FIATALOKNAK NEMZETKÖZI KÉRDÉSEKRŐL

Eszmék csatája

Sorozatszerkesztő: BERECZ JÁNOS

© Berényi Pál

A gondolkodás, a szellemi tevékenység sajátosan emberi vonás. Minden embernek megvan a maga „életfilozófiája", saját — szinte az ujjlenyomathoz hasonlítóan egyedi — nézőpontja a világról, még ha nincs is mindig teljesen a tudatában. Az egyes emberre jellemző nézetek és meggyőződések elsődlegesen az életmódból, a meghatározott feltételek között szerzett élettapasztalatokból táplálkoznak. Mégis meglehetősen kivételes az olyan meggyőződés, amely kizárólag a személyes tapasztalatokra épül, hiszen akarva-akaratlan, születésünk óta ki vagyunk téve annak, hogy mások — elődeink vagy kortársaink — tapasztalatai, következtetései kiegészítik, sőt formázzák, módosítják, bizonyos értelemben „mederbe terelik" saját nézeteinket.

Ezt magunk is igényeljük, hiszen a gondolkodáshoz ismeretekre van szükség, és senki sincs abban a helyzetben, hogy minden ismeretet, minden információt, amelyre szüksége van, saját közvetlen tapasztalatai révén szerezzen meg. Ezért „másodkézből származó" információkhoz és közlésekhez folyamodunk, mások nézeteit vesszük át, rászorulunk a társadalmi segítségre. Gondolataink, s belőlük formálódó nézeteink magunkról, környezetünkről, a világról ily módon szoros szálakkal kötődnek nemcsak a valósághoz, melyet visszatükröznek, hanem mások gondolataihoz, nézeteihez is.

Megismerés és cselekvés

Korunkban — a kapitalizmusból a szocializmusba való történelmi átmenet korában — a gazdasági, politikai, katonai, technikai, tudományos és kulturális események számukban és jelentőségükben olyannyira megnövekedtek, hogy még a legzseniálisabb ember sem képes átfogni mindent, ami fontos. Tudományos ismereteink és felfedezéseink gyarapodásának mai üteme mellett a szakember számára már az is nehéz vagy éppenséggel lehetetlen feladat, hogy saját szakterületét teljesen áttekintse. Emellett a tudományok egyre inkább befolyásolják minden egyes ember társadalmi és magánéletét, és egyre inkább közvetlen termelőerővé válnak.

Sok információ, amely az élet fontos területeit érinti, nagy jelentőségű az egyes ember elhatározásai szempontjából, és gyakran közvetlenül is beleszól az életébe. Az ember, különösen a mi gyors iramú korunkban, úgy is mint egyén, úgy is, mint valamely osztály vagy társadalmi réteg tagja, szüntelenül *döntésekre kényszerül* a munkaterületén, a családjában, a politikai életben és egyebütt. A döntések előfeltétele, hogy az illető egyénnek kialakult véleménye legyen. Szinte fényévnyi távolságra tűnik már tőlünk az a *Fréderic Taylor* nevű amerikai üzemszervező mérnök, aki az imperializmus hajnalán a következő szavakkal utasította vissza a munkások javaslatait: „A gondolkodás lassítja a reflexeket, megtiltom, hogy gondolkodjanak! Másokat fizetek ezért."

Így vagy úgy, nézetei, megfontolásai minden embernek előbb-utóbb kialakulnak, mégha ezek a tudatosság alacsonyabb szintjén mozogva pusztán úgynevezett köznapi tudatot is eredményeznek, amely nem alkot összefüggő rendszert, némelykor bizonytalankodó és erősen érzelmi töltetű. Ezzel szemben a valóságról alkotott nézeteink, fogal-

maink, képzeteink — az emberiség szellemi örökségével, vívmányaival való találkozásunk révén — egyre gyakrabban összefüggő rendszerré, *világnézetté* állnak össze. *A világnézet — mely lehet tudományos vagy tudománytalan — a társadalmi tudat szerves része, és nem pusztán mindennapi ügyeink alakítását, hanem a szükségletek és az értékek rendjének megválasztását is meghatározza; az egyes emberek, társadalmi rétegek, csoportok magatartását, cselekvését valamely irányba orientálja.*

A különféle idealista és mechanikus materialista elgondolásokkal szemben éppen *Marx* és *Engels* mutatta ki, hogy az eszme — az objektív valóságnak az emberben kialakuló képe — nem passzív szemlélődés eredményeként, hanem mint az egymást váltó nemzedékek aktív valóságátalakító munkájának a terméke és formája jön létre.

Az olvasó joggal vethetné közbe, hogy a filozófia, a világnézet a mindennapok embere számára jobbára csak általánosan megfogalmazott „javaslatokat" tehet, s ha ez így van, hogyan válhatnak ezek az emberi magatartást orientáló, társadalmi erővé? Valóban: az ideológia és a cselekvési készség, a magatartás közötti „távolság" áthidalásához megfelelő közvetítő eszközre van szükség. Ezt a szerepet betöltheti a kultúra, a tudomány, az információrendszer, amelyek sok esetben a legközvetlenebbül a propaganda útján fejtenek ki hatást.

A propaganda valamely világnézet (ideológia) szolgálatában áll, s nem kevesebbre vállalkozik, mint hogy az eszményeket lefordítsa a konkrét helyzet „nyelvére", megismertessen az egyes ember számára tapasztalati úton nem elérhető valósággal, s egyúttal befolyásolja a valóság értékelését. A politikailag motivált propaganda mindezzel elsősorban az egyes ember, réteg, csoport *társadalmi* magatartásában kifejeződő hatás elérésére törekszik. *A marxizmus—leninizmus ideológiájára épülő pro-*

paganda a tudományos világnézet „lefordításával", a társadalmi tapasztalatok közvetítésével, a szocialista társadalom kialakulóban levő értékrendszerének tudatosításával egyaránt kíván készséget és képességet formálni. Készséget a jövő céljainak elérését szolgáló tevékenységre, és képességet az önálló eligazodásra a megfigyelt jelenségekben, eseményekben.

Ezzel együtt nagy tévedés volna azt gondolnunk, hogy mindenki pusztán „szenvedő alanya", netán „áldozata" lenne ennek a „kívülről" jövő hatásnak. A szocialista társadalmi viszonyok közepette rohamosan növekszik az emberek igénye az informálódás és az informáltság, az eseményekben való önálló eligazodási képesség megszerzése iránt. S ezt az igényt nemcsak az ember veleszületett kíváncsisága okozza, hanem objektíve az egyénnek a társadalomhoz való viszonya teremti meg. Mivelhogy az egyes ember csak társadalomban élhet, és csak ott fejlődhet a személyisége, ismereteket akar szerezni a tényekről, a dolgok összefüggéséről és hátteréről.

Nálunk, Magyarországon is egyre több ember törekszik arra, hogy tudományos világnézetre tegyen szert. Ezt az igényt felerősítette a tudományos-technikai forradalom, amely bizonyította, hogy az emberi értelem és alkotókészség — ha felismeri és alkalmazza a természeti törvényeket — képes az ember és az egész társadalom életének igen nagy arányú befolyásolására. A természettudományos világkép terjedésén belül egyre többen fogadják el az anyag és a tudat összefüggéseiről, a valóság változásainak törvényszerűségeiről szóló marxista tanításokat. Hasonlóképpen, egyre többen vannak azok, akik igazat adnak a marxizmus—leninizmusnak, amikor az az osztályharcot tekinti a történelem motorjának. Aligha találhatnánk nálunk manapság olyan gondolkodó embert, aki a világ ese-

ményeiben valamiféle misztikus erő megnyilvánulását látná, aki legalább ne sejtené azokat a valóságos gazdasági, társadalmi és politikai tényezőket, amelyek meghatározzák az egyes események kimenetelét. *A „világ megváltoztathatóságának" marxista elve az információközlés és a propaganda számára azt is jelenti: segítse elő, hogy az emberi tudat egyre jobban kiteljesedjék, szüntelenül újabb kapcsolatokat létesítsen a valósággal.*

Természetesen az emberek információs igényeinek növekedése nemcsak szocialista sajátosság, hanem világjelenség. Napjainkban a tömegtájékoztatási eszközök a másokkal, köztük a más népekkel való szellemi érintkezés rendkívül fontos csatornájává váltak. Az információs áradat következtében a világ — mondhatni — összezsugorodott. A világon ma több, mint egymilliárd rádió-vevőkészülék, 25 000 rádió-adóállomás és 400 millió televíziókészülék működik. A kommunikáció szolgálatába állított technikai eszközök olyan fokú fejlettséget értek el (és ez a fejlődés rohamléptekkel folytatódik), hogy a szélrózsa minden irányába pillanatonként közvetítésre kerülő hatalmas információmennyiség a Földet egyetlen nagy „globális faluvá" változtatta. Ez a kifejezés jól érzékelteti, hogy ahogy régebben a kis községekben mindenkiről mindent tudtunk, ma ugyanez történik az egész univerzum szintjén. Az információéhség és a bőség, mely által kielégítést nyer, immár életünk szerves tartozéka, mondhatni szimbóluma.

Osztályalapon

Az így kibocsátott, terjesztett és az emberek által befogadott információk — mint eltérő és egymásnak sokszor ellentmondó nézetek, eszmék hordozói — sohasem semlegesek, hiszen ilyen vagy amolyan

irányban orientálnak minket. Sőt, gondolataink, nézeteink — fizikai hasonlattal élve — olyan *meghatározott töltésű* atomrészecskék, amelyeknek ütközése, egymásra hatása, változása elkerülhetetlen. Arról, hogy a kapitalista országokban a „tárgyilagosnak és tényszerűnek" feltüntetett információ hogyan kap ilyen töltést, hogyan vedlik át a tőkésosztály érdekeit szolgáló propagandává, később lesz szó. Most érjük be azzal az általános megállapítással, hogy azok a vélemények, amelyeket az emberek környezetükről és a világ eseményeiről nap mint nap kialakítanak magukban, javarészt olyan információkon alapulnak, amelyeket tőlük független információs források — a sajtó, a rádió, a televízió, a film és a könyvkiadás — bocsátanak a társadalom rendelkezésére. Éppen ezért döntő a kérdés: ki tartja kezében azokat a modern tömegkommunikációs eszközöket, amelyek meghatározott információkkal látják el az embereket? Kik gyűjtik össze, és adják tovább az információkat? Milyen célra használják fel az információs forrásokat? Milyen eszmék szolgálatába szegődik az információ?

A választ minderre csak ez emberi társadalom osztályviszonyaiból kiindulva kaphatjuk meg.

A mai időkre változatlanul érvényes az, amit *Marx* és *Engels* 1848-ban a „Kommunista Kiáltványban" megállapított: „Minden eddigi társadalom története osztályharcok története." A marxizmus az osztályokban és a társadalom osztályokra hasadásában az emberiség fejlődésének szükségszerű történelmi szakaszát látja.

Marx, *Engels* és *Lenin* felfogása szerint a munkások osztályharca történelmi célját tekintve olyan harc, amely a kapitalizmus megdöntésére és a szocialista társadalom megteremtésére irányul. A marxizmus soha semmi kétséget nem hagyott afelől, hogy a dolgozó emberek társadalmi felszabadítását csak a társadalom alapvető megváltoztatásával tart-

ja lehetségesnek. *Marx* ezt a felfogást egy mondatban összefoglalta: „A munkásosztály vagy forradalmi vagy semmi."

Az osztályharc a társadalmi osztályok között folyó, a fennálló termelési viszonyokból, a javak elosztásával kapcsolatos érdekellentétekből szükségszerűen következő küzdelem, amely az osztálytársadalmak fejlődésének, a történelmi korszakváltásoknak fő mozgatója. Az osztályellentét — mint az osztályharc háttere és alapja — objekív tény, tekintet nélkül arra, hogy visszatükröződik-e a társadalmi osztályok kollektív tudatában, vagy sem.

Az osztályok közötti harc három alapvető — egymással szorosan összefüggő — formában megy végbe: a politikai, a gazdasági és az ideológiai harc formájában. A proletáriátus osztályharca történelmileg a gazdasági küzdelemmel kezdődik, és ebből törvényszerűen fejlődik ki az ideológiai és politikai harc.

A szocialista forradalom győzelme után az osztályharc átmenetileg tovább folytatódik, de megváltozott — a hatalomra került munkásosztály szempontjából kedvezőbb — feltételekkel. A kapitalizmusból a szocializmusba, illetve a kommunizmusba való átmenet idején az osztályharc fő tartalma a megdöntött burzsoázia és külföldi szövetségesei ellenállásának, beavatkozási kísérleteinek meghiúsítása, a társadalom szocialista útra vezetésével kapcsolatos gazdasági, politikai, ideológiai feladatok megoldása, a szocialista tudat terjesztése a lakosság körében. *Hazánkban jelenleg az osztályharc fő területei: a gazdasági építőmunka és a tudatformálás.*

Ideológiai küzdelmünk sajátságos területe a marxista—leninista — lényegénél fogva racionális és materialista — világnézet és az irracionális, idealista világnézetek, köztük is a kétségtelenül legmakacsabb, a vallás történelmi párviadala. Bár a vallási tudat társadalmi gyökerei jórészt a régi típusú, a

magántulajdonra épülő osztálytársadalmakra vezethetők vissza, téves volna az istenhitet napjainkban egyszerűen a burzsoá rendszer termékének, illetve a szocializmusban pusztán a régi rendszer hagyatékának tekinteni. A vallásnak a szocializmus építésének sokszor bonyolult és ellentmondásos folyamatában, a társadalmi átmenet időszakában is vannak gyökerei, amelyek nem csak konzerválják az előző generációk vallási tudatát, de átmenetileg hozzá is járulhatnak annak fennmaradásához.

Akadnak olyanok, akik — politikai szempontból — kifejezetten reakciós, haladásellenes szerepet tulajdonítanak a vallásnak (főleg a kereszténységnek), s ezért a szocializmus körülményei között ellenséges ideológiaként kezelik. Mások viszont úgy vélekednek, hogy a vallás az általa is elfogadott szocialista társadalmi közegben pozitív szerepet tölt be, így politikailag-társadalmilag nézve konstruktív ideológia. A valóságban a marxista—leninistáknak nem szabad összetéveszteniük egyfelől a vallás ideológiai, másfelől az egyházak politikai-társadalmi szerepét.

Ami a vallás ideológiai helyzetét illeti a mi viszonyaink között, az MSZMP következetesen elutasítja a vele szembeni közömbösséget, az eszmei-világnézeti kompromisszumot. A marxizmus—leninizmus és a vallásos ideológia elvi ellentétéből szükségképpen következik a köztük folyó vita elkerülhetetlensége. A szocialista társadalom építése, a korszerű műveltség, a tudományos világnézet elterjesztése jelentik a legfontosabb eszközöket ahhoz, hogy tovább csökkenjék a vallásos ideológia hatása. A hívő emberek többsége érzelmileg már most is a szocializmus eszméihez kötődik, és kész politikai együttműködésre a marxistákkal.

Világméretű harc

A polgári ideológiában már a múlt század során olyan nézetek alakultak ki, amelyek szerint az osztályharc csupán a lázadást szító szubjektív erők követelménye, és káros a társadalmi élet harmonikus fejlődése szempontjából. Ezért szerintük nem harcra, hanem az osztályok együttműködésére van szükség. Ennek az álláspontnak a valódi célja a tőkés termelési viszonyok uralmának megőrzése, a munkásosztály forradalmi aktivitásának leszerelése volt. *Lenin* így tette fel a kérdést: „Burzsoá vagy szocialista ideológia? Itt nincs középút. Ezért a szocialista ideológia mindennemű lekicsinylése, mindennemű lenézése egyszersmind a burzsoá ideológia erősbítését jelenti."

Attól kezdve, hogy a kapitalista világból kiszakadtak azok az országok — s elsőként a hatalmas Oroszország —, amelyek a korábbiakkal merőben ellentétes filozófiát, elveket és célokat követve a szocializmus, a kommunizmus megvalósítását tűzték maguk elé, a kérdések kérdése lett: milyen legyen az új és a fennmaradt régi társadalom viszonya, boldogulhat-e az új az ellenséges közegben, képes-e ilyen körülmények között saját politikai struktúrájának kiépítésére, gazdasági fejlesztési programjainak megvalósítására, a marxista ideológiának és az új típusú emberi tudatnak a kibontakoztatására, s mindezzel párhuzamosan nemzetközi osztálykötelezettségének teljesítésére, a más népek felszabadulásának, a világforradalmi folyamatnak elősegítésére?

Az osztálybékét leszámítva, elvileg két lehetőség között lehetett választani: vagy „barrikádharc", azaz a szocialista rendszer hermetizálása, az elhatárolódás, s egyben az osztályellenség elleni „nagy rohamra" való felkészülés (s mindaz, ami ezzel jár: az állandó mobilizáció, bizonytalanság, konfrontá-

ciós veszély, gazdaságilag pedig kizárólag az önerőre való támaszkodás); vagy a „nyílt terepen" való találkozás az ellenféllel (kapcsolatok kiépítése — kezdetben az új társadalom létfeltételeinek biztosítására, később pedig a kölcsönösen előnyös együttműködés érdekében — megtartva az osztálycélokat, vállalva a nemzetközivé terebélyesedett osztályharcot).

A szocializmus és a kapitalizmus közötti erőviszonyok alakulása csakis az osztályharcnak ezt az utóbbi formáját tette reálissá, követhetővé.

Az eltérő társadalmi rendszerű államok tartós egymás melletti létezése szükségszerűen vonta maga után, hogy közöttük — időszakonként változó méretű és mértékű — kapcsolatok szövődjenek. E kapcsolatok mikéntjét azonban csak az osztályharc konkrét tapasztalatainak elemzésével, a marxista eszmerendszer alkotó továbbfejlesztésével lehetett meghatározni: ez összefoglalóan *a békés egymás mellett élés lenini koncepciójában* ölt testet.

Napjainkban a szocialista és a kapitalista országok kormányai és népei közötti terebélyesedő kapcsolatoknak — a konkrét gazdasági, kulturális és egyéb előnyök mellett — kiemelkedő szerepük van a békés viszonyok fenntartásában. Hiszen az olyan szomszédok, akik magas kerítés mögött élnek, s nem találkoznak, nem ismerik egymást, hajlamosak arra, hogy gyanakodjanak egymásra és viszálykodjanak. Mivel viszont a nemzetközi imperializmus alapvető természeténél fogva a szocializmus felszámolásában, a konfrontációban érdekelt, a békés egymás mellett élés politikájat ki kellett kényszeríteniük a szocializmus erőinek, amelyek katonai, gazdasági és társadalmi téren dinamikusan fejlődtek, és történelmileg rendkívül rövid idő alatt egyenlítették ki az erőviszonyokat. Az imperializmus ezzel olyan *kompromisszumra* kényszerült, amely nem csak a szocializmus erőszakos úton való

felszámolásának feladását, az új társadalom „létezési jogának" elismerését foglalja magában, de egyszersmind a lehető legkedvezőbb feltételeket is biztosítja a kapcsolatok kiteljesedéséhez.

Ezzel párhuzamosan egy másik folyamat is utat tör magának: amilyen mértékben a kapcsolatépítés célja túlnő a háború kiiktatásán, a béke biztosításán és a sokrétű együttműködés felé vesz irányt, a két rendszer történelmi versenyének ebben az „intenzív" szakaszában még jobban előtérbe kerülnek, szembeötlővé válnak az ideológiai aspektusok, *nő az eszmék közötti harc súlya.*

A marxisták, a szocializmus építői mélységesen érdekeltek az eszmék nemzetközi méretű csatájában. Meggyőződésük ugyanis, hogy a marxizmus—leninizmus terjesztése csak a burzsoá nézetekkel vívott harcban valósulhat meg, hiszen a szocializmus építésének alapvető feladata a gazdaság fejlesztésén kívül a tudatformálás, amely elválaszthatatlan a hamis tudatnak, a kispolgári gondolkodásmódnak, az eszméinktől idegen nézeteknek a leküzdésétől is. Eszméink helyességét társadalmi valóságunk bizonyítja, mindez szinte — de csak szinte! — „önmagáért beszél". Az igaz és tudományos eszmék — a marxizmus—leninizmus eszméi — nem diadalmaskodnak automatikusan, *csak akkor, ha a kommunisták aktívan és meggyőzően képviselik őket.* S ehhez minden lehetőségünk megvan, hiszen eszméink és társadalmi-politikai gyakorlatunk az emberiség túlnyomó többségének objektív érdekeit fejezik ki. Az enyhülés, az új típusú nemzetközi viszonyok — különösen a tőkés- és a fejlődő országok közvéleményével való szélesebb érintkezési felület, a hidegháborús burzsoá propagandaklisék végérvényes lelepleződése, a szocializmus iránti fokozódó nemzetközi érdeklődés — kedveznek eszméink terjesztésének, meggyökeresedésének.

OFFENZÍVÁBAN A MARXIZMUS—LENINIZMUS

A marxizmus—leninizmus *Marx*, *Engels* és *Lenin* forradalmi tanítása, a filozófiai, közgazdasági és társadalmi-politikai nézetek átfogó és összefüggő rendszere. Élő és szüntelenül fejlődő ideológia; további gazdagodásának alapját a szocialista országok és a világ többi forradalmi áramlata által vívott osztályharc tapasztalatai adják. *A marxizmus—leninizmus egyszerre meggyőződés és iránytű, tudományos világnézet és a társadalmi fejlődés megvalósításához nélkülözhetetlen vezérfonal.*

Világhódító útja három tényezőn alapszik. *Elsősorban* is, a történelmi-társadalmi fejlődés során bebizonyosodott a marxizmus—leninizmus *tudományos igazsága*. Jól ismert, hogy a marxizmus—leninizmust kezdetben utópiának kiáltották ki, és még ma is sokszor szembeállítják az ifjú *Marxot* az érett *Marxszal*, *Lenint Marxszal* és *Engelsszel*, a leninizmust a marxizmussal. A valóság az, hogy a marxizmus—leninizmus tudományos, igaz volta éppen azáltal bizonyosodott be, hogy nem valamiféle merev gondolati rendszert kíván kívülről ráerőltetni a világra, hanem alapeszméket, cselekvési irányelveket ad, és a mindenkori objektív folyamatoknak, a felismert szükségszerűségnek megfelelően mozgósítja a tömegeket. A dialektikus és történelmi materializmus csakis így válhatott a kommunisták politikai fellépésének filozófiai alapjává. A nemzetközi kommunista mozgalomban ma már

csaknem 100 olyan politikai párt működik, amelynek programját, forradalmi stratégiáját *Marx*, *Engels* és *Lenin* művei ihletik.

A marxizmus—leninizmus pozícióit, *másodsorban*, az erősíti, hogy vitathatatlanná vált az elmélet *nemzetközi érvénye*. Megdőltek azok a burzsoá nézetek, amelyek a tudományos szocializmus eszmerendszerének létjogosultságát eleinte csak a cári Oroszországra, majd az „elmaradott népekre" próbálták leszűkíteni. A marxista elmélet ezzel szemben manapság egyes pártoknál a szocialista társadalom építését irányítja, másoknál — közte a gazdaságilag legfejlettebb tőkésországokban — a kapitalizmusnak a szocializmussal való felváltása feladatait határozza meg. Jó néhány pártnál pedig az irányító szerepét tölti be a haladó, demokratikus reformokért, a dolgozó osztályok jogainak érvényesítéséért folyó harcukban. A marxizmust igazolta valamennyi győztes szocialista forradalom gyakorlata, de ugyancsak igazolták — az indirekt bizonyítás módszerével — azok a vereségek is, amelyek századunkban a forradalmárokat érték az egyes országokban.

A forradalmi elméletnek az eszmék nemzetközi küzdőterén való előrenyomulását *harmadsorban* az biztosítja, hogy a *gyakorlatban valósul meg*. Egyfelől ugyanis a szocialista országokban ezen a bázison épül sikeresen az új társadalom, másfelől fokozatosan előrehalad a világforradalmi folyamat; ez az elmélet válik valóra minden újabb függetlenné váló és antiimperialista vagy szocialista útra térő ország gyakorlati politikájában.

Nem „diadalmenet"

A marxizmus—leninizmus történelmi offenzívája különösen a szocialista világrendszer országainak erősödésén, illetve azon országok számának gyarapodásán mérhető le, amelyeknek néptömegei, vezető pártjai a nem kapitalista típusú fejlődés társadalmi útját választották. A szocialista magyar társadalom fejlődésének is elválaszthatatlan része a társadalmi tudat átalakulása, az emberek gondolkodásának, erkölcsi arculatának változása, műveltségének gyarapodása. Társadalmi életünk egészében meghatározó szerepe van a marxista—leninista ideológiának, amely széles körben elterjedt, és népünk jelentős részének gondolkodását, magatartását megszabja. Magyarországon évente átlagosan 2 200 000 ember vesz részt valamilyen fokon marxista—leninista képzésben. „*Országunk fejlődésének most következő időszakában* — hangsúlyozza az MSZMP programnyilatkozata — *növekszik a tudati tényezők szerepe. A fejlett szocialista társadalom építése olyan emberek munkáját és aktivitását igényli, akik társadalmi céljaink megvalósításában fegyelmezett, jó munkájuk mellett a közügyekből is kiveszik részüket, ismerik és megtartják a szocialista erkölcs normáit, akik számára szocialista hazánk szeretete elválaszthatatlanul összefonódik a nemzetköziséggel.*"*

A marxizmus világméretű előrenyomulása, az ideológiai harcban elfoglalt egyre jobb pozíciói természetesen nem jelentik azt, hogy ez az ideológia automatikusan csak sikereket érhet el. A szocializmus és általában a mozgalom fellendülőben van, de fejlődési folyamata nem volt és nem is lehet

* A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó, 1975. 512. old.

egyenletes és sima, ennek a folyamatnak megvannak a maga kitérői és nehézségei.

Az általános, pozitív irányban történő előrehaladással egyidejűleg az élet egyre több és nehezebb problémát vet fel, új ellentmondások jelentkeznek, a régi, még megoldatlan kérdések mellett új, eddig ismeretlen követelmények merülnek fel. A sikereken kívül jelentkeznek bizonyos nehézségek és visszalépések a forradalmi átalakulások folyamatában is.

Vannak országok, ahol a „pluralista demokrácia" ellenére éppen csak megtűrik a marxista—leninista pártok jelenlétét, másutt a burzsoázia aktívan törekszik arra, hogy elszigetelje ezeket az eszméket, vagy egyenesen bünteti, üldözi híveit, terjesztőit. Ugyancsak súlyos tehertétele a marxista pozíciók erősödésének az ideológiai és politikai opportunizmus és revizionizmus, amely — akár jobbról, akár balról — eltorzítja a marxizmus—leninizmus alapvető tételeit; a forradalmi mozgalmak egységének megbontására, a munkásosztálynak és élcsapatának szétválasztására törekszik. E nézetek közül is kiemelkedik a maoizmus, amely a kispolgári álforradalmiság, a szélsőséges nacionalizmus és a nagyhatalmi sovinizmus egyfajta keverékét jelenti.

Egy másik példa az opportunista — objektíve a burzsoá ideológia pozícióit erősítő — nézetekre: a „nemzeti kommunizmus" teóriája. Hirdetői — köztük a Spanyol Kommunista Párt néhány jelenlegi, „eurokommunistának" nevezett vezetője — tagadják, elvetik a forradalom és a szocialista társadalomépítés általános törvényszerűségeit. Abból az önmagában véve igaz tételből kiindulva, hogy minden forradalom nemzeti keretek között valósul meg, úgy vélik, hogy nincsenek vagy elhanyagolhatók azok a közös feladatok és célok, amelyek társadalmi átalakulás mozgató erői, valamennyi kommunista párt előtt állnak. A nemzetközi munkás-

mozgalom egysége szempontjából különösen súlyos, amikor az ilyen nézetek a világ első szocialista országával való szembefordításhoz, szovjetellenességhez vezetnek.

A következetes marxista—leninista álláspont szerint a szocializmusért, a kommunizmusért folytatott harc egyidejűleg nemzeti és nemzetközi. Mások tapasztalatainak, az ezekből levonható és általánosítható tanulságoknak az átvétele nem feltétlenül jelenti azok mechanikus lemásolását, a forradalom nemzeti jellegének, a pártok önállóságának csorbítását. Minden pártnak joga, s egyben kötelessége, hogy tanulmányozza a máshol leszűrt következtetéseket, s maga döntsön arról, hogy történelmi, politikai és egyéb adottságainak megfelelően, alkotó módon hogyan alkalmazza azokat. Ez az egyetlen lehetőség arra, hogy egy kommunista párt egyidejűleg hazafias és internacionalista legyen.

Ami a fejlett tőkésországok mai helyzetét illeti, nyilvánvalóan az a legfontosabb, hogy a munkásosztály és forradalmi élcsapata képes legyen a dolgozó tömegek érdekeinek megfelelő radikális kiutat mutatni a széles néprétegeket sújtó válságból. Ehhez nélkülözhetetlen, hogy a haladás erői, mindenekelőtt a kommunisták a forradalom elméleti örökségéhez, mások — és saját — harci tapasztalataihoz folyamodjanak, s ennek alapján határozzák meg az irányt, a feladatokat. Még akkor is, ha történetesen a változást igénylő néptömegek — mint ez számos tőkésországban ma nyilvánvaló — még nem zárkózhatnak fel a közvetlen szocialista átalakítás programja mögé. Ilyen helyzetben a kommunisták, ha kellően figyelembe veszik az osztályharc valamennyi lényeges tényezőjét, olyan demokratikus reformokat sürgetnek, amelyek az adott pillanatban enyhíthetik a válság hatását a tömegekre, ugyanakkor, nagyobb távlatot tekintve,

megnyitják a szocialista fejlődés békés, demokratikus útját.

A burzsoá propaganda viszont már szinte hagyományosan „kételkedik" valamennyi kommunista párt — a szovjet pártot leszámítva — önállóságában. Napjainkban különösképpen az ipartilag fejlett európai tőkésországok kommunista pártjaira próbál nyomást gyakorolni, hogy — szinte csak a polémia kedvéért — „hitelt érdemlően bizonyítsák be" függetlenségüket a Moszkvában feltételezett „központtól". Az önállóság legfőbb „bizonyítékának" — s ezt nem rejti véka alá — a kommunista pártok belső szervezeti rendjének, a demokratikus centralizmusnak a feladását tekinti.

Egyes antikommunista ideológusok, hogy ezt a folyamatot „elkerülhetetlennek" és „törvényszerűnek" tüntessék fel, teljesen alaptalan párhuzamot vonnak a mai kommunista mozgalom és a XVI. századi reformáció között. Úgy okoskodnak, hogy a reformáció első foka a protestáns egyházak elszakadása volt, a következő és legfontosabb lépés pedig az, hogy magukon a helyi protestáns egyházakon belül elvetették az egyházi szervezet jelentőségét, azt a szerepét, hogy közvetítésével foghatja fel minden hívő a hit értelmét. A kommunista mozgalomnak — állítják — meg kell majd járni a „saját protestáns reformációjának" útját. Ehhez még nem elegendő a pártok önállóságának kinyilvánítása, át kell alakítani — mondják — a párt struktúráját is, hogy megszüntessék a politikai lelkiismeretnek azt a „blokádját", amelyet a párt szervezete és a kommunista ideológia teremt. Azon panaszkodnak (mint pl. a „The Economist", 1977. november 12-én), hogy még nem jelent meg az új *Luther*, aki ezt megtenné. Világos, hogy amikor a „pártok reformációjáról", a párton belüli „politikai lelkiismereti szabadságról" beszélnek, az antikommunisták olyan folyamatok megindulására számí-

tanak, amelyek belülről bomlasztanak a kommunista pártokat, végső soron a tőkés rend kiszolgálójává szegődött szociáldemokráciához tennék őket hasonlatossá.

A szocializmus eszméi a fejlődő világban

Kétségtelen, hogy a szocializmus eszmei rendszerének kiterjedése mutatkozik meg abban, hogy *még soha annyi politikai mozgalom, párt és rendszer nem tűzött ki szocialista jelszavakat, mint ma.* Alapvetően az osztályharc és az ideológiai küzdelem változó belső és külső feltételei, az imperialista akciók elleni fellépés szükségessége késztették arra a haladó, de nem forradalmi erőket, hogy a marxizmus—leninizmus irányába forduljanak. A marxista ideológia terjedését elősegítette a létező szocialista társadalom vívmányainak széles körű nemzetközi megismerése, vonzerejének növekedése.

Ezzel együtt fontos figyelembe venni, hogy a szocialista ideológia világméretekben való további terjedésének vannak természetes akadályai is. Látni kell például, hogy sok fejlődő országban a gazdaság meglehetősen alacsony fejlettségi szintű, a munkásosztály száma és műveltsége elenyésző és ezáltal befolyása sem számottevő. Nem mindenütt vannak jelen tapasztalt marxista—leninista pártok, és sok helyen az osztályöntudat is csak most van kialakulóban. Az egyes fiatal, független államok szocialista orientációja gyakran csak egyes haladó személyiségektől függ. Vagyis a szocializmus, mint ideológia jó pozícióban van, lehetőségei állandóan bővülnek, de a rá hivatkozó jelszavak és programok sok esetben még meglehetősen távol esnek a tudományos szocializmustól, s a rokonság sokszor csak a szavak azonosságában van.

Ennek kapcsán hadd emlékeztessünk arra, hogy a szocializmus és a fejlődő világ kapcsolata egy

fokozatos fejlődési folyamat eredményeként alakult. A fejlődő világ népei szemében a Szovjetunió és a többi szocialista állam először mint az imperializmussal és a gyarmati rendszerrel szembenálló erő jelent meg. Kezdetben nem sokat tudtak a szocializmusról, azokról a mélyebb indítékokról, amelyek az új társadalmi rendszert építő államokat vezérlik. A szocialista államok iránti rokonszenv meglehetősen gyakran arra az egyszerű asszociációra támaszkodott, hogy *„ellenfeleink ellenfelei a mi szövetségeseink"*. A kincseiktől és méltóságuktól megfosztott népek körében nem kis elégtételt válthatott ki már maga az a gondolat, hogy valahol a világon van egy olyan hatalom, amellyel a magabiztos gyarmatosítók kénytelenek számolni, vagy amelytől kifejezetten tartanak. A „szocializmus", „szocialista" ily módon a leggyakrabban előforduló szavak lettek a fejlődő országok politikai életében.

Az a szerep, amelyet — például az ENSZ-ben — a szocialista államok játszottak a gyarmati rendszer felszámolásában, elősegítette azt, hogy mélyreható változások történjenek a fejlődő világ népeinek tudatában. Kiderült ugyanis, hogy a szocialista országoknak a tőkés Nyugattal folytatott nagy vitája nem konjunkturális jellegű, nem a szokásos politikai csatározásokról van itt szó a különböző „gazdag államok" között, hanem a tét a nemzetközi kapcsolatok egészének gyökeres átalakulása. A szocialista államok következetes irányvonala elismerést kapott a volt gyarmati országokban és eszméik, politikájuk egyre élénkebb érdeklődést ébresztett bennük.

A harmadik világ országaiban széles körben ismeretessé vált, hogy a gyarmati rendszer felszámolásáért és a neokolonialista tendenciák ellen folytatott egyre eredményesebb harcot csak a szocialista államok határozott akciója tette és teszi

lehetővé. Ez hatást gyakorolt még a fejlődő országok nemzeti burzsoáziájának és azoknak a különböző csoportoknak a politikai állásfoglalására is, amelyek a szocializmus társadalmi törekvéseivel ugyan nem értenek egyet, de az állami függetlenség erősítését tűzik ki célul.

A gazdasági függetlenség megszerzésére és a fejlődés meggyorsítására irányuló törekvés a fejlődő országok számára szükségessé teszi, hogy eldöntsék, mely úton juthatnak el a legeredményesebben céljukhoz. Éppen ebben rejlik a szocialista államok tapasztalatai iránti érdeklődésnek újabb, mondhatni immár tudatos indítéka. Tény ugyanis, hogy éppen a szocialista államok dolgozták ki és valósították meg azt a társadalmi-gazdasági rendszert, amely módot adott számukra az elmaradottság gyors leküzdésére, arra, hogy néhány évtized alatt nemegyszer évszázados lemaradást számoljanak fel. Azok a problémák, melyekkel ma egyes, feudális, sőt törzsi maradványokkal teli fejlődő országoknak kell szembenézniök, minden bizonnyal még súlyosabbak, hiszen nekik még nagyobb utat kell bejárniuk. A szocialista államok példája azonban biztató számukra, mert arra utal, hogy mindez lehetséges.

A „szocializmus" jelszó ma már beletartozik számos fejlődő világbeli mozgalom és kormányzó párt hivatalos doktrínájába. Előfordul ugyan, hogy e jelszó taktikai vagy teljesen formális jelleget ölt — s meglehetősen gyakran látják el különböző olyan jelzőkkel is, melyek a szocialista országokban indokolt kételyeket ébresztenek —, mégis egyre gyakrabban válik a változások konkrét programjává, mindig heves érzelmeket vált ki, és annak a reménynek a forrása, hogy a fejlődő világ történelmi törekvései megvalósulnak.

A fejlődő világ a valóságos, a tudományos elméletnek megfelelő szocializmushoz vezető útnak azon-

ban még csak az elején tart. Ezt a folyamatot jelentős mértékben hátráltatja az, hogy az imperializmusnak, ha sok helyütt el is vesztette politikai befolyását, ma még vezető pozíciói vannak a világgazdaságban, és így a fejlődő országok nemzetközi kapcsolataiban is. Ez összefügg azzal, hogy a fejlett tőkésországok hatalmas ipari és mezőgazdasági potenciállal rendelkeznek, élen járnak a tudományos-technikai fejlesztés számos területén, ők rendelkeznek a nemzetközi pénzügyi források zömével és — ha érdekük úgy diktálja — habozás nélkül ellátják fegyverekkel is a sokszor egymás ellen militarizáló fejlődő országokat.

Ilyen körülmények között ma még a szocialista orientációjú, haladó és tudatosan antiimperialista fejlődő országok is arra kényszerülhetnek, hogy erősítsék kapcsolataikat a fejlett tőkés világgal. Ugyanakkor ezen országok belső struktúrája alkalmasabb a nyugati tőke tevékenységének megfelelő mederbe terelésére, a tervszerűség érvényesítésére, az állami szektor erősítésére. A szocialista közösség országai saját gazdasági lehetőségeik arányában jelentős segítséget nyújtanak a fiatal nemzeti államoknak politikai, gazdasági és pénzügyi téren is. Ennek hatása elsősorban abban jelentkezik, hogy számos haladó úton járó ország képessé válik függetlenségének megvédésére az imperializmus politikai és gazdasági nyomásával szemben.

A marxizmus—leninizmus fejlődő világbeli térhódítását szemléltetően jelzik azok a haladó országok, amelyeknek vezető pártjai, mozgalmai már eljutottak a tudományos, forradalmi ideológia elfogadásáig, s ennek alapján alakítják politikájukat. Ezek közé tartozik a volt portugál gyarmat, a természeti kincsekben gazdag és nagy kiterjedésű afrikai ország, Angola. Két évvel a függetlenség kivívása, s az azt követő külső agresszió és belső ellenforradalmi puccskísérletek felszámolása után,

az angolai MPLA-mozgalom 1977 decemberében marxista—leninista forradalmi párttá alakult. Az MPLA-Munkapárt első kongresszusa összegezte az 1980-ig tartó átmeneti időszak legfontosabb céljait: megerősíteni a gazdasági és társadalmi fejlődés központosított irányítását, szélesíteni a gazdaság szocialista szektorát, folytatni az államosításokat és a termelőszövetkezetek alakítását, javítani a nép életkörülményeit, fokozni a káderek technikai—tudományos képzettségét. Külpolitikai vonatkozásban hangsúlyozta: az Angolai Népi Köztársaság a hosszú nemzeti felszabadító harc tapasztalatait összegezve és teljes összhangban a társadalmi haladás törvényeivel a szocializmus felé vezető utat választja, ez határozza meg kapcsolatait a szocialista országokkal, amelyeket Angola természetes szövetségeseinek tekint a szocialista társadalom építése során, az imperializmus ellen vívott harcban.

Hasonló fejlődési folyamat ment végbe a függetlenné vált indokínai ország, Laosz életében is. K. Phomvihane, a Laoszi Népi Forradalmi Párt Központi Bizottságának főtitkára szavai szerint: korunkban, amikor a szocializmus világrendszerré vált, olyan feltételek jöttek létre, hogy még olyan elmaradott agrárországban is, mint Laosz, ahol a munkásosztály csak most kezd kialakulni, a marxista—leninista párt vezetésével meg lehet teremteni a szilárd munkás-paraszt szövetséget. Ennek célja — hangsúlyozta —, hogy a forradalmat fokozatosan olyan irányba fejlesszük, amely megfelel a történelem szellemének, vagyis a szocializmussal szorosan összefonódott nemzeti függetlenség irányába. A párt kulcskérdésnek tekinti osztályjellegének, élcsapatszerepének erősítését. E célból már az ellenállási harc körülményei között megkezdte a pártiskolák és a különböző tanfolyamok szervezését a marxizmus—leninizmus tanulmányozására, elsajátítására. Több éves átmeneti

időszak múltán a párt úgy határozott, hogy — befejezve a nemzeti demokratikus forradalom feladatait — Laosz a kapitalista fejlődési szakaszt megkerülve a szocializmus építésének útjára lép.

Angola, Laosz és még sok más, szocialista útra lépett ország példája, forradalmi tapasztalata is tanúsítja, hogy ma a marxizmus—leninizmust alkotó eszmék összessége távolról sem szorítkozik arra, amit *Marx, Engels* és *Lenin* műveikben kifejtettek. Ez természetes, hiszen *a marxizmus eleven elmélet, amely az objektív valóságot a benne végbemenő összes változással együtt tükrözi vissza. Lenin* maga is, már alkotó tevékenységének viszonylag korai időszakában így fogalmazott: „Marx elméletét egyáltalán nem tekintjük befejezett és érinthetetlen valaminek; ellenkezőleg, meggyőződésünk, hogy ez az elmélet csak az alapköveit rakta le annak a tudománynak, amelyet a szocialistáknak minden irányban tovább kell fejleszteniük, ha nem akarnak elmaradni az élettől."*

A marxizmus e fontos öntörvényének érvényesülése cáfolta meg azokat a burzsoá és reformista nézeteket, miszerint a klasszikusok által feltárt megannyi elméleti igazság csupán „doktrína", amely az idő múlásával érvényét veszti. A marxizmus—leninizmus végül is nem bizonyul „túlságosan szűknek", képes befogadni és asszimilálni a XX. századi világ tényleges társadalmi, forradalmi fejlődését.

* Lenin Összes Művei. Kossuth Könyvkiadó, 1964. 4 kötet, 171—172. old.

VÁLTOZÓ DOKTRÍNÁK — AZONOS CÉL

A burzsoá ideológiának ma még rendkívül erősek a pozíciói, hiszen a világon százmilliókat képes szellemi rabságában tartani. Olyan hatalmas „szövetségese" van, mint a vallás, ez a tipikusan irracionális és tudománytalan világnézet, és képes arra is, hogy szolgálatába állítsa a korszerű tudomány és technika leghatásosabb vívmányait. Mindez arra int bennünket, hogy nem szabad lebecsülni a burzsoá ideológia tömegbefolyását, sőt látnunk kell, hogy a marxizmus—leninizmus tudományossága, az élet és a történelem által alátámasztott igazsága, széles körű terjedése önmagában nem eredményezi a burzsoá ideológia összeomlását.

A burzsoáziát, mint uralkodó osztályt, mindenekelőtt saját hanyatlása, a kapitalista rendszer általános és világméretű válságának elmélyülése újabb és újabb ideológiai „vérátömlesztésekre" készteti. Válsága, amely távolról sem pusztán gazdasági pangás, hanem átfogó társadalmi, politikai és erkölcsi válság, hármas feladatot állít a monopolтőke teoretikusai elé.

Először — és legfőképpen — azt, hogy *depolitizálják* saját közvéleményüket, hogy a kapitalizmusból való kiábrándulásuk ne vezessen radikalizmushoz, a forradalmi változás szükségességének felismeréséhez. Ennek érdekében a burzsoázia osztályuralmának feltételeit (s azok romlását) nagy előszeretettel tüntetik fel az egész emberi társa-

dalom létfeltételeinek (ill. azok romlásának), s ezt a gondolatot megkísérelik beleplántálni az állampolgárok tudatába. *Másodszor*, az *apologetikához* folyamodnak: a burzsoá ideológusok mindent elkövetnek azért, hogy rendszerüket hatékonynak, fejlődőképesnek, reformálhatónak tüntessék fel. Ezt jelzik a „jóléti államról", a „posztindusztriális társadalomról", a „technotronikus korról", a „humanizált technikáról" stb. szóló elméletek. A kapitalizmus jövőjével kapcsolatos valamennyi doktrína közös jellemzője és lényegi mondanivalója: a tőkés rendszer megőrzi alapvető „erényeit", ugyanakkor meg fog szabadulni ellentmondásaitól. *Harmadszor*, *ellentámadást* hajtanak végre: a szocialista országok és a kommunista pártok lejáratásával, ellenük folytatott rágalomhadjáratokkal, vagy sok esetben „csak" nehézségeik, hibáik felnagyításával, általánosításával igyekeznek zavart kelteni azok soraiban, akik a szocializmusban vélik megtalálni a válságból kivezető utat.

„Csak semmi politika!"

Persze az említett fő vonalak sok esetben átfedik egymást, a depolitizálás, az apologetika és a kommunistaellenesség jól megfér együtt, s a legváltozatosabb formákat és arányokat öltheti egy-egy burzsoá koncepción vagy propagandakampányon belül is. Előfordulnak és szóhoz jutnak emellett a kapitalizmus olyan „kritikusai" is, akik átérzik ugyan a tőkés rendszer válságát és történelmi kudarcát, de az alternatívát is elvetik: a kapitalizmust és a szocializmust egyaránt tökéletlen, úgymond „a társadalom és az ember konfliktusának megoldására alkalmatlan" rendszernek tüntetik fel. Egy időben elterjedt, a még napjainkban is olykor híveket toborzó elképzelés az úgy-

nevezett konvergenciaelmélet, amely szerint a kapitalista és a szocialista rendszer „objektíve" (minden „külső beavatkozás" nélkül) közeledik egymáshoz, míg végül egy harmadik, közelebbről meg nem határozott rendszerben olvad össze. Az imperialista államok munkásosztálya — nagyjából így fogalmazható meg a konvergenciaelmélet belpolitikai funkciója — lehetőleg éljen abban a tudatban, hogy a kapitalista rendszer mellett nem létezik semmiféle minőségileg új társadalmi forma, s így semmi értelme sincs a szocializmusért folytatott küzdelemnek.

A kizsákmányolt tömegek radikalizmusának elfojtását, megelőzését hivatott szolgálni az ideológiamentesség („dezideologizálás") széles körűen propagált tézise is. Közvetlenül a második világháború utáni időszakban bukkantak fel azok a nézetek, amelyek szerint a világégés tragédiájához, az ember brutális állattá válásához és lealacsonyításához egyenesen a nemzetiszocialista (fasiszta) ideológia vezetett, ennélfogva a béke, a humánum fennmaradásának biztosítása csak a szélsőséges fanatizmus felszámolásával érhető el. Az imperialista világ egyes teoretikusai azonban ezt a pozitív, antifasiszta tartalmú felismerést gyorsan úgy manipulálták, hogy a fanatikusság és az ideológia közé egyenlőségjelet tettek, s ezáltal kételyt támasztottak *mindenfajta ideológiával* szemben. Céljuk az volt, hogy elidegenítsék a tömegeket minden olyan eszmétől, amely túllép az elvontságon, meghatározott politikai cél szolgálatában áll, s ezáltal „ideológiagyanús". Ezen az alapon indult meg az általános támadás elsősorban a marxista—leninista eszmék ellen, de jónéhány nem marxista radikális, antifasiszta, demokratikus, polgári liberális vagy nonkonformista ellenzéki nézet ellen is.

A „dezideologizálás" ily módon már kezdettől fogva — s napjainkban sincs ez másképp — való-

jában csak az olyan eszméktől való elfordulást hirdeti, amelyek veszélyeztethetik a fennálló társadalmi, politikai, erkölcsi rendet. Az ideológiamentesség propagandájának kedvező talajt jelentett a tőkés konjunktúra, a gazdasági „boom" időszaka, amikor a nyugati országokban javult a tömegek életszínvonala, néhány országban megvalósult a teljes foglalkoztatottság, s úgy látszott, hogy ez mindig így lesz. Az ideológiák elvetése ilyen körülmények között azzal járt, hogy a tömegek figyelmét a szorgalmas munkára, a vagyongyűjtésre, az egyéni jólétre, a fogyasztói mentalitásra („élj a mának") összpontosították, s úgy állították be, hogy bármiféle elégedetlenkedés a fennálló viszonyokkal csakis holmi okvetetlenkedő baloldali értelmiségiek vagy kommunista ideológusok (akiket előszeretettel címkéztek „Moszkva ügynökeinek") sajátja lehet.

A kapitalizmus válságának elmélyülésével, a demokratikus baloldali mozgalmak tömegbázisának szélesedésével az ideológiák „objektív elhalásának" elmélete és propagandája nagyrészt hitelét vesztette. Amilyen arányban nőtt a tömegekben a változások iránti hajlam, s vált nyilvánvalóvá a társadalmi eszmék mozgatóereje, úgy adta fel maga a monopoltőkés burzsoázia is a „minden eszmétől" való elfordulás hirdetését. Hiszen ez már nem fér össze annak parancsoló szükségességével sem, hogy a közvéleményt ideológiailag immunizálják a tőkés rendszert fenyegető eszmékkel szemben.

Nemzetközileg pedig — bár nem ritkán esik még szó az „ideológiák alkonyáról" — egyre inkább az ideológiai „megbékélés", az eszmei „békés egymás mellett élés" tézisei kerülnek előtérbe, s ezzel párhuzamosan bővül a tőkésállam ideológiai tevékenysége, mind saját társadalmán belül, mind nemzetközileg.

Az ideológia- és politikamentesség koncepciója változatlanul uralja viszont a burzsoá kultúrafelfogást, a nyugati, úgynevezett tömegkultúrát. Az imperialista tömegkultúrának különösen hatékony ága az irodalom, pontosabban az az imperialista tömegirodalom, amelyet általában „ponyvairodalomnak", „szórakoztató irodalomnak", „irodalmi giccsnek" neveznek. Ez a fajta irodalom rendkívül széles körben hat és sokféle alakban — könyvek, zsebkönyvek, újságokban és folyóiratokban megjelenő folytatásos regények, képeslapokban közölt elbeszélések, füzetes regények, képregények stb. formájában — özönli el a tőkésországok kulturális piacát. Ez az irodalom adja az alapanyagot számos film és televíziójáték készítéséhez is, ezáltal rányomja bélyegét az egész kapitalista szórakoztató iparra.

Az imperialista tömegirodalom sikere összefügg azzal, hogy a burzsoá oktatási rendszerben szerezhető politikai-világnézeti képzettség csak elenyésző töredékét teszi ki a XX. század felvilágosult polgárától megkövetelhető általános alapismereteknek; s emellett a lakosság jelentős részének egész szellemi és kulturális színvonalát olyan alacsonyan tartják, hogy ez eleve kizárja a komoly, az élet valóságos problémáit feltáró irodalommal és művészettel való foglalkozást.

Ehhez járul még, hogy a dolgozó emberekben rendszerint különösen erős az a szükséglet és vágy, hogy — ha csak órákra is — elmeneküljenek a gondokkal, megválaszolatlan kérdésekkel terhes valóságból egy álomvilágba. S a tömegek kulturális elnyomorodása, valamint a kapitalista szórakoztatóipar évtizedek óta tartó uralma az esztétikai élmények és örömök iránti természetes igényt a banális, primitív vagy nem túl bonyolult „alkotások" irányába tereli.

A burzsoázia, miközben külsőleg, az avatatlanok előtt gondosan óvja a véleményszabadság és a cenzúrától való mentesség látszatát, a piaci mechanizmus révén éppoly mesterségesen és módszeresen alakítja ki az információdási és szórakozási szükségleteket, az esztétikai és szellemi igényeket, mint akár a legújabb öltözködési divat vagy a legújabb autómodell iránti érdeklődést. A kereslet és kínálat egyeduralkodó mechanizmusa révén — bizonyos fajta „önszabályozással" — az eltorzult esztétikai és szellemi érdeklődés szüntelenül újratermelődik.

A tömegkultúra irodalmi és esztétikai irányzatában és eszményképében, a világgal megbékélt emberben fejeződik ki a legnyilvánvalóbban a mai imperialista tömegkultúra egyik sajátos *ideológiai funkciója*, az a törekvés, hogy egy társadalmi ellentmondásoktól megtisztult, fiktív világ ábrázolásával a mű olyan illúziókat keltsen és tápláljon, amely a legkevésbé sem veszélyezteti a fennálló imperialista rendet, de annál inkább elzárja sok millió ember előtt a kor valódi társadalmi követelményeinek megértéséhez vezető utat.

Apologetika, avagy „menekülés előre"

A haladásellenes ideológiákat manapság szüntelen visszavonulásra késztetik a gazdasági, történelmi és politikai fejlődés eredményei. Az imperializmus azonban megpróbál ezekhez a változásokhoz rugalmasan alkalmazkodni, megkísérli az eseményeket osztályszempontjainak megfelelően értelmezni és propagálni.

A belső és a nemzetközi erőviszonyok gyors változásai, a változó gazdasági helyzet és szükségletek, valamint a megváltozott politikai viszonyok következtében a monopolista burzsoázia és ideológusai arra kényszerülnek, hogy gyakran váltogassák kon-

cepcióikat, jelszavaikat és eszményeiket. A burzsoázia arra törekszik, hogy „előre meneküljön", vagyis időszerűbb érveket, még korszerűbb elméleteket és tudományosnak hangzó fogalmakat dolgozzon ki, s ezek segítségével offenzívába menjen át.

A burzsoázia ideológiai ellentámadásának alátámasztására elsősorban az apologetika, a tőkés viszonyok előnyeinek hirdetése, magasztalása, a kapitalista „jövő" képének megrajzolása hivatott. A burzsoá ideológusok — miután kénytelenek voltak felhagyni a szocializmusnak és eszméinek semmibevevésével, s nem kendőzhették már el a tőkés rendszer szembetűnő ellentmondásait sem — észszerűbbnek tartották, hogy áttérjenek rendszerük rugalmasságának, „önmegújító" képességének hangoztatására. Az így megszületett számtalan apologetikus koncepció közös lényege az a mondanivaló, hogy *nincs szükség a tőkés társadalom radikális, forradalmi úton való megváltoztatására, mivel a kapitalizmus megváltozott, átalakult, képessé vált az emberek elvárásainak kielégítésére, a humánus eszmények megvalósítására.* A mai burzsoá szociológia ennek érdekében hirdeti azt, hogy megszűnt a munka és a tőke közötti — állítólag csak a klasszikus kapitalizmusra jellemző — ellentét. Arra épít többek között, hogy a fizikai és a szellemi munka arányainak tényleges megváltozása olyan helyzetet teremt, amelyben a tőkés kizsákmányolás rejtettebbé, áttételesebbé válik. A dolgozók mindennapi szükségleteinek szélesebb körű kielégítése a legfejlettebb tőkésországokban erősíti azt az illúziót, hogy a tőke „demokratizálódik", a kapitalizmus más lett, mint volt.

Az olyan koncepciók, mint az „ipari" vagy a „posztindusztriális társadalom", a „szociális partnerség", teljességgel háttérbe szorítják a tulajdonviszonyok szerepét, és előtérbe állítják, abszoluti-

zálják a termelés anyagi-műszaki oldalát. Az ilyen technokrata elméleteknek az a hamis elképzelés a következménye, hogy a munkásosztály — a forradalmi átalakulások letéteményese — gyakorlatilag elenyészik, osztályként való különállása, létjogosultsága megszűnik. Egyesek — más oldalról — úgy fogalmazzák meg ezt a nézetet, hogy a fejlett tőkésországok munkásosztálya tulajdonképpen csapdába került, mivel átvette a fogyasztás modelljét a burzsoáziától és most már nem osztályeszményeinek elérésére, a tőkésosztály kisajátítására, hanem csupán a kizsákmányolókéhoz hasonló jólét elérésére, a társadalmi „tortából" való nagyobb szelet megszerzésére törekszik.

A „megformált társadalom" elméletének az a rendeltetése, hogy olyan társadalom képét vázolja fel, amelyet már nem osztanak meg kulturális és társadalmi ellentétek, s amelynek „egymástól függő csoportjai vállvetve dolgoznak a közjó érdekében". Eszerint az elmélet szerint a kapitalista állam osztályok fölött áll, s tevékenységében csupán a „köz javát" tartja szem előtt.

A tervszerű ideológiai manipuláció célja voltaképpen az, hogy a munkásosztály társadalmi magatartását a monopolista burzsoázia által meghatározott „össztársadalmi érdek" szolgálatába állítsa. A munkásosztálynak és szervezeteinek — elsősorban a szakszervezeteknek —, továbbá minden más ellenzéki erőnek a politikai, gazdasági és ideológiai küzdelmét „önző csoportérdekeket" szolgáló tevékenységnek minősítik. A közjó érvényesülését előmozdító társadalmi magatartás követelménye odáig terjed, hogy a monopolista burzsoáziával szemben álló társadalmi osztályoktól és rétegektől megkövetelik, adják fel az osztályharcban elfoglalt önálló politikai, gazdasági és ideológiai álláspontjukat. A „megreformált társadalom" hívei szerint a csoportérdekből fakadó „önzést" állami beavatkozással kell ellensúlyozni.

Az imperializmus fő eszmei-politikai fegyvere: az antikommunizmus

A burzsoázia kommunistaellenessége nem új jelenség: egyidős magával a kommunista mozgalommal. *Marx* és *Engels* már 1848-ban, a „Kommunista Kiáltványban" arról írt, hogy „a régi Európa minden hatalma" „szent hajszára szövetkezett" a kommunizmus ellen. Az első szocialista állam létrejötte, majd főleg a szocialista világrendszer kialakulása óta az antikommunizmus az imperialista reakció politikájának és ideológiájának központi magva lett.

Ideológiai szempontból az antikommunizmus különféle burzsoá elméletek halmaza, de semmiképpen nem azonosítható mechanikusan a polgári ideológiával. Szép számban vannak ugyanis olyan nem marxista, idealista vagy éppenséggel a tőkés rendszert kiszolgáló ideológusok, akik nem értenek egyet az antikommunizmussal, sőt szembe is szállnak vele. *Az antikommunizmus olyan, az imperializmus céljainak szolgálatában álló burzsoá eszme, politika és propaganda, amely fellép a tudományos szocializmus elvei, a szocializmus gyakorlata, a forradalmi munkásmozgalom és minden más haladó társadalmi erő ellen.*

A Nyugat polgári eszmerendszerében kezdetben az a meggyőződés uralkodott, hogy az Októberi Forradalom győzelme nyomán elindított szocialista „kísérlet" nem sikerülhet. A burzsoá gondolkodásmód képtelen volt tudomásul venni, hogy például a gazdasági életet meg lehet szervezni a magántőke, a konkurrenciaharc, a piaci erők szabad játékának megszüntetésével. „Híressé" vált a „The New York Times" 1917 novemberében közölt cikke Oroszországról: „A bolsevikok folytatják esztelen előrenyomulásukat azon az úton, amely saját rohamos pusztulásuk és Oroszország pusztulása felé

visz... Tájékoztatják a többi érdekelt kormányt arról, hogy javasolják, kössenek fegyverszünetet az összes fronton és demokratikus békét a bekebelezésekről és a hadisarcokról való lemondás alapján... A bolsevikok kizárták országukat az elismerésre méltó civilizált országok közösségéből..."

Amikor azonban kiderült, hogy az „esztelenség" valósággá válik, s a kapitalizmus meghaladása nem csak lehetséges, de nagyszerű eredményekhez is vezet, a polgári gondolkodás új hadállások kiépítésébe kezdett. A totális tagadás helyét egy új sztereotípia foglalta el: a szocializmus létezik ugyan, és bebizonyította képességét arra, hogy történelmileg rövid idő alatt, extenzív módszerekkel felszámolja a gazdasági és szociális-kulturális elmaradottságot, de a fejlett ipari társadalmakra, civilizációkra jellemző problémák hatékony megoldására, az intenzív fejlődésre nem lesz képes. A mondanivaló lényege tehát voltaképpen a szocialista építés tapasztalatai egyetemes alkalmazhatóságának kétségbevonása, azaz: az „orosz jelenségnek" nincs összefüggése az „európai" országok helyzetével.

A jelenlegi időszakban — nevezhetjük akár az antikommunizmus harmadik szakaszának — a burzsoázia már az imént említett hadállásokat is kénytelen feladni. A szocializmus — immár világrendszerként — dinamikusan fejlődik, és képes a „magasabb igények" kielégítésére is. Az európai szocialista országok lendületesen hozzáfogtak a fejlett szocialista és a kommunista társadalom létrehozásához. Ezért a burzsoázia teoretikusai mostanában ismét „emelik a lécet", egyre újabb „követelmények" állításával igyekeznek ellensúlyozni a szocializmusról kialakult pozitív képet. Hogy csak az egyik újabban bevetett tézisüket említsük: a szocialista országoknak úgymond mindaddig nem lesz helyük az úgynevezett „globális társadalomban", amíg nem lesznek „összeegyeztethetők a nemzet-

közi rendszer demokratikus elveivel", azaz belső rendszerüket nem hozzák összhangba a demokrácia polgári szabványaival. (Az emberi jogok és a demokrácia kérdéseiben indított, tipikusan „ellentámadás"-jellegű antikommunista kampánnyal később még foglalkozunk.)

Ez az új megközelítési mód is azt tükrözi, hogy az imperializmus napjainkban már kénytelen számolni a szocializmus vonzerejével, országai politikai-gazdasági potenciáljának növekedésével, társadalmi rendjük szilárdságával, visszafordíthatatlanságával. Ennélfogva ideológusai — bár helyenként és időnként nem mondanak le a primitív, elvakult antikommunizmusról nem — fokozatosan áttérnek egy, hogy úgy mondjuk, „intellektuálisabb" antikommunizmusra, igyekeznek „szalonképes", vagyis „liberális-demokratikus" színezetet adni eszméiknek.

Az áttételes módszerek alkalmazása az antikommunizmus részéről azzal függ össze, hogy a cél — mivel irreálissá vált — már nem egyszerűen a kapitalizmus visszaállítása a szocialista országokban, hanem az — mint az Egyesült Államokban nemrégiben kiadott „Ideológia és politika" című hivatalos dokumentum hangsúlyozta —, hogy „különleges eljárások útján megteremtsék a kommunista ideológia eróziójához szükséges feltételeket". Ezen „eljárások" közé tartozik a nacionalista érzelmek ébrentartása, a marxista—leninista, a „szovjet mintájú", illetve a „humánus vagy demokratikus szocializmus" szembeállítása, a szocialista közösség egyes országai közötti különbségek túlhangsúlyozása stb. Ideológiai, erkölcsi és politikai válsága az, hogy végső soron nem képes a népeket lelkesítő eszméket felmutatni, az imperializmust arra sarkallja, hogy az eszmék harcát a lélektani hadviselés korszerűsített változatával, a nemzetközi kapcsolatok normáit sértő felforgató tevékenységgel váltsa fel.

Az antikommunizmus egyik tipikus, újabb keletű produktuma az úgynevezett eurokommunizmussal folytatott manipuláció, amely a világ különböző forradalmi mozgalmai közötti politikai-ideológiai egység bomlasztását célozza. A burzsoá propaganda ugyanis azt a tényt, hogy a nemzetközi kommunista mozgalom egyes pártjai — így a hatalmon levők és a tőkésországokban ellenzékként működők — merőben eltérő feltételek között tevékenykednek, arra használja fel, hogy egy olyan új, „eurokommunista" irányzatot különböztessen meg, amelynek legfontosabb jellemzője az volna, hogy céljai és eszközei tekintetében szembenáll a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal. Ezzel kapcsolatban fejtette ki Kádár János elvtárs: *„Minden pártnak kötelessége, hogy figyelembe vegye népe történelmi útjának tradícióit, az adott ország és társadalmának sajátosságait, ugyanakkor a nemzetközi munkásmozgalom tapasztalatait. Ez nem eurokommunizmus, ez mindig így volt, így van és így lesz minden kommunista párt életében, dolgozzék bármely földrészen, bármely országban. Új a helyzetben — és ez sokakat idegesít is — a nyugat-európai forradalmi mozgalom fellendülése, a baloldal megerősödése. A magyar kommunisták ennek szívből örülnek és szolidárisak azzal a harccal, amelyet a nyugat-európai kommunista pártok a dolgozó tömegek érdekeit képviselve a haladásért, a társadalmi átalakulásért vívnak."*

Az antikommunizmus elleni harc jelentősége a békés egymás mellett élés és a kapitalizmust sújtó válság mélyülésének időszakában mitsem csökken. Ha nyilvánvaló is, hogy magát az imperialista világot egyre inkább — és időszakonként — súlyosbodó belső ellentétek osztják meg, és a tőkésországok szocializmus elleni fellépésének intenzitása sem egyforma, a kommunista eszmékkel és politikával szemben mégis minden körülmények között igye-

keznek egységes stratégiát alkalmazni. Az Egyesült Államok és Nyugat-Európa, illetve Japán közötti vagy akár az angol—francia, nyugatnémet—francia ellentétekből hiba volna arra következtetni, hogy vannak „jó" és „rossz" imperialisták. Hiba volna illúziókat táplálni az enyhülés, a szocialista országokkal való jó kapcsolatok mellett leginkább elkötelezett nyugatnémet vagy francia vezetőkörök iránt. *Minden imperialista esküdt ellensége a társadalmi haladásnak, a szocializmusnak, a különbség köztük nem a lényegben, nem osztályérdekeikben, hanem a taktikájukban, a módszerek megválasztásában van.*

AZ INFORMÁCIÓTÓL AZ ESZMEI DIVERZIÓIG

Szokás manapság globális információáramlásról beszélni, éppen úgy, mint globális rakétákról. A hasonlatosság nem véletlen, két okból sem: az információ maga is „fegyver", és hatósugara, akárcsak a korszerű fegyvereké, ma már szinte az egész föld lakosságára kiterjed.

A korábbi időszakokkal szemben a rádió és a televízió elterjedése lehetővé teszi még az írástudatlan tömegek elérését is. Az egyes kormányok a saját országukról szóló információk terjesztése, álláspontjuk és politikájuk népszerűsítése, valamint a más országokból jövő információk gyors megszerzése érdekében hatalmas tájékoztatási, hírtovábbító és -feldolgozó apparátusokat hoztak létre. Ide tartoznak a hírügynökségek, archívközpontok, lap- és könyvkiadók, szerkesztőségek, rádió- és tévéállomások, sőt tudományos elemző intézetek sora is. A különböző nemzetközi szervezetek (mint pl. az ENSZ), szintén kiépítették propaganda- és tájékoztatási mechanizmusaikat, folyóiratokat, bulletineket, könyveket, filmeket, hanglemezeket stb. adnak ki nagy számban.

Egyetlen évtized alatt — a hatvanas évek közepétől a hetvenes évek közepéig — a rádió elterjedtsége 400 millió készülékkel, a televízióé 182 millió készülékkel és a napisajtóé közel 90 millió példánnyal növekedett. Ugyanebben az időszakban számos országban új rádióadók létesültek, amelyek-

nek száma kereken 25 000, és Afrika, Ázsia és Latin-Amerika 29 állama saját tévéközvetítő állomást létesített. Mindez ahhoz vezetett, hogy ma a föld minden lakott területén információbőségről, legalábbis széles körű informálódási lehetőségekről beszélhetünk.

Információ és propaganda

A naponta ránk zúduló információözön ténye sem feledtetheti azonban korábbi megállapításunk igazát, amely szerint az információk nem valamiféle „töltés nélküli atomrészecskék". Két alapvető információs rendszer létezik: a tőkés és a szocialista. A szocialista államokban úgy vélik, hogy az információ a politika fontos eszköze, s az iránta való igény a társadalmi megismerés folyamatának, a demokratizmusnak szerves része: mindez meghatározza a szocialista tájékoztatáspolitika jellegét és irányát. A tőkés világban az információt kibocsátó szerveket a piaci szükségszerűségekhez alkalmazkodó monopóliumok irányítják, amelyek különféle — gazdasági, politikai, jogi stb. — eszközökkel biztosítják a hatalmon levő osztály érdekeinek érvényesítését.

Nem változtat ezen a polgári Nyugatnak az a törekvése sem, hogy a hírközlést pusztán a tények továbbításaként, az értesüléseknek a fogyasztók rendelkezésére bocsátásaként állítsa be. Ha vannak is szigorúan tényszerűségre törekvő kommunikációs anyagok (ilyenek pl. — a kommentárokat leszámítva — a hírügynökségek bulletinjei), maguk az információk az olvasóhoz, a hallgatóhoz vagy a nézőhöz már ilyen vagy olyan szempontok szerint szelektálva jutnak el. De még az olyan sajtóorgánumok és tömegtájékoztatási eszközök is, amelyek a lehető legátfogóbb tenybeliségre törekednek, min-

denképpen formálják az emberek gondolkodását, világnézetét — Nyugaton sokszor éppen abban az irányban, hogy passzivan viszonyuljanak a körülöttük zajló eseményekhez.

Következtetésünk igy vonható le: *ha a tényinformáció és a propaganda közé nem is lehet egyszerűen egyenlőségjelet tenni, minden információ alkalmas propagandahatás (meggyőzés, mozgósítás vagy „lebeszélés") kifejtésére, mivel továbbitói annak közlését ideológiai céljaiknak rendelik alá*

A propagandaelmélettel foglalkozó burzsoá teoretikusok is elismerik: a propaganda ideológiailag rendszerezett információk, nézetek terjesztését jelenti abból a célból, hogy az embereket meghatározott érdekeknek (tudjuk: az uralkodó osztály érdekeinek) megfelelő cselekvésre, magatartásra serkentse.

A szocialista és a tőkés típusú propagandatevékenység közös vonása, hogy nagy fontosságot tulajdonit a társadalmi kommunikációnak, a közösség és az egyén tömegtájékoztatási eszközök segítségével történő befolyásolásának, emellett viszont alapvető különbség van köztük a propaganda célját, politikai-ideológiai szerepét illetően. A kérdés igy fogalmazódik meg: milyen társadalmi eszmék, kiknek az osztályérdekei nevében akarunk meggyőző, befolyásoló hatást gyakorolni, miért és mi ellen harcolunk?

Szinte közhelyszámba megy, ha azt mondjuk, hogy a propaganda nem cél, hanem eszköz. A társadalmi igazságosságra épülő rendszerben a propaganda koncepciója abból a mindennél fontosabb alapelvből táplálkozik, hogy az állampolgárokat be kell vonni az átalakulási folyamatba.

A közvélemény nyugati kutatói ezzel szemben mindig a propaganda erősen *stabilizáló* szerepét hangsúlyozzák. Az amerikai reklámszakemberek között például kialakult a társadalmi kapcsolatok

formálásával foglalkozók csoportja (public relations men), amely arra specializálja magát, hogy a nagy kereskedelmi kampányok szervezéséhez hasonlóan, megrendelésre, nagy politikai kampányokat is folytat. Az ilyen típusú tevékenység lényegéből kiindulva talán úgy jellemezhetnénk ezeket a szakembereket, mint a „társadalmi árucikkek eladóit", azaz olyan árucikkeket propagálnak, amelyek „új csomagolású régi eszméket" foglalnak magukba.

A nyugati típusú propaganda egyik fontos feladata az emberek többségében általában már meglevő meggyőződések megerősítése. A tőkés társadalomban a modern tömegközlési eszközök előszeretettel ápolják a társadalmi szempontból elmaradott, gyakran kifejezetten reakciós nézeteket. Ezzel szemben a szocialista országokban a politikai propaganda éppen abban akar segíteni, hogy mind többen lássák az értelmét a közügyekben való cselekvésnek, amelybe bekapcsolódik az ember. Szerepe tehát abban van, hogy *a mai korban és a jövőt szem előtt tartó átalakulásokban lehetővé teszi a társadalmi részvételt.*

A manipuláció

A tőkés rendszernek az eszmék hatékony piaci forgalmazására mindenekelőtt azért van szüksége, mivel a tényleges hatalmat egy uralkodó elit gyakorolja, azt a hatalmat, amely elméletileg a népé. Ilyen körülmények közt a hatalmát féltő elit — az emberek kis csoportja — kényszeríti rá döntését a közömbös vagy a vele ellenszenvező lakosságra. Igyekszik úgy manipulálni a lakosságot, hogy döntéseinek vagy véleményének udvarias elfogadására, sőt lelkes támogatására ösztönözze, de legalábbis arra, hogy elvetesse vele az önös érdekeivel szemben álló nézeteket.

A tőkés rendszer egész tájékoztatási mechanizmusára jellemző manipuláció, mint propagandamódszer, ily módon nem egyszerűen a tényekkel való zsonglőrködést, valamilyen speciális — meghatározott célok érdekében alkalmazott — „szakmai fogást" jelent, hanem egy bizonyos kormányzási módszert, melynek segítségével a közvéleményt kívánják uniformizálni, egy szűk csoport „privát" érdekeinek alárendelni. (A középkori latin nyelvben a „manipulare" igét kifejezetten pozitív értelemben használták: „kezelést, bánásmódot, kézen fogva vezetést", a gyermekeknek vagy a gyengéknek nyújtott segítséget jelentette.)

A manipuláció a burzsoá értelemben vett demokrácia szerves tartozéka. Hiszen a demokrácia korlátozottsága nem csak abban mutatkozik meg, hogy a társadalom túlnyomó többségét megfosztják a termelési eszközöktől és kizsákmányolják. Ez a korlátozottság abból is adódik, hogy valaki rendelkezhet különféle formális jogokkal, de mégsem cselekszik saját érdekeinek megfelelően, mert a hatalmas propagandagépezet hatása alá kerül. A burzsoá manipulációnak kitett ember — s ez az egész művelet sikerességének alapja — nem tudja, hogy a számára felkínált lehetőségek közül bármelyiket választja is, csak a rosszat vagy a kevésbé rosszat választhatja.

A „rosszból" (pl. a tőkés válságból) kivezető alternatíva természetszerűleg szintén a manipuláció áldozatává válik. Így például jó néhány vezető kapitalista ország — így az Egyesült Államok és a Német Szövetségi Köztársaság — állampolgárainak többsége számára még ma is idegen a „kommunizmus" fogalma, azaz nem ismerik e társadalmi rendnek sem a lényegét, sem a fogalmi meghatározását. Ezzel szemben igen jól ismerik a kommunizmus *szót*, amelyet főként a tömegeknek szánt sajtóban úgy használnak, mint a vörös posztót.

A véleménymanipulátorok tudatosan építenek többek között a fasiszta diktatúra rémképeire, s változatlanul ugyanolyan elképzeléseket szugerálnak a közvéleménynek a kommunizmusról. A jámbor polgár szemében a módszeres hecckampány eredményeként úgy jelenik meg a kommunizmus — melyet gyakran bolseviznusnak neveznek, a szó idegenszerűségétől még erősebb hatást remélve —, mint holmi „gonoszság, alattomosság, diktatórikus és emberellenes uralom". Vaskos szótárat lehetne összeállítani mindazokról a manipulált fogalmakról, kifejezésekről (csak mutatóba néhány: „szabad világ", „vasfüggöny", „totalitárius rendszer", „kommunista veszély", „védelmi erőfeszítések", „emberi jogok melletti elkötelezettség" stb.), amelyekkel a burzsoá sajtó és tömegtájékoztatás nap mint nap bombázza az olvasók, hallgatók és nézők tudatát.

Az utóbbi években az imperializmus egész kiterjedt propagandagépezetét és legravaszabb módszereit veti be a „szovjet katonai fenyegetés" kiagyalt tézisének elhitetésére. *Joseph Luns*, a NATO főtitkára például maga is több, az állítólagos „szovjet fenyegetéssel" ijesztgető és a fegyverkezési politika fenntartását leplezetlenül szorgalmazó cikket írt. Egyik ilyen típusú cikke végén kifejtette: „A NATO-kormányokra az a feladat hárul, hogy világosan és határozottan irányítsák a közvéleményt... Nekünk nem csak az elit támogatására van szükségünk: széles bázist kell létrehozni és egyesíteni a társadalom valamennyi rétegét." Meg kell hagyni, hogy ez világos, nyílt beszéd.

A vezető nyugati államférfiak, akik nyilvánvalóan ismerik a szóban forgó „fenyegetés" valóságos adatait és tényeit, akik pontosan tudják, hogy mind globálisan, mind Európában lényegében katonai erőegyensúly alakult ki a szembenálló felek között, mégsem határolják el magukat a Szovjetunió békepolitikájának megrágalmazásától.

S hadd álljon itt példaként egy magyar vonatkozású manipulációs termék is: a burzsoá propaganda — szembeállítva a mi szocializmusunkat a többi baráti országéval — valamiféle „magyar modell" feltalálásáról fecseg. Ennek alátámasztására szándékosan eltorzítja, félremagyarázza politikánkat. Amikor korszerűsítjük a gazdaságirányítási rendszerünket, akkor „kapitalizálódunk", amikor intézkedéseket teszünk a szocialista demokrácia vagy a tájékoztatás fejlesztésére, akkor „liberalizálódunk", amikor erősítjük kapcsolatainkat a Szovjetunióval, a Varsói Szerződéssel és a KGST-vel, akkor „lemondunk a saját külpolitikánkról".

Mindezek kapcsán felvetődhet a kérdés: hogyan lehetséges az ilyen klisékre épülő „egyszólamúság" a burzsoá propagandagépezetben, amely országonként, de az egyes tőkésországokon belül is meglehetősen változatos képet mutat? Az egyes hírközlési eszközöknél milyen karmesteri pálca intése alapján, kik döntik el, hogy milyen „híreket" bocsássanak ki, s milyen propagandatartalommal töltsék meg őket?

Ezekre a kérdésekre a tőkésországokban működő „Kelet-kutató" agytrösztök tevékenységének vizsgálatából kiindulva lehet megkeresni a választ.

Az úgynevezett Kelet-kutatók

A második világháború utáni években a tőkésországok társadalmi közvéleménye fokozott érdeklődéssel fordult a Szovjetunió és a kelet-európai népi demokratikus országok felé. Ez alapvetően a Szovjetunió megnövekedett tekintélyével, s az úgynevezett „orosz jelenség" európai és ázsiai kiterjedésével függött össze. A szocialista útra tért országokról könyvek és cikkek ezrei jelentek meg, s mind több nyugati történész, filozófus, szociológus,

közgazdász és politológus vált „Kelet-kutató" specialistává. Az orientalista kutatógárdát — mely hagyományosan az úgynevezett keleti országok történelmét, néprajzát, gazdasági struktúráját tanulmányozta — olyanok egészítették ki, akik fő figyelmüket a jelenre, s egyre inkább a jövő fejlődésére vonatkozó „prognózisok" kidolgozására fordították.

A Kelet-kutatás kettőssége ma is nyomon követhető: míg egyesek egyértelműen az antikommunizmus szolgálatába szegődtek, mások — különösen a kisebb tőkésországokban — megmaradtak a Kelet-kutatás hagyományos vonalán, s mind politikai, mind tudományos szempontból realista, tárgyilagos megismerésre törekednek.

Az 1950-es és 1960-as években gombamódra elszaporodott Kelet-kutató-centrumok — főleg az Egyesült Államokban és a Német Szövetségi Köztársaságban — viszont egyre inkább a külpolitika és a propaganda „bedolgozóivá" váltak. A Miamiban (USA) működő központ például „Szovjet világkép" címmel, hidegháborús hangvételű, rendszeres kiadványt jelentet meg, amelynek alcíme így hangzik: „havonkénti beszámoló a Kreml véleményéről az USA számára kritikus kérdésekben".

Az antikommunista ihletésű „szovjetológiai, magyarológiai" stb. központok, illetve kutatók annak érdekében, hogy az uszító sajtót irányelvekkel és „hiteles" alapanyagokkal láthassák el, „kutatásaikat" kiterjesztették többek között a konkrét szocialista társadalmi viszonyoknak, a marxizmus „helyi értelmezésének és alkalmazásának", az egyes kommunista pártok sajátos struktúrájának az elemzésére, s nagy számban kapcsolódtak be munkájukba különféle Keletről jövő emigránsok és disszidensek.

Az antikommunista centrumok fokozódó aktivitását és elmélyülő „specializálódását" illusztrálja az egyik legújabban alakult ilyen intézmény: 1977-

ben. háromévi előkészítő munka nyomán. Münchenben megkezdte munkáját a Nemzetközi Szamizdatkutató és Dokumentáló Központ, amely a szocialista országokból származó rendszerellenes röpiratok és kiadatlan „irodalmi művek" feldolgozására vállalkozott. Hivatalos bejelentés szerint költségvetését a Volkswagen-alapítvány és más NSZK-beli, svájci és amerikai magánalapítványok biztosítják. A „Die Welt" című lap (1977. marc. 24) hozzáfűzte: „A Münchenben való elhelyezés mellett szólt az az érv, hogy ebben a városban található a Szabadság Rádió és a Szabad Európa Rádió, amelyek a legtekintélyesebb szovjet és más kelet-európai szamizdatgyűjteménnyel rendelkeznek, melyet díjmentesen az új központ rendelkezésére bocsátanak . . ." Vajon túlságosan szárnyaló fantáziánknak kell lenni ahhoz, hogy feltételezzük: minden ködösítés ellenére a „szamizdatközpont" és az idézett uszító, kommunistaellenes rádióállomások „egy céghez" tartoznak, mégpedig a hírhedt CIA-hoz?

Hiszen az idők során sok minden kitudódott már a szupertitkos amerikai kémszolgálat világszerte folytatott üzelmeiről. Nem csak az nyert bizonyítást (és eredményezett — legalábbis a múltra vonatkozóan — hivatalos amerikai beismerést is), hogy gyakorlatilag a CIA működteti a müncheni rádiókat, de az is, hogy ez az ügynökség 1977-ig, 25 év alatt nem kevesebb, mint 400 újságírót szervezett be ügynökének.

A Kelet-kutatás és a CIA szoros kapcsolatairól árulkodnak azok a nem mindennapi nézeteltérések, amelyek nemrégiben az amerikai Harvard egyetem és a CIA között támadtak, s pattantak ki a nyilvánosság előtt. A Harvard egyetem úgynevezett irányelveket tett közzé arról, hogy milyen feltételekhez ragaszkodik az egyetem és a CIA közötti „kapcsolatok" során. Ezek szerint az egyetem csak akkor engedi meg, hogy bármely munkatársa a kémszol-

gálatnak dolgozhasson, ha „tevékenységét nem titkolja" (?), továbbá az egyetem kötelékében levők a CIA-nak nem ajánlhatnak be másokat (nevezetesen a már beszervezett tanárok saját hallgatóikat) az illető beleegyezése nélkül. A CIA illetékesei persze közölték az egyetem vezetőségével, hogy nem hajlandók alávetni magukat ezeknek az „irányelveknek". Az „International Herald Tribune" című lap a disputa körülményeit boncolgatva megállapította, hogy a Harvard egyetemet már az ötvenes évektől kezdve igen jó kapcsolat fűzi a CIA-hoz, s az egyetem valamikor büszke is volt arra, hogy ezáltal „félhivatalos szerepet játszik a kormányban". „Az amerikai egyetemek professzorai — jegyezte meg az IHT — közel két évtizede végeznek rendszeres kutatómunkát a CIA számára, szaktanácsadást folytatnak, s ajánlásokat tesznek új munkatársak kiválasztására... A CIA a maga részéről számos kutatást finanszíroz, sőt egyes intézetek csak a hírszerző szolgálat támogatásával tudják fenntartani magukat..."*

Az amerikai stratégák az aprólékosan megtervezett antikommunista kampányok nemzetközi méretű összehangolására törekednek, s ma már egyre inkább más tőkésországokkal közösen dolgozzák ki a politikában vagy a propagandában realizálandó elméleti téziseiket. A láthatatlan „karmesteri pálsára", a „kommunizmuskutatás" és a szocializmusellenes propaganda összehangoltságára utalnak mindazok a különböző tőkésországokban — egymástól sok esetben földrajzilag távol — elhangzó nyilatkozatok, sajtópublikációk, rádióadások, amelyek egy-egy konkrét kérdésben nagyfokú egybecsengést mutatnak, még akkor is, ha a hangsúlybeli eltolódások némelykor jelentősek lehetnek.

* International Herald Tribune, 1978. augusztus 11.

A Kelet-kutatók és a katonai mintára szervezett speciális intézmények által gyártott különféle teóriák és „receptek" egy részét a külpolitika, a diplomácia használja fel, nagyobbik része viszont közvetlen vagy közvetett úton a burzsoá tömegtájékoztatási eszközökbe áramlik. A „betáplálás" lehetőségét nagy mértékben növeli az a tény, hogy a nyugati információs eszközöknél — elsősorban gazdasági-piaci tényezőkből kifolyólag — nagyfokú koncentráció és centralizáció megy végbe, ami a kapitalista sajtó minden területén megmutatkozik, a szerkesztésben, a kiadásban és a reklámban egyaránt. Ennek legkirívóbb következménye pedig az, hogy például a nagy példányszámú lapok előállítása és terjesztése maroknyi kiadói konszern kezébe kerül, amelyek nemegyszer felosztják egymás között a befolyási övezeteket.

Amerikában csak „Zbig"-nek becézik . . .

. . . *Zbigniew Brzezinskit*, a mai antikommunizmus egyik kiemelkedő szellemi vezérét, az amerikai elnök lengyel származású nemzetbiztonsági főtanácsadóját. Miután 1961-ben a New York-i Columbia egyetem Kommunista Ügyeket Kutató Intézetének igazgatója lett, mint szélsőséges „szovjetológus", illetve „kremlinológus" vált ismertté. A hatvanas években írt műveiben ő bocsátotta útjára a Nyugaton divatossá vált konvergenciaelméletet, s későbbi műveiben ezt „továbbfejlesztve" — a tulajdon- és az osztályviszonyokat figyelmen kívül hagyva — a „technotronikus korról" írt.

Szerinte a jövő társadalma a technológia és az elektronika uralmát jelenti majd. Ebben a „technotronikus" társadalomban növekszik a szakemberek szerepe az élet minden területén, sőt a politikai életben „a hatalom egyre inkább azoknak a kezé-

be kerül, akik ellenőrzik a tájékoztatást és képesek arra, hogy azt minél gyorsabban hasznosítsák".* A technokrata elit e koncepció szerint a tömegtájékoztatási eszközöket arra használja fel, hogy szervezett pártok nélkül, közvetlenül biztosítsa saját politikája számára a tömegek támogatását.

Még 1972 nyarán — amikor a vietnami háború elhúzódása aláásta *Nixon* külpolitikájának s az ezt képviselő *Kissingernek* a tekintélyét —, jelentette meg *Brzezinski* „Az erőegyensúly téveszméje" című munkáját, amelyben a külpolitikai prioritások változtatásának igényével lépett fel. Nem véletlen, hogy *Brzezinski* lett az igazgatója a „Trilaterális Bizottságnak", amelyet a bankár *David Rockefeller* hívott életre, s amelynek amerikai tagozatában 1973 és 1976 között sok olyan politikus működött, akinek nevét akkor csak kevesen ismerték, köztük *James Carter*, Georgia szövetségi állam akkori kormányzója. A „Trilaterális Bizottság" *Brzezinski* vezetésével dolgozta ki azt a stratégiát, amelynek lényege, hogy a szovjet—amerikai kapcsolatokat gyengítve a Szovjetuniót háttérbe szorítsák; hogy a tőkés világ három erőközpontjának viszonyát intenzívebbé tegyék, és benne szilárd amerikai vezetőszerepet biztosítsanak; s hogy az eddiginél határozottabban koordinálják a fejlett tőkésországok politikáját.

Az egyéb amerikai organizációk között napjainkra bizonyos értelemben csúcsszervvé, irányítóközponttá nőtte ki magát a „Létező Veszély Bizottsága" nevű szervezet, a hidegháborús politikusok és tudósok, a nyugalmazott tábornokok és admirálisok gyülekezete, amelyet a jobboldali akciók iránt mindig bőkezű Dillon, Reed and Company bankház pénzel; valamint a „Béke az erő útján" nevű csoportosulás, amely elsősorban a kongresszusban fejt

* International Herald Tribune, 1969. január 7.

ki aktív tevékenységet. Mindkét tömörülésnek szervezett kapcsolatai alakultak ki a nagy tévétársaságokkal és lapokkal, az amerikai szenátus enyhülésellenes csoportjával, az olyan törvényhozókkal, mint a republikánus *Goldwater* vagy a demokratapárti *Jackson*. Így a szovjetellenes kampányok egyszerre kezdődhetnek a lapok hasábjain, a tévében és a törvényhozás két házában.

Brzezinski professzor már jó ideje természetesen nemcsak „jövőkutatással" foglalkozik, hanem — már csak hivatala miatt is — igyekszik a jelent távlati elképzeléseinek megfelelően befolyásolni. Egyik alapeszméje szerint ugyanis az emberi jogok körüli „tömörülés" helyettesíti a tőkés rend radikális megváltoztatásáért vívott harcot. „Korunk történelmi szükségszerűsége — fejtegette — nem valamiféle utópisztikus forradalom, hanem az ember fokozódó önkiteljesítése saját emberi jogai révén".*

Ennek megfelelően számos — nagyrészt a gyakorlatba máris átültetett — javaslatot dolgozott ki arról, hogyan lehet befolyásolni az intenzív propaganda eszközeivel a széles közvéleményt, különösen a kelet-európai szocialista országok értelmiségi rétegeit, hogyan lehet az Egyesült Államok javára kamatoztatni a népeknek az alapvető emberi és állampolgári jogok, az igazságosság és a szabadság eszméi iránti vágyát és rokonszenvét, miként lehet építeni az emberek meglevő vagy „veleszületett" nacionalista érzelmeire, mi módon lehet a kommunista pártok nézetkülönbségeit vagy a szocialista építés különféle sajátos útjait ellentétekké nagyítani, az apró réseket szakadékoknak feltüntetni, s mindezzel bizalmatlanságot, potenciális konfliktusokat előidézni.

* International Herald Tribune, 1977. október 10.

Zbigniew Brzezinski teóriái és egész tevékenysége is arra utal, hogy leginkább az ideológia és a propaganda területén „reagál" a burzsoázia a szocializmus világméretű előretörésére, saját társadalmi rendszerének mélyreható válságára, a befolyási övezetét csökkentő pozitív nemzetközi folyamatokra. Ennek érdekében mozgósítja anyagi és szellemi erőit, minden eddiginél átgondoltabban és összehangoltabban kapcsolja össze külpolitikai tevékenységét nemzetközi ideológiai erőfeszítéseivel, s az eszmei harc címén a hivatalos politika rangjára akarja emelni az eszmei diverziót, a szocialista országok belügyeibe való beavatkozást.

Ma már szinte „történelemnek" hat a hidegháború korszaka, az az időszak, amikor az imperializmus politikai elszigeteléssel, gazdasági blokáddal, katonai erőfitogtatással és különböző fenyegetésekkel, zsarolással kísérelte meg a „kommunizmus visszaszorítását". Ellenfeleink fegyvertárából persze az ideológiai eszközök sem hiányoztak, hiszen a hidegháború a féktelen antikommunista propagandának, a lélektani hadviselés legnyíltabb és legdurvább módszereinek nyitott utat. A máról visszapillantva mégis amolyan „furcsa háborúnak" tűnik az eszmék akkori csatája, legalábbis, ami az ideológiai harc kelet-nyugati frontját illeti. Az antikommunista stratégák kudarcaikért elkeseredetten a szocialista országokat tették felelőssé, amelyek — úgymond — „vasfüggönyt" húztak maguk köré.

Az 1960-as években megérlelődött új nemzetközi feltételek, a szocialista világrendszer erejének megsokszorozódása nyomán létrejött kiegyensúlyozottabb erőviszonyok nem maradtak hatás nélkül az ideológiai front helyzetére sem. Másutt már említettük, hogy a szocialista országok harca a nemzetközi feszültség enyhüléséért, a békés egymás mellett élésért szükségszerűen vonta maga után az arra való készségüket is, hogy kapcsolatokat létesítsenek és gyarapítsanak a kapitalista világ országaival. A történelmi-társadalmi fejlődésből következően ezen országok vezető körei egyidejűleg maradtak a kom-

munisták és minden haladó erő politikai-ideológiai *ellenfelei*, s lettek *partnereink* a világháború megakadályozásában és a kölcsönösen előnyös gazdasági, kulturális és egyéb együttműködésben. Ez a rákényszerített, távolról sem korlátok nélküli, és nem konfliktusmentes „partnerség" arra kényszerítette a nemzetközi monopoltőkét, hogy az új helyzetnek megfelelő új módszereket keressen antikommunista céljai elérésére. Így született meg a szocializmus „eróziójának", vagyis „fokozatos átalakításának" koncepciója.

„Fordulatot — erőszak nélkül"

Az imperialista stratégák az új feltételek között úgy kalkuláltak, hogy a szocialista országok „kitárulkozása", a gyarapodó kapcsolatokkal párhuzamosan egyre szélesedő érintkezési felület a két rendszer és állampolgárai között jelentősen növelheti a bomlasztó tevékenység hatékonyságát. A cél elérésére — számítgatták és gondolják számosan ma is — csupán az enyhülés „megfelelő irányba terelésére", nevezetesen arra van szükség, hogy a szocialista országokat rábírják az „ideológiai határok megnyitására". Hogy milyen eszközökkel, arról az imperialista táboron belül is heves viták folynak: egyesek (mint például *Kissinger*, volt amerikai külügyminiszter) a politikai-diplomáciai „junktimot" (az úgynevezett árukapcsolást) ajánlották, mások (így például *Brzezinski* professzor) a nyílt katonai-gazdasági zsarolást tartják célravezetőbbnek, s vannak olyan „realista" politikusok is Nyugaton, akik szerint nincs szükség a szocializmus „eróziójának" mesterséges siettetésére, hiszen az a Nyugattal való kapcsolatok bővülésével, az itteni életszínvonal, a fogyasztás növekedésével állítólag „automatikusan bekövetkezik". Mindezeknek

a külsőre változatosnak tűnő véleményeknek a hangoztatói egyben megegyeznek: a nemzetközi enyhülést alkalmasnak találják arra, hogy osztálycéljaik eléréséhez közelebb juttassa őket.

A stratégia lényegét a legfrappánsabban *A. von Schack* fogalmazta meg: „A modern propaganda minden eszközének segítségével pszichológiailag elfogadható módon kell belopnunk eszméinket a kommunista államok közéletébe. Felhasználva a nemzeti eltéréseket, a vallási hagyományokat, az olyan emberi gyengeségeket, mint például a kíváncsiság, a hiúság, az élvhajhászás, közömbösséget kell keltenünk a kommunista vezetés által megjelölt célok iránt. A kommunista állami vezetésre tipikusan jellemző gazdasági, erkölcsi és más fogyatékosságokat kíméletlenül meg kell mutatnunk... Amikor fellép a különböző pártütőkkel szemben, akkor úgy kell beállítanunk lépéseit, mint igazságtalanokat, és a lehető leggyorsabban nyilvánosságra kell hozni azokat, hogy ily módon együttérzést váltsunk ki a pártütők iránt és újabb elégedetlenséget a kommunista rendszerrel szemben... Ily módon a kommunista államokban az emberek tudatosan vagy öntudatlanul a nyugati eszmék hordozói lesznek, kialakul bennük az általános elégedetlenség érzete, s ez az előfeltétele annak, hogy azokban az országokban *az erőszak alkalmazása nélkül belső változások és fordulatok következzenek be.*"*

Ezek után nem nehéz megérteni, hogy az imperializmus miért veti latba minden erejét, hogy ideológiailag kiaknázza a két társadalmi rendszer között szövődő kapcsolatokat, s miért fogadja akkora felhördüléssel a szocialista országoknak az ideológiai harc következetes folytatására vonatkozó

* Alard von Schack: A szellemi harc az egymás mellett élés keretében. Aussenpolitik, 1962. 11. szám.

álláspontját. Mi ugyanis amellett vagyunk, hogy a tőkésországokkal való sokoldalú együttműködést érdekeink súlyos sérelme, a szocializmus pozícióinak veszélyeztetése nélkül csak két feltétellel vállalhatjuk: nem kötünk elvi kompromisszumokat ideológiai ellenfeleinkkel; és megfelelően felvértezzük magunkat arra, hogy magabiztosan tudjuk képviselni a marxizmus—leninizmus haladó és tudományos eszméit, éretten tudjunk válogatni a beáramló nézetek között, szükség esetén érvelően tudjunk fellépni az antikommunista bomlasztó kísérletekkel szemben.

Szabad-e az eszmék áramlása?

Mindez világossá teszi, miért van az, hogy még azok az esküdt ellenségeink is, akik nyíltan és kendőzetlenül hirdetik a kommunizmussal szembeni minden oldalú küzdelmet, semmiképpen nem szimpatizálnak az eszmék csatájával. Tagadják a nemzetközi méretűvé szélesedett osztályharc szükségességét, s a békés egymás mellett élés nevében, a „partneri viszony" érdekében az ideológia sutbadobására szólítanak fel minket.

Az „ideológiai leszerelést", majd az ezt követő időszakra az eszmék „békés versengését" indítványozzák, melynek alapja a Kelet és a Nyugat által „egyezményesen" elfogadott elv lenne: az „eszmék szabad áramlása". A már idézett *Brzezinski* ezt úgy fogalmazza, hogy „szimmetrikus békés egymás mellett élésre" van szükség, amelynek lényege a kétféle társadalmi rendszer „abszolút egyenjogúságának" elismerése abban, hogy „fölényüket bizonyítsák". Ugyanez a kommunizmus-szakértő arról viszont már hallani sem akar, hogy a más országok belügyeibe való be nem avatkozás, a függetlenség és szuverenitás tiszteletben tartása (mindazok az

alapelvek, amelyek a helsinki záróokmányban már megfogalmazódtak) helyet kapjanak ebben a „szimmetriában".

A szocialista országok nemcsak elméletileg ítélik megalapozatlannak, hanem a külpolitikai gyakorlatban is (például a helsinki és a belgrádi európai konferencián) elutasították az ilyen elveket nélkülöző koegzisztenciát. Az „ideológiai leszerelés" és a két világrendszer számára ajánlott „versengés" elfogadása gyakorlatilag nem jelentene kevesebbet, mint azt, hogy a szocialista országok lemondanának a határaikon kívül folytatott eszmei meggyőző tevékenységükről, szocialista kultúrájuk és világnézetük propagálásáról, a tőkés rendszer és politika nyilvános bírálásáról, a kommunista pártok és az antiimperialista mozgalmak morális támogatásáról. Cserébe persze, ajánlják Nyugatról, a tőkésállam is ugyanezt tenné — kivéve a „tőle független" sajtószerveket, tömegtájékoztatást, propagandaügynökségeket, diverziós központokat stb., hiszen rájuk kizárólag egyetlen elv vonatkozik, az „eszmék szabad áramlásának" elve. Ilyen körülmények között az *ideológiai koegzisztencia gyakorlatilag a szocializmus erkölcsi lefegyverzésével, valamiféle „egyoldalú eszmei harc" intézményesítésével lenne egyenlő.*

A két társadalmi rendszert meghatározó eszmék kibékithetetlen harcának helyébe javasolt „szabad áramlás" nem újkeletű sem mint elméleti koncepció, sem pedig mint az országok és népek közötti szellemi kapcsolatok indítványozott „modellje". Az „eszmék és információk szabad áramlásának" elméletét amerikai polgári politológusok dolgozták ki még az 1940-es évek elején az amerikai külpolitikai gyakorlat számára. Megszületése összefügg az amerikai társadalmi modell, a „megreformált kapitalizmus", a „nyílt társadalom" (az úgynevezett open society) mítoszával, azzal a szükséglettel, hogy az

amerikai életformát dinamikusan exportálják szerte a világba. A „szabad áramlás" elvének más országokkal való elfogadtatása az amerikai hírközlési monopóliumok és a diplomácia folyamatos törekvésévé vált.

Kezdetben a koncepció éle mindenekelőtt Latin-Amerikára, Nyugat-Európára és a volt brit gyarmatokra irányult. Washingtonban úgy vélték, hogy nem tekintheti magát teljes értékű nagyhatalomnak az, amely nem uralja a korszerű hírközlési eszközöket. Ezek a gyarmati rendszer sajátosságaként abban az időben Franciaország és különösen Anglia kezében összpontosultak, azok pedig féltékenyen őrizték megszerzett pozícióikat. Már a második világháború vége előtt, 1944 júniusában a nagyhatalmú Amerikai Lapkiadók Társasága olyan álláspontot tett közzé, amelyben sürgette mindkét nagy amerikai politikai pártot, hogy „támogassa az információk szabadságát és a hírek korlátozás nélküli továbbítását az egész világon". Ezt követően mind a demokraták, mind a republikánusok olyan pontokat vettek fel pártprogramjukba, amelyek ezeket a jelszavakat foglalták magukba. 1944 szeptemberében az amerikai kongresszus mindkét háza olyan határozatot fogadott el, amely pontosan követte a lapkiadók ajánlásait.

Kezdettől fogva demokratikus külsejű, de valójában antidemokratikus rendeltetésű programról volt szó: segítségével folyt az „amerikai demokrácia" eszméinek más országokra való ráerőltetése, az egyes nemzeti kultúráknak (kultúrává nemesített) az amerikai életformával való helyettesítése, s mindennek érdekében szabad kéz biztosítása az amerikai hír- és kulturális tömegcikkgyártó monopóliumoknak.

A háború után a „szabad áramlás" doktrínáját az Egyesült Államok széles körű diplomáciai offenzívával igyekezett immár „globálisan" érvényesíte-

ni, s ezt a koncepciót teoretikusai alkalmasnak találták a Szovjetunió és a fiatal népi demokratikus államok elleni bevetésre is. 1949-ben ennek a jelszónak a jegyében — és egyben annak propagálása céljából — hozták létre a Szabad Európa Rádiót. Jellemző módon *John Foster Dulles* akkori amerikai külügyminiszter, a hidegháborús politika egyik fő tervezője és kivitelezője ragaszkodott a legjobban ehhez a koncepcióhoz. Kijelentette: „Ha a külpolitika egyetlen elemét garantálnák nekem és semmi többet, én az információk szabad áramlását választanám."

Mégsem csodálkozhatunk azon, hogy a szabad eszmeáramlás jelszava az 1940-es évek végén viszonylag széles körű nemzetközi támogatásban részesült. Hiszen egy ilyen program abban az időben sok ország közvéleménye szemében garanciának tűnhetett a fasizmus propagandamódszereinek újbóli alkalmazása ellen éppúgy, mint a brit, francia, holland stb. gyarmatosítóknak a leigázott népek tudatlanságát, szellemi elmaradottságát eredményező politikájának leküzdésére. Ezen felül az új nemzetközi elvet indítványozó Egyesült Államoknak jelentős demokratikus hagyományai voltak, részt vett a nácizmus leverésében, menedéket adott a fasizmus üldözötteinek, s klasszikus értelemben vett gyarmatokkal sem rendelkezett; ezáltal tulajdonképpen „gyanún felül állt." Mindez hozzájárult ahhoz, hogy az eszmék szabad áramlásának egyetemes jelentőségét az ENSZ megerősítette. Az általa elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948), ez a történelmi jelentőségű és számos pozitív elvet, például a népek önrendelkezését első ízben megfogalmazó okmány — szemben a később kidolgozott ENSZ-egyezményekkel és a helsinki záróokmánnyal — még nem tartalmazott semmiféle megszorítást az áramlás szabadságának érvényesülésével szemben. (Emiatt a Szovjetunió, Lengyelor-

ság és Csehszlovákia — más országokkal együtt — tartózkodott a szavazásnál.)

Pedig az információ szabadsága kétségkívül a nemzetközi tájékoztatás egész rendszerének egyik régóta vitatott, központi kérdése. Filozófiailag is ellentmondásos, sokféleképpen értelmezhető fogalom, akárcsak a „szabadság" általában. Az ember megismerési és közlési jogának elismerése vitán felül áll, az elméleti és politikai vita akörül folyik, hogy szabad-e, lehet-e és kell-e bizonyos korlátokat — s tegyük hozzá: ésszerű korlátokat — szabni a szabadság érvényesülésének? Hiszen, mint minden más szabadságjoggal, az információ jogával is lehet élni — és visszaélni. Az emberi társadalom érdekei a jogok korlátozását követelik meg minden olyan esetben, amikor valamely jog kötetlen gyakorlása csak más egyének, a közösség vagy a közösség többségének, az ő jogaik érvényesülésének rovására történhetne.

Ennek ellenére az információ korlátlan szabadsága híveinek hosszú időn keresztül sikerült háttérbe szorítani minden más véleményt. A „szabad áramlás" bírálóira azonnal rásütötték a bélyeget: „a cenzúra szószólói, a szabadság ellenségei".

Viktor Majevszkij, a moszkvai „Pravda" volt londoni tudósítója meséli el érdekes riportkönyvében* a következő történetet. Egy szovjet—brit kerekasztal konferencia során a szovjet újságírók kifejtették, hogy az információcserét kívánatos volna a népek közötti megértés, a hidegháború leküzdésének szolgálatába állítani. Erre angol részről a „bármilyen" információk és kiadványok terjesztési szabadságának követelményét állították szembe ezzel. Az egyik szovjet újságíró a BBC munkatársától megkérdezte: az önök „bármilyen kiadvány" meg-

* Majevszkij, Viktor: A sajtó kulisszái mögött. Kossuth Könyvkiadó, 1973.

fogalmazása azt jelenti-e, hogy például terjeszthetnék a Szovjetunióban *Hitler* „Mein Kampf"-ját? „Azt — felelte. — Ez a sajtószabadság." Erre a szovjet újságírók elmagyarázták angol kollegáiknak, hogy az ilyen „szabadsággal" szembehelyezkedik minden szovjet ember, s mindazok a milliók, akiknek hozzátartozói áldozatul estek a hitleri fasizmusnak.

A fentihez hasonló konferenciák és viták is hozzájárultak ahhoz, hogy napjainkra számos országban egyre inkább elfogadottá válik az a nézet, hogy a „szabadság" nem lehet a nemzetközi információáramlás kizárólagos alapelve. E nézet mögött sorakoznak fel a szocialista országok, a fejlődő világ számos országa, a nemzetközi szervezetek, valamint a nyugati országok haladó értelmiségi körei is.

A szocialista országok a helsinki konferenciát előkészítő többéves tárgyalásokon sikerrel szigetelték el azt a nyugati törekvést, amely a „szabad áramlás" intézményesítését valamiféle „politikai alku" keretében képzelte el. Ebben a harcban mellettük állt több kisebb tőkésállam és a semlegesek egy része is, amelyek megértették és elfogadták azt, hogy az európai értekezlet egyetlen résztvevő számára sem nyújthat egyoldalú előnyöket, s az elfogadásra javasolt határozatok — köztük valamennyi politikai alapelv — szükségképpen minden állam érdekeit egyformán szolgálja. Olyan kompromisszumos megállapodás született, amely a mindenki számára elfogadható, egyik társadalmi rendszer alapelveivel sem ellentétes, ugyanakkor a békés együttműködést, a kapcsolatokat előmozdító rendelkezéseket, elveket és célokat rögzíti. A helsinki záróokmány kimondja, hogy az emberek közötti kapcsolatok, az információcsere, a kultúra és az oktatás területén: *„... az együttműködésnek úgy kell megvalósulnia, hogy teljes egészében tiszteletben tartják az álla-*

mok közötti kapcsolatokat vezérlő elveket, úgy, ahogy azokat a vonatkozó okmányban megfogalmazták."

Ez a megállapítás azt jelenti, hogy a záróokmány szóban forgó két elemét, az együttműködést és az alapelveket elválaszthatatlanoknak kell tekinteni, tehát nem valósítható meg semmiféle együttműködési kapcsolat, ha az más államok szuverenitásának megsértésével, a belügyeikbe való beavatkozással vagy más fontos alapelvek figyelmen kívül hagyásával jár együtt.

Helsinki után

A Helsinkiben aláírt európai záróokmány — a békés egymás mellett élés mindeddig legátfogóbb dokumentuma — természetesen csak az álláspontok közelítésével valósulhatott meg. Ideológiai kompromisszumra azonban nem került sor. A szocialista államok Helsinki után még erőteljesebben léphetnek és lépnek fel azért, hogy a tőkésországok mondjanak le a parttalan, „ideológiamentes" és az állami felelősség kizárásával elképzelt kulturális, tájékoztatási és egyéb kapcsolatok követeléséről; az enyhülés keretében erősítsék meg, hogy *más kapcsolatokhoz hasonlóan a szellemi kapcsolatok sem kerülhetnek ellentmondásba sem a küldő és a befogadó államok belső jogrendszerével, sem pedig az érvényes nemzetközi szabályozó elvekkel és normákkal.*

A helsinki záróokmány nemhogy „előírná" az ideológiai harc beszüntetését, hanem épp ellenkezőleg, az államok közötti idegenforgalmi, tájékoztatási, kulturális és tudományos együttműködés szélesítésére, s ezzel az eszmék további összecsapására ösztönöz. Ami pedig az eszmék és információk sokat emlegetett nemzetközi áramlásának feltéte-

leit illeti, Helsinki ebben is kijelölte az egyetlen reális utat: „szabadabb és szélesebb körű" kapcsolatokra kerülhet sor az enyhülés megerősödésével és az államközi kapcsolatok alapelveinek tiszteletben tartásával párhuzamosan.

A jelenlegi helyzet az, hogy a szocialista országokból érkező híreknek számos akadályt kell legyőzniük ahhoz, hogy eljussanak a Nyugaton élő emberekhez: működik az embargó, léteznek a kommunikációs rendszer zsákutcái is, és a híradások sokszor nem feltétlenül a „társadalmi veszélyesség", hanem mindössze az „érdektelenség" jelszavával szenvednek hajótörést. Hasonló sorsra jutnak kulturális termékeink is számos országban. Afelől sem lehetnek illúzióink, hogy a tőkésosztály, ha érdekeit közvetlenül veszélyeztetve érzi, még radikálisabb eszközöket is latba vet a szocializmus eszméinek feltartóztatására, kivéve természetesen azokat a tőkésországokat, ahol erre nincs módja, ahol erős kommunista pártok a „kapukon belül" képviselik és terjesztik ezeket az eszméket.

Ami minket, szocialista országokat illet, politikánk nyílt és közismert. A mi tájékoztatási rendszerünkben helye van minden — akár Nyugatról jövő — hitelt érdemlő információnak. A széles körű és tartalmilag egyre gazdagodó tájékoztatás nálunk azonban azzal törekszik teljességre, hogy minden fontos, közvéleményünk érdeklődésére számot tartó tényről informál, nem pedig úgy, hogy mindent kritikátlanul átvesz, ami a nemzetközi információs piacon megjelenik.

Hasonló a helyzet a kultúra terén is. A szocialista kultúra nemcsak „megtűri", hanem szervesen magába olvasztja az emberi kultúra minden valódi értékét. Magyarországon is nagy példányszámban látnak napvilágot a világirodalom klasszikus és élő alkotásai. Sok más területről vett példával is lehet bizonyítani, hogy a szellemi alkotások cseréje, meg-

ismertetése nálunk tényleges gyakorlat. Mégis, nyíltan megmondjuk azt is, hogy a humanista eszmeiségű kulturális műveket, a valódi tudomány eredményeit, a hiteles, az események valóságos okait feltáró információkat és eszméket nem mossuk össze az emberellenes, tudománytalan vagy felforgató eszmékkel, az ellenséges propagandával, melynek útját álljuk. Egy olyan államnak, amely a legszebb emberi eszmények megvalósítására hivatott, ez nemcsak joga, hanem kötelessége is.

Kétségtelen az is, hogy fejlődésünkkel párhuzamosan, különösen, ha az osztályharc külső feltételei is kedvezőbbekké válnak, az eszmei harcban még inkább előtérbe kerülnek a marxista—leninista eszmei nevelő munka közvetett eszközei. Bizonyos területeken, bizonyos eszmék beáramlásánál azonban a burzsoázia semmiképpen nem számíthat „könnyítésekre": ide tartozik a háborúra, a fajgyűlöletre, a nemzeti gyűlölködésre uszító, törvényeink által kategorikusan tiltott propaganda, valamint a szocialista közösség bomlasztását vagy a szocialista rendszer törvényességével szembehelyezkedők ösztönzését célzó eszmék, információk becsempészése.

A szocialista országok hosszú évek óta következetesen szorgalmazzák, hogy az államok megfelelő garanciákkal erősítsék meg és bővítsék az információáramlást szabályozó nemzetközi normákat és elveket. Biztató, hogy már eddig is több határozat született az ENSZ-ben a háborúra, a fajgyűlöletre uszító propaganda tilalmáról. Az 1976 óta hatályos, az emberi jogokról szóló ENSZ-egyezmények is határozottan leszögezik, hogy az információk nemzetközi terjesztése bizonyos korlátozásoknak vethető alá, olyanoknak, amelyek „mások jogainak vagy jó hírnevének tiszteletben tartása, illetőleg az állambiztonság vagy a közrend, a közegészség vagy az erkölcs védelme érdekében szükségesek".

A Szovjetunió és más szocialista országok Helsinki óta újabb konkrét, gyakorlati kezdeményezéseket tesznek a nemzetközi szervezetekben annak megerősítésére, hogy az államok, illetve a tömegtájékoztatási eszközeik által folytatott propagandatevékenység ne vezessen nemzetközi konfliktusokhoz, hidegháborús légkör kialakulásához. Ennek érdekében a Szovjetunió egy évvel Helsinki után — 1976 októberében az UNESCO közgyűlésén — javasolta olyan átfogó nyilatkozat kidolgozását, amely a már meglevő nemzetközi normákkal összhangban pontosan rögzíti, milyen elvek szerint tevékenykedjenek a tömegtájékoztatási eszközök.

Ennek alapján az UNESCO 1978. november 22-én fogadta el a tájékoztatási eszközöknek a béke és a nemzetközi megértés erősítéséhez, az emberi jogok érvényesítéséhez, továbbá a fajgyűlölet, az apartheid, valamint a háborús uszítás elleni harchoz való hozzájárulása alapelveiről szóló nyilatkozatot. Az ENSZ-ben kidolgozás alatt áll továbbá a műholdak révén megvalósítható tájékoztatás irányelveiről szóló, valamint a népeknek a béke szellemében való neveléséről szóló nyilatkozat szövege, szovjet, illetve lengyel kezdeményezés alapján.

TÁMADÁS KÍVÜLRŐL — BOMLASZTÁS BELÜLRŐL

A szocializmus és a kapitalizmus *együttműködő küzdelme* összhangban van a marxistáknak a történelmi fejlődésre vonatkozó koncepciójával. Meggyőződésünk, hogy a szocializmus sokoldalú fejlődése, vonzerejének növekedése feltartóztathatatlan folyamat. A békés egymás mellett élés, az enyhülés részünkről nem a gyengeség, nem a kapitalizmusba való „beletörődés" jele, hanem *tudatos osztálypolitika, amelynek célja a világpusztulás elkerülése, a szocialista társadalom építéséhez szükséges külső feltételek, valamint a nemzetközi munkásmozgalom és a nemzeti felszabadító mozgalmak számára kedvező harci feltételek biztosítása.*

Az ideológiák világméretű párviadalának eddigi tapasztalatai is megerősítik: a harc és a békés együttműködés a mai nemzetközi kapcsolatokban nem egymást kizáró alternatíva. Tanúi vagyunk annak, hogy a szocialista országok sokrétű kapcsolatokat építenek ki tőkés partnereikkel a politika, a gazdaság és a kultúra területén anélkül, hogy feladnák elveiket: továbbra is bírálják a tőkés világot, és minden síkon felveszik a harcot az imperializmussal, a társadalmi haladás ellenfeleivel. A mi képletünk tehát: *együttműködés és harc.* Ez a két elem *egyidejűleg* van jelen a különböző társadalmi rendszerű országok kapcsolatainak *minden* területén. Az elvszerű együttműködés nem ideológiai megalkuvás, az ideológiai harc pedig nem gátja a békepolitikának.

Beavatkozás vagy „beleszólás"?

Az imperialista stratégák — mint láttuk — az eszmei „leszerelés" jelszavának ködfüggönye mögött minden korábbinál erőteljesebben dolgoznak azon, hogy ideológiai csapást mérjenek a szocializmusra és a vele szimpatizáló vagy érte harcoló forradalmi mozgalmakra. Az enyhülést is igyekeznek maximálisan saját osztálystratégiájuk szolgálatába állítani, mégpedig minden fronton, a diplomácia eszközeivel éppúgy, mint a nemzetközi információáramlás, az ideológiai felforgatás révén.

S hozzátehetjük a legújabb tapasztalatunkat: mindeme célok követésében az imperialisták frontja manapság tömörültebb, mint az enyhülés hajnalán, az 1960-as évek végén, az 1970-es évek elején volt. Ez azzal függ össze, hogy a burzsoázia egyes „mérsékeltebb" köreinek a szocializmusnak az enyhülés nyomán remélt „belső eróziójához" fűzött számításai nem igazolódtak be. Megosztottságuk ily módon csökkent, s a fennmaradt nyilvánvaló taktikai, hangsúlybeli különbségek ellenére az ideológiai harc kérdéseiben bizonyos fajta integrálódás vette kezdetét a hidegháborús és az enyhülésparti erők között. Ennek eredményeként a két társadalmi rendszer közötti „ideológiai erőviszonyok" az 1970-es évek végére bonyolultabbá váltak, s ez — el kell ismernünk — fokozott megterhelést, esetenként taktikai hátrányokat eredményezhet a szocializmus, a haladás erőinek eszmei offenzívája számára.

A szocialista országok tömegtájékoztatási és propagandaszervei ugyanis az ideológiai harcot a marxizmus tudományosan megalapozott elvei alapján, valamint a nemzetközi kapcsolatok normáinak figyelembevételével folytatják. A legfontosabb feladatnak tekintik a tudományos, forradalmi világnézet és a szocialista társadalom sokoldalú népsze-

rusítését, s változatlanul az ilyen (pozitív) propagandát tekintik az első számú fegyvernek az imperializmus ideológiai támadása ellen.

A mai imperializmus viszont az ellentámadáshoz egyfelől hatalmas tudományos-technikai bázissal rendelkezik, másfelől, *tőlünk eltérően, a nemzetközi normákkal ellentétes módszereket, diverziót, lélektani hadviselést alkalmaz,* s ezek segítségével — miközben a világfejlődés egészét tekintve védekező pozíciókba kényszerül — időnként helyzeti előnyhöz jut a közvélemény tudatáért folyó versenyben. Taktikájának hatékonyabbá tétele céljából a durva, rágalmazó hangnemet, a nyilvánvaló és gyorsan lelepleződő hazugságokat fokozatosan egy jóval veszélyesebb módszerrel, a szocialista országokban lezajló társadalmi folyamatok egyoldalú burzsoá szempontú méricskélésével cserélte fel. A burzsoá propaganda mindent elkövet annak érdekében, hogy a „fogyasztó" szemében ne tűnjék kívülálló ellenségnek, hanem olyannak, amely csak „beleszól" a szocializmusba, csupán „belülről" bírálja a kommunista pártokat és a szocialista rendszert.

A szocialista országok a béke, az egészséges nemzetközi kapcsolatok érdekeit szem előtt tartva továbbra is tartózkodnak attól, hogy a belügyeikbe való beavatkozásra „viszontbeavatkozással", az államközi viszonyokat vezérlő normák (például a helsinki záróokmány) felrúgásával válaszoljanak. Sőt, mint láttuk, mind elméletileg, mind pedig politikailag arra törekednek, hogy pontosan megvonják és nemzetközileg elismertessék a határvonalat az objektív, *normális ideológiai harc* és *az eszmei diverzió* között.

Ezzel szemben a burzsoá teoretikusok manapság éppen e kettő egybemosásán fáradoznak, mindkettőt egyszerűen megkísérlik belegyömöszölni a „szabad véleménynyilvánítás" fogalmába. Az „Ost-

europa" című nyugatnémet folyóirat egyik tanulmánya például szóvá teszi, hogy a kommunisták felfogása szerint „a békés egymás mellett élés, mint megvalósítandó elgondolás és az ideológiai harc — melynek harcos jellegét világosan mutatja az »eszmék csatája« kifejezés — követelménye között nincs ellentmondás". Élesen bírálja ennek kapcsán az ideológiai harc és az eszmei diverzió megkülönböztetését, amely szerinte csupán „a kapitalizmus elleni egyoldalú harcra támasztott keleti igényt" szolgálja. Az államoknak a propagandáért való felelőssé tétele a lap szerint pedig egyenesen arra irányul, hogy „fokozatosan aláássa a nyugati demokratikus rendet(?), amelynek a szabad véleménynyilvánítás elengedhetetlen alkotórésze".*

A valóságban a helyzet épp fordított: *nem a diverzió elleni fellépés, hanem maga a diverzió az, amely megkísérli aláásni más országok törvényes rendjét éppúgy, mint az államok közötti normális kapcsolatokat.* Az ideológiai diverzió agresszív módszerei az úgynevezett lélektani hadviselés alkalmazásában fejeződnek ki a legvilágosabban: ez a szokásos propagandatevékenységtől eltérően nem a meggyőzést, a nézetek megváltoztatását tűzi ki fő céljául, hanem olyan politikai és társadalompszichológiai szituációk megteremtését, amelyek valamely ország belső dezorganizációjához vezetnek, illetve ezt elősegítő magatartási formákat váltanak ki valamelyi ország lakosságából vagy annak egyes csoportjaiból.

A lélektani hadviselés nem idegenkedik a tények „gyártásától" sem, de a valóságos tények manipulált felhasználása is kedvelt fogásai közé tartozik. Pontosan ezt mutatja a demokratikus Chile esete, amely többek közt éppen egy ilyen „csendes hábo-

* Gerhard Wettig: Információáramlás Kelet és Nyugat között. Osteuropa, 1976. 6. szám.

rúnak" esett áldozatul. Az Egyesült Államok speciális szervei részéről Chile ellen indított — s a chilei reakció kezében maradt tömegtájékoztatási eszközök révén megvalósított — lélektani háború arra szolgált, hogy kiélezzék az ország súlyos gazdasági problémáit, a munkásmozgalom ellen hangolják a társadalom középrétegeit, kialakítsák ezeknek a rétegeknek és a nagyburzsoáziának a szövetségét a népi kormánnyal szemben. A propagandaeszközök útján megvalósított lélektani nyomás segítségével a reakció igyekezett éket verni a kormány és a népi mozgalom egyes erői közé is, szítani a nézeteltéréseket az ultrabaloldali erők provokációinak propagálásával. A chilei hadsereget ilyen módon sikerült elidegeníteni a népi kormánytól, véget vetni a chilei katonatisztek híres professzionalizmusának és apolitikusságának.

Luis Corvalán, Chile kommunista pártjának főtitkára idejekorán figyelmeztetett a veszélyre. 1972. augusztus 29-én *Salvador Allende* köztársasági elnökhöz intézett nyílt levelében a következőképpen fejtette ki a kommunisták álláspontját: „Az ellenzék jogának elismerése nem vezethet bennünket oda, hogy belenyugodjunk minden kilengésbe és bűncselekménybe. Az ellenzék némely képviselői azt hiszik, hogy kényük-kedvük szerint csűrhetik-csavarhatják a törvényeket. Vannak ellenzéki lapok és rádióállomások, amelyek mindennapi kenyerükké tették a hazugságot, a sértegetést, a rágalmazást, a koholt és pánikkeltő híreket... Elsőrendű és legfőbb kötelességünk a nép és az ország iránt, hogy kényszerzubbonyt húzzunk azokra, akik vérfürdőbe akarják sodorni Chilét. A szabadság, a demokrácia fenntartása és fejlődésének biztosítása azt a kötelezettséget rója ránk, hogy alkalmazzuk a törvényt azokkal szemben, akik bűncselekmé-

nyekhez folyamodnak a kormány megdöntése és fasiszta diktatúra felállítása végett."*

A chilei tapasztalatok arról tanúskodnak, hogy a társadalmi átalakulások időszakaiban a legfontosabb tényezők közé emelkedik az olyan szubjektív tényező is, mint a felzaklatott tömegek „lelkiállapota". Az imperializmus a maga destabilizációs törekvései révén mintegy elvágta az útját annak, hogy a tömegek felismerjék saját érdekeiket, holott ez egy jelentős részüket kétségkívül a népi kormány oldalára állította volna.

A szocialista országok az imperialista eszmei diverziót épp ezért *nem ideológiai, hanem politikai problémaként* kezelik, s ennek megfelelően lépnek fel ellene. Meggyőződésük szerint ugyanis az ideológiai harc békeidőkben egészen másfajta célokat szolgál, és merőben eltérő eszközöket alkalmaz. Mi eszméink hirdetésével a meggyőzésre törekszünk, arra, hogy megmutassuk az emberiségnek, merre tart a társadalmi fejlődés. Harcunk fő módszere a valóság feltárása, a tudomány, az élet által megalapozott ismeretek, nézetek és a hamis eszmék szembesítése. Az ideológiai harc „játékszabályai" a mi felfogásunk szerint magukban foglalják a más országok szuverenitásának tiszteletbentartását, a nemzetközi életben általánosan elismert jogi és etikai normákat. Elutasítjuk, s az enyhülés érdekei szempontjából is károsnak tartjuk a szocializmus, a társadalmi haladás feltartóztatására irányuló, kifejezetten az imperializmus politikai céljait szolgáló propagandakampányokat, amelyeknek szervezői „bármely eszközt" (rágalmazást, zsarolást, szerződésszegést, politikai nyomást stb.) megengedettnek tekintenek az eszmei ellenféllel — a szocializmussal — vívott küzdelemben.

* El Siglo, 1972. augusztus 31.

Az „éterháború"

A más országok belügyeibe való — propagandaeszközökkel történő — beavatkozás „klasszikus" módja a diverziós típusú rádiózás. Az elmúlt évtizedekben a rádiózás nemzetközi elterjedése — miközben az életmód, a kulturálódás, a tájékozódás szempontjából rendkívül pozitív változásokat hozott százmillióknak — azt is jelentette, hogy a legfejlettebb gazdasági-technikai potenciállal rendelkező tőkésországok fokozták ideológiai nyomásukat az éteren át. A maguk céljai érdekében használják ki a rádiónak azt a sajátosságát, hogy az általa közvetített propaganda a nyomtatott sajtónál jóval gyorsabban és hatékonyabban éri el a címzetteket, köztük azokat a fejlődő világbeli tömegeket, amelyek alacsony kulturális színvonalon állnak vagy éppenséggel írástudatlanok.

Természetesen a szocialista országok is — gazdasági fejlődésükkel párhuzamosan — aktívan kapcsolódtak be a nemzetközi rádiózásba, amely külföldre irányuló tájékoztatásuknak és propagandájuknak egyre fontosabb csatornájává válik. A Moszkvai Rádió külföldre sugárzott műsorai például a világon a legjelentősebbek közé tartoznak, több, mint 80 nyelven ismertetik, népszerűsítik a Szovjetunió népeinek életét, a szocialista fejlődés eredményeit.

Viszonylag fiatal, de dinamikusan az élre törő propagandaeszköz a televízió. A jelek szerint a technikai fejlődés rövidesen lehetővé teszi, hogy a távközlési műholdak és egyéb elektronikus továbbító eszközök széles körű felhasználása útján a televízióadók földrajzi hatósugara jelentősen kiszélesedjék. A Nemzetközi Távközlési Unió 1977. évi világkonferenciája — a rádiózáshoz hasonlóan — a műholdakkal történő televíziózásban is a területhez való kötöttség elvét fogadta el, s ennek megfele-

lően már ki is jelöltek néhány sugárzási hullámsávot. Szakértők rámutatnak viszont arra, hogy az elvben egy-egy ország teljes területének besugárzására hivatott műholdak szükségképpen átlépnek majd a földrajzi határokon. Ez egyfelől lehetővé, sőt szükségessé teszi a szomszédos államok technikai és műsorpolitikai együttműködését, másfelől viszont az ideológiai „éterháború" új szakaszát is jelentheti. A nyugati elképzelések szerint például a Német Szövetségi Köztársaság „fedni" fogja az egész Német Demokratikus Köztársaságot és Csehszlovákia nyugati részét. Olaszország Jugoszláviát és Magyarországot, a skandináv országok pedig a Szovjetunió egy részét. Az ilyen „átfedések" minden érdekelt fél bevonásával való nemzetközi szabályozásán az ENSZ — a Szovjetunió kezdeményezésére — 1972 óta munkálkodik.

Az éter hullámain keresztül megvalósított ideológiai diverziós cselekmények kiterjesztésének annál is indokoltabb gátat vetni, mivel egyes rádió- és — kisebb mértékben — tévéadások már eddig is jelentősen károsították és károsítják a nemzetközi légkört, az államok közötti bizalmat. Az antikommunista lélektani hadviselés stratégái fegyvertárukban már az 1950-es évek eleje óta kiemelkedő szerepet tulajdonítanak a rádiózásnak. Az erőfeszítések nagyságrendjére jellemző, hogy a Münchenben székelő Szabad Európa Rádió öt kelet-európai szocialista ország nyelvén naponta 19—20 órás műsort sugároz, összesen 46, a Német Szövetségi Köztársaságban, Portugáliában és Spanyolországban felállított nagykapacitású adóberendezéssel. (Ugyancsak Münchenben van a Szabadság Rádió is, amely a Szovjetunió népeinek 17 nyelvén sugározza adásait.)

E két rádióállomás, mint „harci eszköz", a hidegháború hajnalán jött létre és lényegében ma is változatlan célok érdekében tevékenykedik. Történe-

tük 1948-ra nyulik vissza, amikor az amerikai kormány megbízta a Központi Hírszerző Ügynökséget, a CIA-t, hogy sajátos „titkos" eszközeivel járuljon hozzá „a világkommunizmus előretörésének megállításához". A CIA kidolgozta a korszerű lélektani hadviselésre alkalmas adóhálózat terveit, s a ma már nyilvánosságra került adatok szerint 1949—1971 között (amikor is hivatalosan véget ért a rádiók „CIA-korszaka") 500 millió dollárt fektetett be ebbe a vállalkozásba. Ez az összeg a teljes üzemeltetési költségek 95%-át fedezte.

A Szabad Európa Rádió elé tűzött kettős feladat lényege volt és maradt: a szocialista rendszer számára kedvezőtlen, lázításra, felforgatásra alkalmas hírek, kommentárok sugárzása, valamint a kapitalista rendszer idealizálása, életformájának reklámozása. Mindennek a célja pedig, amelyet — legalábbis a „múltra" vonatkoztatva — ma már a rádió irányítói maguk is elismernek, az, hogy olyan általános belső elégedetlenséget szítsanak, amelynek segítségével megvalósítható lenne a szocialista társadalmi rend „békés" megdöntése, illetve olyan helyzet előidézése, ami alapot nyújthatna a külső ellenforradalmi erők beavatkozásához.

Ami a módszereket, a hangnemet illeti, ezeket persze mindig az adott körülmények határozták meg a SZER stratégái számára. Míg például a Szabad Európa Rádió adásaiban Magyarország irányában 1951—1955 között a durva gyalázkodás, az akkori magyar vezetés által elkövetett hibák rendszerellenes „áthangszerelése" és az amerikai „felszabadító erők" eljövetelének hirdetése dominált. 1955—1957 között áttértek az ellenforradalmat szolgáló közvetlen „taktikai utasítások", a munkabeszüntetésre, szabotázsakciókra és disszidálásra buzdító felhívások továbbítására.

Az 1960-as és 1970-es évek jelentős tónusváltozást hoztak a Szabad Európa Rádiónál is, azzal pár-

huzamosan, hogy megszilárdult nálunk a szocialista rendszer, s az erőviszonyok hatására gyökeres fordulat ment végbe a hidegháborútól az enyhülés felé. Ekkor már nemcsak az érintett szocialista országok, hanem világszerte jelentős erők, pártok, szervezetek, személyiségek emelték fel szavukat az uszító rádiók ellen, amelyeket *Fulbright* amerikai szenátor „a hazugság, a csalás és az összeesküvés rendszerébe" tartozó „hidegháborús rekvizitumoknak" nevezett. Kiderült, hogy a kelet—nyugati tárgyalások és megállapodások kibontakozásával a nyílt szocializmusellenes felforgatás hátrányossá, tarthatatlanná válik még az Egyesült Államok számára is. Mint a „Der Spiegel" című nyugatnémet lap az 1970-es évek elejéről szólva megjegyezte: a Szabad Európa Rádió és a Szabadság Rádió „973 alkalmazottból és 736 főnyi műszakiból álló, nagyrészt kelet-európai emigránsokból összeverbuvált személyzete a kelet—nyugati enyhülés jegyében a két intézmény csendes leszerelésére készült fel."*

A washingtoni erőviszonyok állása, az antikommunizmus szélsőséges módszereihez szokott és vonzódó erők ellenakciója azonban nem tette lehetővé, hogy a Szabad Európa Rádió és társai a hidegháború maradványainak temetőjébe kerüljenek. Csupán annyi történt, hogy 1972-ben a CIA közvetlen irányítása alól átmenetileg az amerikai külügyminisztérium hatáskörébe utalták ezeket a rádióállomásokat, majd 1974-ben a különböző minisztériumok és a Kongresszus képviselőiből álló Nemzetközi Rádióadások Bizottsága (BIB) vette át ellenőrzésüket. Néhány formai intézkedésre is sor került: a Szabad Európa Rádiót és a Szabadság Rádiót adminisztratív és technikai szempontból egyesítették, közös műsorstruktúrát dolgoztak ki

* Der Spiegel, 1978/14. szám.

számukra, és a takarékosságra hivatkozva csökkentették a személyi állományt.

Az „újnak" reklámozott műsorpolitika fő jelszava a „korszerűsítésre" való törekvés volt: előírták, hogy a Szabad Európa Rádió „teljes értékű" rádió legyen; hireiben, kommentárjaiban a célbavett szocialista országon „belülről", azaz bulgárként, csehszlovákként, lengyelként, románként, magyarként foglaljon állást; „gyors" információkat adjon, hogy — még ha ez esetenként megalapozatlan „kacsákhoz" is vezet — megelőzze a szocialista tömegtájékoztatást; s végül „objektív" legyen, ami alatt az értendő, hogy máshol már publikált hireket adjon, azaz, szüntesse be a korábbi gyakorlatot, amikor is nagy számban közölt a CIA-tól vagy a rádió saját ügynökhálózatától származó „értesüléseket".

Mindezek az átszervezések és új irányelvek végül is csak azt szolgálják, hogy az Egyesült Államok ily módon próbálja meg elhárítani a rádiókkal szemben erősödő kritikát, s félrevezesse az amerikai és a világközvéleményt. A lényeg ugyanis nem változott, sem a rádiók politikai kommentárjainak felforgató célzata, sem pedig a kémszolgálat „besegítő" szerepe az irányításban, a hírek válogatásában és a műsorok ellenőrzésében.

Súlyosbítja a helyzetet, hogy Helsinki óta — az amerikai kormány javaslatára — a Kongresszus újabb jelentős pénzösszegeket szavazott meg az „éterháború" fokozására, amelyek segítségével mintegy 50%-kal kívánják növelni a Szabad Európa Rádió és a Szabadság Rádió kapacitását, sőt az adók hatósugarát más kontinensekre is ki kívánják terjeszteni. Mint a hivatalos előterjesztésből kitűnt, mindez az „információk és az eszmék szabad áramlásának" jelszavával valósulna meg, s a rádiók feladata a dokumentum cinikus megfogalmazása szerint nem más, mint „a konstruktív párbeszéd elősegítése a Szovjetunió és Kelet-Európa népei-

vel". A kommunisták iránti szimpátiával nehezen gyanúsítható angol „Financial Times" című lap viszont ennél jóval tárgyilagosabb volt, amikor megjegyezte: „A Kelet-Európába irányuló műsorsugárzás a Nyugat diplomáciai offenzívájának rendkívül jelentős területévé válik ... Ezek a műsorok — közvetlenül vagy közvetve — befolyásolják az adott országban végbemenő politikai fejleményeket."*

Az 1975 augusztusában 35 ország vezetői által aláírt helsinki záróokmány kimondja: *„törekedni kell arra, hogy a rádióinformáció terjesztésének bővülése „megfeleljen a népek közötti kölcsönös megértés érdekeinek és az értekezleten megfogalmazott céloknak"*. Így tehát a felforgató rádiók működtetése és bővítése ellentétbe került a záróokmánnyal, amelyet a Szabad Európa Rádiót finanszírozó Egyesült Államok és az adóállomásoknak a területét átengedő Német Szövetségi Köztársaság, Spanyolország és Portugália is aláírt.

A szocialista országok a kétoldalú államközi kapcsolatok keretében és az illetékes nemzetközi fórumokon rendszeresen szóvá teszik és elítélik a provokatív nyugati rádióadásokat, amelyek — mint rámutatnak — nem szolgálják sem a népek közötti megértést, sem az államok közötti bizalom elmélyítését, s — diverziós jellegüknél fogva — nem tartoznak az enyhülés időszakában folyó ideológiai harc megengedhető eszközei közé sem. A szocialista országok a maguk részéről betartják a helsinki záróokmányban megfogalmazott elveket és célokat, továbbra sem szándékoznak rádióállomásokat létesíteni határaikon kívül, s külföldre irányuló adásaik gondosan kerülik a más országok belügyeibe való beavatkozást. Szórakoztató és kulturális programjaik mellett arra szorítkoznak, hogy tájékoztassák hallgatóságukat *saját* országuk életéről. Meg-

* Financial Times, 1978. október 9.

tartják az íratlan nemzetközi udvariasság szabályait is, például abban, hogy nem intéznek személyhez szóló támadásokat olyan külföldi államférfiak ellen, akiknek országaival normális viszonyt tartanak fenn. Más szóval: a szocialista országok pozitív propagandát folytatnak az éteren keresztül, adásaik valóban a népek közötti közeledést szolgálják, a helsinki elvek teljes szem előtt tartásával.

A CSATA KÖZÉPPONTJÁBAN: EMBERI JOGAINK

Az emberi jogok és a demokrácia kérdései körül 1977-ben kibontakoztatott, politikai eszközökkel kombinált amerikai propagandahadjárat az imperializmus egyik legátfogóbb és — a kérdés társadalmi hátterét, fontosságát tekintve — igen veszélyes manipulációs akciója. Bizonyos értelemben a szocializmus eszméinek és gyakorlatának világméretekben kiteljesedő befolyása mutatkozik meg abban, hogy az amerikai monopoltőkés körök az 1970-es évek második felében egy olyan jelszó kisajátításával szánták rá magukat az eszmei offenzívára, amely történelmileg is mindig a társadalmi haladás és a szocializmus erőinek zászlajára volt írva.

Maga a kampány témája nem új. A burzsoázia ideológusai már jóval a létező szocializmus előtt a marxizmust — mint elméletet — azon az alapon támadták, hogy a benne felvázolt új társadalom „despotikus természetű", mivel az egyes embert a nagyobb közösség szolgálatának rendeli alá. A Nagy Október után a proletárdiktatúra szinte bármely, a munkáshatalom megszilárdítására vagy a gazdaság fellendítésére hozott intézkedésében „érvet" találtak maguknak a szocializmus „antihumánus" jellegének a bizonygatására. A „totalitarizmus", a „demokráciaellenesség" vádja a szocializmus egész fejlődését végigkísérte, s az idők során az antikommunisták legmakacsabb sztereotípiái

közé került. A manipulációs eljárás meglehetősen egyszerű: absztrakt módon, társadalmi összefüggéseiből kiragadva kezelik a szabadság fogalmát, a demokráciát eleve szembeállítják a hatalommal (az állammal), mechanikusan azonosítják a formális burzsoá parlamentáris rendszerrel, s természetesen *megkerülik a válaszadást arra vonatkozóan, hogy a politikai hatalom milyen osztályérdekeket képvisel a szocializmusban és milyet a kapitalizmusban.*

Az antikommunista propaganda teljes mértékben felkarolta ezt a koncepciót, mégpedig úgy, hogy felmagasztalja az iparilag fejlett tőkésországokban intézményesített demokrácia „modelljét", ugyanakkor a létező szocialista társadalmi rendszert „emberellenesnek" ábrázolja, mint ami „természetéből adódóan" nem biztosít demokráciát, jogokat az embereknek. Innen már csak egy lépés volt annak kimondása, hogy a „tökéletlen" szocializmusra külső vagy belső nyomással „rá kell kényszeríteni" a humánumot, az úgynevezett emberarcúságot.

Amikor mi, marxisták—leninisták, a demokráciáról és az emberi jogokról szólunk, két egészen különböző síkon kell megfogalmaznunk álláspontunkat: egyrészt a szabadság értelméről és valóságos tartalmáról, másrészt pedig arról, hogyan viszonyulunk a szocializmust e címen érő kritikához?

Két koncepció

Ami a kérdés érdemi oldalát illeti: nyilvánvaló, hogy *az emberi jogok polgári és szocialista koncepciója között lényegi különbségek vannak.* Ennélfogva a kapitalizmus lényegét éppen úgy nem lehet megérteni, ha a szocialista rendszer normáit vesszük alapul, mint ahogyan a szocializmus sem magyarázható az iparilag fejlett kapitalista országokban kialakult polgári demokratikus értékrendszer alapján. Milyen normák ezek?

Először is: a nyugati világban hagyományosan elterjedt az állampolgárt megillető jogok liberális felfogása, amely az egyes embert helyezi a középpontba, s lényegében azt sugallja, hogy az egyének boldogulása automatikusan létrehozza a nagyobb közösség felemelkedését. E felfogás tartózkodik az egyén és a közösség kapcsolatának szabályozásától, s ezzel — miként a tőkés társadalmakban ez valóságosan meg is történik — lehetővé teszi bizonyos valós vagy vélt emberi jogoknak a *közösség rovására* történő gyakorlását.

Az emberi jogok különböző szintjei közötti konfliktus lehetősége a kapitalista rendszerben alapvetően abból adódik, hogy a kizsákmányolók osztályérdekeinek semmiképpen nem felelnek meg az olyan fajta jogok és demokrácia, amelyek megkérdőjelezhetnék a dolgozók kizsákmányolásához való „jogot". Ennek érdekében számos polgári ideológus az emberi jogok összességén belül „lebecsüli" a szociális és a gazdasági jogok fontosságát, a személyi szabadságjogokat abszolutizálja, sőt ez utóbbiakat a „szabadság" és a rendszerbeli „felsőbbrendűség" kritériumainak állítja be. Sokszor nem is titkolják, hogy jónéhány alapvető emberi jog érvényesítése ütközik a tőkés érdekekkel, így azok nem is számíthatnak alkalmazásra a nyugati országokban. A munkához való jog érvényesítése például (a gazdasági, szociális és kulturális jogok egységokmányának 6. cikke) ellentmond a „gazdasági vállalkozás szabadsága elvének", a lakáshoz való jog (11. cikk) mellett ott áll a kilakoltatás „joga", a megfelelő életszínvonallal és az életkörülmények állandó javításával (11. cikk) ellenkezik a profitszerzés és a tőkés piaci körülményekhez való alkalmazkodás „joga"; a sztrájkhoz való jog (8/d. cikk) érvényesítése pedig számos országban a munkáltatói megtorlás „jogába" ütközik.

A szocializmusban az egész közösség felemelkedésén keresztül valósul meg az egyes emberek boldogulása. Az egyes ember — mint a közösség tagja — széles körű jogokat élvez, de szabadsága csak addig terjed, amíg nem sérti más emberek, a többség jogait. Ezt szolgálja a szocializmus egész jogi rendszere: ha az egyén vagy az emberek szűkebb csoportja és a közösség (a társadalom) jogai között konfliktushelyzet alakul ki, akkor olyan mechanizmusok lépnek működésbe, amelyek a nagyobb közösség érdekeit védik.

A másik lényeges pont, amelyben a szocialista és a kapitalista emberi jogi koncepció eltér: az *egyenlőség* kérdése. A polgári forradalmak klasszikus jelszava volt: „Szabadság, egyenlőség, testvériség!". A hangsúly viszont mindig is az elsőn volt, a második sok polgári humanista számára ma is csak elérendő cél (a harmadik sohasem volt több utópista kívánságnál).

Lenin Kautskyval folytatott vitájában annak idején a következő kérdést tette fel: *lehet-e egyenlőség kizsákmányolt és kizsákmányoló között?* S *Lenin* válasza egyértelmű volt: a kizsákmányolók az államot elkerülhetetlenül a kizsákmányoltak feletti osztályuralmuk eszközévé teszik. Ezért a „demokratikus állam" is mindaddig, amíg vannak kizsákmányolók, akik a többségen uralkodnak, szükségképpen a kizsákmányolók számára lesz demokrácia.

A szocializmus számára a legfontosabb — s egyben a szabadság kiindulópontja, előfeltétele — az egyenlőség, mégpedig alapvetően a termelőeszközökhöz való viszony tekintetében. Mi az emberi jogok alapjának tekintjük az embereknek a kizsákmányolástól való megszabadítását, gazdasági és szociális egyenlőségét, amelyek nélkül a mi meggyőződésünk szerint az összes többi jog csak írott malaszt marad.

A két ellentétes felfogás közötti harcot ugyanúgy az eszmék nagy csatája szerves részének kell tekintenünk, mint az emberiség fejlődésével, a társadalmi haladás irányával összefüggő számos más fontos nézet küzdelmét. Az emberi jogok körüli érvek és ellenérvek összecsapása olyan, amit az *ideológiai harc keretében* mi magunk is elfogadunk, természetesnek tartunk. Még akkor is, ha azt tapasztaljuk, hogy az emberi jogok nyugati védelmezői közül sokan, amikor „általában vett" szabadságról, „örök emberi" erkölcsi normákról fecsegnek, csupán a saját, egyoldalú koncepciójukat és a polgári demokrácia formális gyakorlatát kérik számon a szocializmustól. Amit a szocializmusnak „ajánlanak", az végül is nem más, mint a tőkés társadalmi rend sajátos, osztályfunkciót ellátó politikai mechanizmusa. Ezzel együtt, ha elfogadjuk azt, hogy az ideológiai harc kétoldalú küzdelem, akkor azokat, akik valamely „modell" — mégha az történelmileg-társadalmilag téves vagy kudarcot vallott is — védelmében érvelnek, nem zárhatjuk ki az „igazság nevében" az eszmék párviadalából. Csak az ő nézeteikkel folytatott következetes vita eredményeként állíthatjuk az igazság oldalára azokat a tömegeket, amelyek ma még az ő befolyásuk alatt állnak.

Egészen más a helyzet az emberi jogok kérdésében pár éve felszított imperialista kampánnyal, s más a mi reagálásunk is. E kampány résztvevői közül számosan nemcsak „védelmezik" és elfogadásra „ajánlják" saját mércéjüket, normáikat, hanem *ezek teljesítését kérik számon a kapitalizmus tagadását megtestesítő szocializmustól.* Azután pedig, a szocializmussal szemben, amely természetesen más törvények szerint él és fejlődik, a „normák nem teljesítése miatt" indítanak rágalmazó pert.

Megtévesztő lehet, hogy támadásukat igyekeznek puszta „kritikának" feltüntetni, s ezzel olyan látszatot adni, hogy ez a támadás csupán ideológiai síkon folyik. A valóságban mi nem egyszerűen a rendszerünk bírálói ellen lépünk fel, hiszen nincs olyan társadalom, amellyel szemben akár az egyes emberek sorsával, akár a társadalom építésével kapcsolatosan ne lehetne kritikát gyakorolni. A történelem különböző időszakaiban akadtak emberek, akik — egyesek humanisztikus meggyőződésükből eredően, mások viszont a szocializmussal szemben táplált ellenérzésből — a szocializmusban elkövetett *valóságos* hibákat tettek szóvá, olyan hibákat, amelyek nem indokolhatók sem azzal, hogy a szocializmus valami lényegileg újat teremt, sem pedig azzal, hogy a történelmi körülmények olykor a fejlődés vargabetűs vonalát kényszerítik ki. A legegyszerűbb és a legközvetlenebb példaként hadd utaljunk itt az 1950-es évek törvénysértéseire, valamint a gazdasági építés terén elkövetett és ma már közismert hibákra. S ha a szocializmus kijavította és túlhaladta is ezeket a hibákat, semmiképpen sem mondhatjuk azt, hogy hibák, tévedések a szocializmus fejlődésében pusztán a múltban fordultak elő. Elméletileg is kizárt dolog, hogy egy társadalmat tévedések és hibák nélkül lehessen építeni. Az antikommunista propaganda viszont — még ha bizonyos tényekből indul is ki — *nem egyszerűen kritizál, hanem a szocialista építés során elkövetett hibákat, tévedéseket mértéktelenül felnagyítja, s a szocializmust a hibákkal próbálja azonosítani.*

Hibák és hibák, tévedések és tévedések között sem lehet egyenlőségjelet tenni. Léteznek a mai világban olyan társadalmak, melyeknek benső törvényszerűségük, sőt elvi alapjuk is annyira eltorzult, hogy a rendszer egésze embertelen. Ha olyan társadalmakra gondolunk, ahol például a fajelmé-

let állami és jogi szintre emelkedik, ahol az emberek nagy része ki van zárva a véleménynyilvánítás lehetőségeiből is, vagy ahol a munkásosztály érdekképviseleti és szerveződési jogait a jog hivatalos eszközeivel is lábbal tiporják, akkor nyilvánvalóan egészen másról van szó, mint hibákról vagy tévedésekről. Ugyancsak nem lehet kettős mércével mérni napjaink terrorizmusát sem. Ha egy repülőgépet egy tőkésországban rabolnak el fegyveresen vagy valamelyik szocialista államban, a mérték csak ugyanaz lehet, és feltétlenül elítélendő, ha valamelyik állam bármelyik esetben is hajlandó a terrorcselekmények elkövetőinek védelmet nyújtani.

Az emberi jogok kampánya és az enyhülés

Visszatérve ezek után a szocializmust érő bírálat kérdésére: egy dolog a kritika, a társadalmi tiltakozás, s egészen más az, hogy azt felhasználják az államközi kapcsolatok befolyásolására, megrontására, sőt ezzel a céllal indítják, vagy adott esetben a diplomáciai kapcsolatokon belül a zsarolás eszközévé teszik. Az olyan kritikák — mégha „társadalmi tiltakozás" képét öltik is magukra —, amelyek a hidegháború eszközeiként jelentkeznek vagy azzá válnak, akadályozzák az államok, népek közötti közeledés, a kulturális, tudományos, művészeti kapcsolatok vagy kereskedelmi forgalom továbbfejlődését, s ezzel objektíve az enyhüléssel, a haladással, a helsinki ajánlásokban is kifejezett tendenciákkal fordulnak szembe.

A maga módján elismerte ezt többek közt az „International Herald Tribune" is, amikor — bár hangsúlyozta az amerikai külpolitika „erkölcsi dimenziójának" fontosságát — megjegyezte: „Van a mérlegnek egy tartozik oldala is. *Carter* elnök,

amikor az emberi jogokról beszél, egyfajta messiásként lép fel hallgatói előtt. Beszédei teljesíthetetlen igényeket ébresztenek, és feszültté teszik a viszonyt nemzetünk és az olyan országok között, amelyeket elmarasztalunk az emberi jogok terén tanúsított magatartásukért. *Carter* politikája feszültséget teremtett az Egyesült Államok és a Szovjetunió között, s várhatóan a jövőben is súrlódások forrása lesz."*

Az Egyesült Államokban a propaganda „átpolitizálása" és a külpolitika „átideologizálása" folyik. Már fentebb utaltunk arra, hogy mindebben élenjáró szerepet vállalt magára *„Zbig" Brzezinski* professzor, az elnök első számú külpolitikai tanácsadója. Az Egyesült Államokban ma az ideológiai és külpolitikai célok megvalósításának korábbi párhuzamos eszközrendszere helyett célravezetőbbnek ítélik meg a két rendszer szinkronizálását. Ezt mutatja már eddig is az amerikai propagandagépezet átszervezése, illetve a felettük való kormányzati ellenőrzés erősítése, valamint az, hogy a fontos politikai és propagandadöntések egyidejűleg születnek és kerülnek alkalmazásra.

A „moralizmus" hirdetése az amerikai külpolitikában azzal függ össze, hogy miközben a vezetés a leszerelési tárgyalások fékezésével, a fegyverkezés fokozásával, gazdasági pozícióinak megszilárdításával és a „kínai kártya" kijátszásával a Szovjetunióval szembeni stratégiai erőfölényre törekszik, a *Carter*-doktrína egyik sarkalatos pontja, hogy az Egyesült Államoknak rövid időn belül vissza kell szereznie „az emberek hitét Amerika erejében". A mostani adminisztráció „filozófiája" szerint a globális méretű amerikai politikai befolyás nem elsősorban a nyílt, agresszív eszközökkel (például csapatok külföldi állomásoztatásával), hanem azzal ér-

* International Herald Tribune, 1978. augusztus 1.

hető el, hogy miközben jelentősen fokozzák az ország katonai és gazdasági erejét, sikerül azt erkölcsileg is alátámasztani, s így a legszélesebb közvéleménnyel elismertetni.

Az emberi jogok védelme címén a szocialista országok ellen indított amerikai fellépés jóval túllép az ideológiai harc keretein, tulajdonképpen *egy ideológiai eszközöket is felhasználó politikai kampány, amelynek veszélyessége abban van, hogy ha egészében nem is, de bizonyos részletmozzanatokban visszavetheti a nemzetközi élet fejlődését, más részterületeken pedig stagnálást okozhat, elősegíti a hidegháború időszakára jellemző politikai módszerek megtartását, illetve feleleventését.* Ez a propagandahadjárat igen rövid idő alatt politikai szintre tevődött át (lásd: prominens szovjet „ellenzékiek" fogadása a washingtoni Fehér Házban, sorozatos elnöki nyilatkozatok a Szovjetunió belügyeit érintő kérdésekben, exportengedélyek „ideológiai alapon" való megvonása stb.). Az ily módon egyoldalúan kiélezett „ideológiai harc", a szocialista országok belügyeibe való sorozatos beavatkozások a nemzetközi kapcsolatok légkörét, az enyhülés fejlődésének dinamikáját veszélyeztetik. S különösen így van ez, ha a „kritika" csupán ürügy a rágalmazásra, a szocialista országok valóságának tudatos meghamisítására.

Az emberi jogok Belgrádban — és Madridban

Az 1977 októberétől 1978 márciusáig tartó, a 35 ország helsinki konferenciájának folytatásaképpen megrendezett belgrádi európai találkozót a NATO és a Közös Piac államainak egy csoportja az Egyesült Államok vezetésével éppen arra kívánta felhasználni, hogy a szocializmus elleni propaganda,

az ideológiai befolyásolás útját egyengesse. Ennek érdekében az emberi jogok kérdését nem a helsinki záróokmányban foglaltak szerint, hanem azzal ellentétesen, az államközi kapcsolatok elismert elveitől (így például a belügyekbe való be nem avatkozás elvétől) elszakítva vetették fel.

A szocialista országok az ideológiai kérdésekben való kibékíthetetlenség tudatában, de nem azért mentek Belgrádba, hogy konfrontációt kezdeményezzenek, s nem rajtuk múlott, hogy időnként éles vitára kényszerültek Helsinki szellemének megvédése érdekében. Mindvégig hangsúlyozták a konstruktív eszmecsere szükségességét, és azt a célt követték, hogy a helsinki záróokmány megerősödve kerüljön ki a találkozóból. Ezért óvtak attól is, hogy a vitában és a záródokumentumban a helsinki okmány kereteit meghaladó és kelet—nyugati megegyezésre alkalmatlan kérdések szerepeljenek. A szocialista delegátusok, közük hazánk képviselői is, a vitában a legfontosabb kérdésekre, a leszerelésre, a politikai, a gazdasági és a kulturális együttműködésre, az emberi kapcsolatoknak a kölcsönös bizalom és a valóságos helyzet alapján történő fejlesztésére irányították a figyelmet.

Sajnos az imperialista szövetségi rendszerekhez tartozó államok mindezzel merőben ellentétes célokra akarták felhasználni a találkozót. Igaz — ha nem is egyforma határozottsággal — megerősítették kormányaik készségét az európai biztonsági és együttműködési folyamat elmélyítésére, azonban egyre inkább kitűnt, hogy a nyugati küldötteknek ez a csoportja nem akar érdemi munkát Belgrádban, hanem az enyhülés visszafogására, a szocialista országok támadására, propagandacélokra próbálja felhasználni a találkozót.

Nem volt véletlen, hogy ennek címszavául az „emberi jogok" szolgáltak: akik e manőverek mögött álltak, úgy érezték, hogy a konferencia nyúj-

totta nyilvánosság felhasználása révén éppen ezzel tudják leginkább leplezni saját közvéleményük előtt valódi céljaikat, és elterelni a figyelmet a tőkésországok belső problémáiról, a folytatódó recesszióról, az élet minden területét átfogó válságról, az általuk szított fegyverkezési hajszáról, a polgári eszmevilág és életforma kudarcairól, tehetetlenségéről. Szerepet játszott az az elgondolás is, hogy olyan személyeknek nyújtsanak intézményesített támogatást, akik az egyes szocialista országokban szembehelyezik magukat a társadalom gyakorlatával, értékrendjével.

Az amerikai vezetés a korábbi esztendőkben sem hagyott kétséget afelől, hogy együttérez az antiszocialista elemekkel, most azonban magas szintű és hivatalos elismerést, állami szolidaritást, valamiféle „védelmet" kívánt számukra biztosítani. A diplomáciai és a propagandahadjárat világossá tette azt, hogy felszítóit valójában egyetlen „jog" érdekli csupán: a szocialista társadalom elleni cselekvés, szervezkedés „joga". A nyugati propaganda ezt időről időre a „másként gondolkodás" jogának nevezi, de ez a kifejezés maga is a tudatos félrevezetés része.

Hiba lenne azonban azt gondolni, hogy a belgrádi találkozó csakis összecsapásokból, a szocialista államok és a fejlett tőkésországok egy csoportja közötti vitákból állt. Több nyugati küldöttség — köztük mindenekelőtt a semleges országoké — igyekezett elhatárolni magát az eleve kudarcra ítélt módszerektől, s kész volt a hangsúlyt az együttműködésre, a jövő nagy feladatainak konstruktív felvázolására helyezni. Amint a nyugatnémet „Frankfurter Allgemeine Zeitungnak" a belgrádi találkozóról szóló kesergő-szemrehányó kommentárja megállapította: az emberi jogok kérdésében „talán valamivel többet lehetett volna elérni Belgrádban, ha az amerikai küldöttek mérsékelték

volna hangnemüket és magatartásukat. Modoruk nem csak a Szovjetuniót bosszantotta".*

A szocialista országok belgrádi fellépése az emberi jogok egyoldalú és „ideologikus" megközelítésével szemben annyiban tekinthető eredményesnek, hogy világossá tette azt a határt, amelyet meggyőződésünk szerint az államok közötti kapcsolatokban semmiképpen nem szabad átlépni. *Ez a határvonal az együttműködést választja el a belügyekbe való beavatkozástól.*

A Belgrádban tapasztalt nyugati törekvések a helsinki záróokmány végrehajtását olyan „társasjátékká" fokoznák le, amelyben bizonyos monopoltőkés körök állapítanák meg a szabályokat, s osztogatnának jó vagy rossz pontokat más országoknak. A nyugati országok reálisan gondolkodó politikai körei is felismerték, hogy ez nem járható út. Végső soron kedvező hatással lesz a két világrendszerhez tartozó európai (és nem európai) államok kapcsolatainak alakulására, hogy a szocialista országok gátat vetettek az olyan igényeknek, hogy jogrendjüket, intézményeiket, gazdasági és kulturális politikájukat a polgári társadalom törvényeihez, ízléséhez igazítsák. A záróokmány végrehajtásának ütemét — így az emberi kapcsolatok szélesedését is — csak az enyhülés és a bizalom erősítésével lehet gyorsítani. Holnapra reálissá válhatnak olyan együttműködési formák is, amelyek ma még csak érlelődnek. Ezen az úton remélhetőleg előrelépést hoz majd Belgrád folytatása, az 1980 novemberére összehívott madridi európai találkozó.

* Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1978. március 10.

Akik kioktatnak

Az emberi jogok védelme címén kibontakoztatott amerikai kampány kétszínűségét bizonyítja, hogy szervezői igen messze állnak azoknak az értékeknek a megvalósításától, amelyeket hirdetnek. Ez a hadjárat kezdettől fogva — miközben a szocializmussal szemben rendkívül „kritikus" — saját társadalmával és az általa támogatott társadalmakkal szemben meglehetősen kritikátlan volt. Találóan jegyezte meg *Gus Hall*, az Egyesült Államok Kommunista Pártjának főtitkára: *„Azok próbálnak erkölcsi leckét adni a világnak, akik a legembertelenebb társadalmi-gazdasági rendszert képviselik. Azok szónokolnak humanizmusról, akik az emberek elnyomásán és kizsákmányolásán alapuló rendszert személyesítik meg."*

Márpedig, ahogy a mindennapi életben még a legtárgyilagosabb és legönkritikusabb ember sem fogadna el erkölcsi leckét egy bűnözőtől, úgy a nemzetközi életben is erkölcstelennek tekinthető az ilyen fajta kioktatás. Amikor az Egyesült Államok elnöke kinyilatkoztatta, hogy politikáját „erkölcsi alapokra" kívánja helyezni, elsősorban arra lett volna szükség, hogy kiküszöbölje azt a kirívó ellentmondást a szavak és a tettek között, amely az elmúlt évtizedekben az Egyesült Államok szinte valamennyi nemzetközi lépését jellemezte. Amerika mindig is — s ez, mint kiderült, most sem változik — a szabadság érdekeire hivatkozva járt és jár el, amikor minden támogatást megad a diktatórikus és fajgyűlölő rezsimeknek.

Nem lehet hiteles az a carteri politika, amely szerint az emberi jogok megsértését a legteljesebb mértékben figyelmen kívül lehet hagyni, ha az ellene való fellépés nem vág össze az Egyesült Államok érdekeivel. Íme a tények: 1978 végén az Egyesült Államok elnöke, miközben Teheránban és

más iráni városokban a rendőrség halomra lőtte a tüntető diákokat, munkásokat és hivőket, biztosította a perzsa sahot, hogy mellette áll, és minden eszközzel támogatja rendszerét. *Somoza*, a véreskezű nicaraguai diktátor ugyanebben az időben enyhe rosszallást kapott ugyan, mert zsarnoki módszerei rossz fényt vetettek amerikai pártfogójára, de változatlanul kapott fegyvereket és diplomáciai közvetítést, hogy rémuralmát fenntarthassa. Argentínában az 1970-es évek második felében tízezrek tűntek el nyomtalanul a börtönökben és táborokban, ám a rendszert az Egyesült Államok Latin-Amerika egyik sarkkövének tekinti. Csaknem valamennyi dél-amerikai diktatórikus rendszer titkosrendőrségét az Egyesült Államokban képezték ki. Amerika az ENSZ-ben formálisan csatlakozik ugyan a Dél-afrikai Köztársaság fajüldöző rendszerének elítéléséhez — hiszen ez a gesztus a fekete-afrikai országokkal való kapcsolatok nélkülözhetetlen kelléke —, de mindent megtesz, hogy igazi nemzetközi ellenintézkedésekre ne kerüljön sor. Az amerikai propagandában néhány évvel ezelőtt Kína az első számú példa volt mindarra, amit a szabadság hiányáról, az emberi jogok megsértéséről csak mondani lehetett. Ma a kormánynak még korholó szava sincs arra vonatkozóan, ami Kínában történik, sőt dicsőítő nyilatkozatok hangzanak el erről az országról, amelynek szélsőségesen szovjetellenes vezetőiben Amerika kiváló partnerre talált.

Egyoldalúan billen ki az emberi jogok serpenyője akkor is, amikor magáról az Egyesült Államokról van szó. Feltűnt ez még annak az „International Herald Tribunene" is, amely pedig kétségtelenül felsorakozik a carteri politika mögé, s az emberi jogok kampányáról is azt állapította meg, hogy „mindent egybevetve hasznos". „Csakhogy — írta az amerikai lap —, amint Dwight Morrow

mondta ötven esztendeje, nagyon könnyű dolog önmagunk felett szándékaink, mások felett pedig tetteik alapján ítélkezni. Hiába verjük ököllel az asztalt az Emberi Jogok Bizottságában, amikor az USA harminc éve nem talált módot arra, hogy ratifikálja a népirtás tilalmáról szóló ENSZ-egyezményt. Mindaddig üresen konganak a másutt szenvedő politikai foglyok érdekében elharsogott szólamaink, amíg a fejlett országok közül talán az Egyesült Államokban a legrosszabbak a börtönviszonyok, s a fegyházakban fiatalok ezrei töltenek olyan hosszú büntetéseket, amelyek, ha a tettesek bőrszíne és osztályhelyzete más volna, már évekkel ezelőtt leteltek volna."*

S hosszú listát lehetne felfektetni mindazokról a jogsértésekről, amelyeket az Egyesült Államok hatóságai — pusztán a saját alkotmányukhoz és törvényeikhez képest is — nap mint nap elkövetnek. Éppen ezeket foglalta gyűjteménybe az a kiadvány, amelyet az Egyesült Államok Kommunista Pártja tett közzé 1977-ben „Tekintsen a saját portájára, Jimmy Carter! Az emberi jogok helyzete az USA-ban" címmel.

„Magától értetődő igazságnak tekintjük, hogy minden ember egyenlőnek teremtetett . . ." — hangoztatja ünnepélyesen az elnök. Kivéve, persze, ha leánynak, négernek, „színesnek" vagy szegénynek teremtetett. És azok a nők, akik jogorvoslatot keresnek, mert ugyanabban a munkakörben ugyanazért a munkáért 35—40 százalékkal alacsonyabb bért kapnak, mint a férfiak, még csak nem is hivatkozhatnak alkotmánysértésre. Az amerikai alkotmány ugyanis — az amerikaiak nagy többségének hiedelmével szemben — sohasem foglalta alaptörvénybe az emberek nemre, fajra, vallási és politikai meggyőződésre való tekintet nélküli egyenlőségét. Ez a

* International Herald Tribune, 1978. október 5.

szó, hogy „egyenlőség", sem az alkotmányban, sem az „emberi jogok bullájaként" számon tartott első tíz alkotmánymódosításban, sem a továbbiakban ratifikált — összesen 26 — alkotmánymódosításban egyáltalán nem fordul elő!

Igaz, az amerikai politikusok pártállásra való tekintet nélkül rendszerint fennkölt szavakkal méltatják az anyaság és a család szentségét. Nem is oly régen viszont 43 asszony a következőképpen vesztette el perét munkáltatójával, a százezer nőt foglalkoztató General Electrickel szemben: 1976. december 7-én a — fennállása óta csupa férfiakból álló — Legfelső Bíróság, az alkotmány legfőbb őre és értelmezője, úgy döntött, hogy a dolgozó nőknek nem jár fizetés szülési szabadságuk idejére. A kilenctagú Legfelső Bíróság 6:3 arányú döntését megindokolva *Rehnquist* bíró kifejtette: a szülési szabadság idejére a fizetés megtagadása nem tekinthető az egyenlő jogok megsértésének, mivel semmiféle olyan javadalmazástól nem fosztja meg a nőket, amilyenben egyébként férfiak is részesülnének(!).

Az Egyesült Államok 32 millió állampolgára fekete, barna, sárga vagy vörös bőrrel jött a világra. Számukra — vagyis a lakosság 15 százalékának tudatában — a szabadság individualista mezbe öltöztetett fogalma — mely szerint a szabadság lényegében „egyéni választás" — eleve feloldhatatlan konfliktus forrásává válik. Egy olyan társadalomban, amelynek uralkodó osztálya szűk osztályérdekeit a társadalom minden egyes tagja számára egyetemes érdeknek tünteti fel — a tömegtájékoztatás és a reklám szakadatlanul záporozó információözönével istenítve a „személyes siker" elvét —, már az élet startvonalánál behozhatatlan hátrányba kerülnek azok, akik bőrszínük miatt sohasem válhatnak „tipikusan amerikai sikeremberré". Többségükben közülük kerül ki az a 20 száza-

lék, vagyis összességében az a negyven millió ember, akik (az 1975-ös adatok szerint) az akkor hivatalosan 4600 dollárban megállapított „nyomorszint" alatt vagy határán élnek, s további 20 százalék alig haladta meg ezt a szintet.

Az anyagi feltételektől elkülönített emberi jogok valóságos érvényesülési lehetőségeit alapvetően meghatározza az a tény, hogy az Egyesült Államokban a társadalmi-politikai élet minden szféráját uraló mammutkorporációk részvényeinek 80 százaléka a társadalmi piramis csúcsán elhelyezkedő 1 százalék kezében van, a piramis alsó 50 százaléka pedig — az amerikai nép fele — a nemzeti vagyon 3 százalékát (!) mondhatja magáénak.

Mindezek a tények semmilyen erkölcsi prédikációval, az emberi jogok melletti legelszántabb nyilatkozatokkal sem változtathatók meg egyik napról a másikra. Az amerikai társadalom igazságos, emberi voltában való hit megingását nem — *Carter* elnök szavaival élve — a „közelmúltban elkövetett hibák" okozták. A „hiba a készülékben van", az amerikai állammonopolista kapitalizmus tulajdon- és osztályviszonyai által meghatározott társadalmi-gazdasági valóságban. Az Alapító Atyák eszmerendszerének megidézése, az emberi jogok melletti „abszolút elkötelezettség" megerősítése, a „lehetőségek egyenlőségének előmozdítására" és a „törvény előtti egyenlő elbánás" biztosítására tett fogadalmak nem változtatnak a termelőeszközök magántulajdonán alapuló társadalom osztálylényegén.

Berlinben, 1976 júniusában 29 európai kommunista- és munkáspárt — amelyek többsége kapitalista országban működik — ki is mondta: *„A kapitalista társadalom gazdasági és társadalmi szerkezete egyre inkább ellentmondásba kerül a dolgozók és a néptömegek szükségleteivel, valamint a társadalmi haladás és a demokratikus politikai fejlődés követelményeivel. A dolgozók fokozódó harcára a*

nagytőke reakciós körei úgy reagálnak, hogy korlátozzák a néptömegek demokratikus és szociális jogait, áthárítják rájuk a válság terhét."

Éppen ezért, ha az emberi jogok és az igazságosság kérdéseit nem manipulált politikai kampánytémaként, hanem az ideológiai harc vitakérdéseiként kezelik, s ez lehetővé teszi a tisztességes összehasonlítást a társadalmi rendszerek között, egy ilyen összehasonlítástól semmi jót sem várhatnak a propagandahadjárat szervezői.

Szocialista jogaink

A szocialista országok egyfelől demokratikus eszményeik és eredményeik széles körű propagálására, a kapitalista „jogok" osztálylényegének leleplezésére törekednek, másfelől pedig szembeszállnak az emberi jogok körüli imperialista demagógiával, amely a szabadság, a demokrácia és a humanizmus eszméit magának próbálja kisajátítani. Ezeknek az eszméknek a következetes és forradalmi megvalósítója csak a szocializmus lehet, amely megszüntette az elnyomás, a szociális igazságtalanság és az elembertelenedés alapvető társadalmi gyökereit.

A szocializmus megszünteti az embernek ember által való kizsákmányolását és a termelési eszközök magántulajdonát. Az elvakult és könyörtelen profithajsza helyett az új társadalmi rend az ember anyagi és szellemi szükségleteinek maximális kielégítését emeli a legmagasabb rendű törvény rangjára, ami a valamennyi szocialista ország számára közös elvben fejeződik ki: mindent az emberért, az ember javára.

A szocializmus a történelemben először helyezte a társadalom életének középpontjába az emberi személyiséget a maga növekvő szellemi, intellektuális és erkölcsi igényeivel. És törvényszerű, hogy

a Szovjetunionak, a fejlett szocializmus első országának új alkotmánya rögzíti a kommunisták eszményét: „Minden ember szabad fejlődése az összesség szabad fejlődésének feltétele." A szocializmus, a kommunizmus nyitja meg azt a perspektívát, hogy Marx szavaival *„minden ember számára olyan életkörülményeket teremtsünk, amelyek között ki-ki szabadon kifejlesztheti emberi természetét, embertársaival emberi viszonyban élhet . . ."**

Igaz: ez a demokrácia, ezek az emberi jogok — mint erre már utaltunk — nem korlátlanok (létezhet-e egyáltalán „korlátlan" demokrácia?), és nem kivétel nélkül mindenkinek jutnak osztályrészül a szocialista társadalom keretén belül sem. A nyugati propaganda által a szocializmus belső ellenzékének nevezett maroknyi csoportok is nyilván túl szűknek érzik ezt a demokráciát a maguk ambíciói szempontjából.

Míg az egyéni elégedetlenség létezése természetes jelenség a szocializmusban is, az elégedetlenek „ellenzékiekké" válását éppen a szocialista demokrácia tudatosan vállalt szabályozó mechanizmusa hiúsítja meg. Ez a demokrácia ugyanis a nagy közösség által választott szocialista rend érdekeit védi, s miközben lehetőséget, fórumokat ad a társadalmi építés hibáit feltáró és kijavítását célzó, a szocializmus keretein belüli elégedetlenségnek, kizárja a demokratikus kedvezmények köréből azokat, akik politikai célzattal e rend megváltoztatására törekednek.

A nyugati propagandában „másképp gondolkodóknak" nevezett csoportok mégsem azonosíthatók teljes egészében és mechanikusan a szocialista rendszer ellenfeleivel. Közöttük is akadnak jónéhányan olyanok, akik egyáltalán nem politikai okokból, hanem például egy megtévesztő külső eszme hatására

* Marx—Engels Művei. Budapest, 1958. II. köt. 523. old.

vagy pusztán személyes sértődöttség, karrierizmus, saját maguk túlbecsülése, akár valamely korábbi jogos sérelmük miatt nem fogadják el a szocializmus nyújtotta életformát. Bizonyos szempontból találó és rájuk illő kifejezés, hogy ők a „belső disszidensek", azaz olyanok, akik „disszidálnak" a szocializmusból anélkül, hogy átlépnék az országhatárokat.

A nyugati országok propagandája sokukat tulajdonképpen csak kihasználja, hiszen létezésük ténye és az általuk Nyugatra kijuttatott különféle „dokumentumok" nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy a hitelesség látszatát kölcsönözzék a szocializmus egészére szórt rágalmaknak, s ezzel elősegítsék a burzsoáziának azt a törekvését, hogy eltaszítsa saját tömegeit a létező szocializmustól. Így aztán kiderül, egyrészt: az emberi jogok burzsoá „védelmezőinek" egész kampánya, amelyet úgy reklámoznak, mint a szocializmus ellen „erkölcsi pozíciókból" intézett támadást, valójában nem egyéb, mint *a kapitalizmus önvédelmi akciója*. Másrészt: már maga az a tény, hogy az antikommunista propaganda viszonylag rövid idő alatt a „rab nemzetek (értsd: a szocialista országok népei) felszabadításának" hirdetésétől eljutott néhány tucat „belső ellenzéki" védelmezéséig, jelzi annak kényszerű elismerését, hogy *a mai szocialista társadalmak stabil tömegtámogatást élveznek*.

A marxistáknak az a meggyőződése, hogy a szocialista demokrácia a nyugati típusú demokrácia történelmileg magasabb rendű lehetősége. A társadalmi fejlődés, a perspektívák oldaláról nézve ezt úgy is lehet fogalmazni: *a legkezdetlegesebb szocialista demokrácia is értékesebb, mint a legkifejlettebb polgári demokrácia*. A marxista meggyőződéstől és optimizmustól azonban misem idegenebb, mint az önelégedettség. A mi valóságunk hiteles képéhez természetszerűleg az is hozzátartozik, hogy

társadalmi rendszerünk történelmi előnyei ma még részben a kibontakozás szakaszában vannak. A szocialista demokrácia, az új típusú emberi viszonylatok a mi szemünkben nemcsak nagyszerű vívmányok, hanem megvalósítandó célok is egyben.

Nem ellenfeleinktől tudtuk meg azt sem, hogy a mi demokráciánk gyakorlata nem minden részletében felel meg a kinyilvánított követelményeknek. Ahogy az úgynevezett polgári demokráciából sem minden vetendő el pusztán azon a címen, hogy „polgári" (hiszen ne felejtsük el: ebbe épült be a nyugati országok dolgozó tömegei által kiharcolt valamennyi demokratikus vívmány is), ugyanígy a szocialista demokrácia jelenlegi gyakorlatából sem szabad makacsul ragaszkodnunk mindenhez, csak azért, mert „szocialista".

Vegyük például a közéleti aktivitást Magyarországon. Vajon elegendő-e nálunk a beleszólás lehetősége? Mennyiségileg, az intézmények, demokratikus fórumok számát tekintve feltétlenül. Ennek ellenére mi jobban tudjuk, mint bírálóink, hogy nem a megjegyzések lehetőségében, mennyiségében, hanem sokkal inkább objektív számbavételükben, továbbításukban, a szubjektivizmus torzító hatásában, a fogadtatásban vannak gyenge pontjaink. Így tehát, ha jó lelkiismerettel is vehetjük számba vívmányainkat, tudjuk, sok még a tennivaló ezen a téren. *A szocialista állam, a munkáshatalom kiteljesedésével mind mélyebb a szocialista demokrácia is. Az eredményekre építve lehetőség van a demokrácia szélesítésére, különösen társadalmi életünk három fontos területén: a tanácsokban, az üzemekben és a szövetkezetekben.*

A szocializmus ereje, fölénye mutatkozik meg abban, hogy helyzetünk őszintén kritikus elemzése sem teszi kétségessé senkiben, aki itthon él, hogy rendszerünk, gondjainkkal, hibáinkkal együtt is, többet nyújt emberségből, jogból — s a kettőt

együttvéve — emberi jogból a gazdaságilag legfejlettebb tőkésországoknál. Ez a meggyőződés hatástalanítja lényegében a burzsoá propagandaszólamokat, ezért nem kell magyarázkodnunk, ezért állhatunk ki határozottan a szocializmus, szocialista szövetségeseink, s elsősorban a támadások középpontjában álló Szovjetunió mellett.

Az eltelt két-három esztendő tapasztalatai alapján megállapítható, hogy az emberi jogok kapcsán indított nagyszabású imperialista kampány alapvető politikai céljait — a nyugat-európai kommunista pártok tömegbázisának csökkentését és a szocialista országokban egy szervezett politikai ellenzék létrehozását — tekintve kudarcot vallott. Ebben a carteri fellépés nyilvánvaló ellentmondásai mellett nagy része volt a szocialista országok ellenoffenzívájának is. Annak, hogy propagandánk — ha bizonyos fáziskéséssel is — támadó pozícióba lendült: egyfelől a szocializmus tényleges gyakorlatát állította szembe a manipulált képpel, másfelől rámutatott az emberi jogok egyetemes érvényesítésének nyilvánvaló osztálymeghatározottságára. A kampány, különösen pedig a szocialista társadalomban biztosított állampolgári jogokról terjesztett hamis kép ugyanakkor bizonyos nyomokat hagyott a nemzetközi közvélemény egy részében, főleg a nyugati kispolgári-reformista rétegekben.

Az Egyesült Államok vezető körei is kénytelenek számolni azzal, hogy kampányuk „befulladt", nem hozta meg azokat az eredményeket, amelyeket vártak tőle. Emellett gyarapította azoknak a kérdéseknek nem kis körét, amelyekben erősödtek az ellentétek az Egyesült Államok és nyugat-európai fő NATO-szövetségesei között. Több nyugati vezető politikus — *Schmidt*, *Giscard*, *Kreisky* és mások — adott hangot az emberi jogi kampány módszereit illető aggályainak és kétségeinek. A propagandahadjárat emellett — tervezőinek szándéka ellené-

re — ráirányította a figyelmet magára az Egyesült Államokra és azokra a vele szövetséges rezsimekre, amelyek lábbal tiporják az emberi jogokat. Ilyen körülmények közt az Egyesült Államok némileg letompította az egész kampány hangerejét, kikapcsolta annak eszköztárából a legprovokatívabb, legrikítóbb módszereket, s ismét hangsúlyozni kezdte, hogy a szocialista államokkal nem a konfrontációt, hanem az együttműködést keresi.

POZÍCIÓNK AZ ESZMÉK KÜZDŐTERÉN

A Magyar Szocialista Munkáspárt 1975-ben közzétett programnyilatkozatában ez áll:

„El kell érni, hogy a javuló anyagi feltételekkel szocialista módon éljünk. Ezért egész társadalmunk fejlődésének egyik kulcskérdése és nélkülözhetetlen feltétele a tudati viszonyok gyorsabb, erőteljesebb változása, a szocialista erkölcs és életmód általánossá válása.

*Ennek érdekében következetes, meggyőző felvilágosító munkát kell végezni. Aktivabbá és hatékonyabbá kell tenni a marxizmus—leninizmus propagandáját, el kell érni, hogy eszméi jobban behatoljanak a tömegek gondolkodásába és uralkodóvá váljanak a társadalmi élet minden területén. Erősítjük az eszmei harcot a polgári és a kispolgári ideológia, a különböző tudománytalan világnézetek ellen, és határozottan fellépünk az ellenséges eszmék, valamint a szocialista közgondolkodást sértő káros nézetek és gyakorlat ellen. Mindehhez célszerűen felhasználjuk a rádiót, a televíziót és a sajtót is."**

* Az MSZMP programnyilatkozata. A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó, 1975. 512. old.

A tájékoztatás szerepe

Ideológiai munkánknak ez a hosszú távú programja sokoldalú kötelezettségeket és feladatokat ró oktatási intézményeinkre, az ifjúsági és más tömegszervezetekre, a tájékoztatási eszközökre, a belső és a külföldi propaganda rendszerének egészére. A mi viszonyaink között súlyos hiba lenne, ha az oktatást az ismeretek közlésére, a tájékoztatást pedig pusztán a tények, események felsorolására szűkítenénk. Az oktatásnak a neveléssel, ezen belül a világnézeti neveléssel, a tájékoztatásnak pedig a meggyőzéssel, a marxista—leninista propagandával kell párosulnia. Hiszen mind a nevelés, mind a propaganda mindenekelőtt magatartást formál, arra törekszik, hogy a címzettben kialakítson egy cselekvési készséget, és egy olyan képességet, hogy a megfigyelt jelenségeket önállóan tudja értékelni.

A magas színvonalú tájékozottság feltétele a szocialista demokrácia fejlődésének, a közéletiség kibontakozásának is. A tájékozott ember információs igényei is növekednek, fokozottan érdeklődővé válik az események okai, összefüggései iránt. A felkészültebb ember könnyebben szerzi meg az érdeklődési körének megfelelő újabb és újabb ismereteket, otthonosabban mozog a bonyolult politikai, gazdasági, ideológiai jelenségek között. *Szemben a polgári típusú tömegtájékoztatással, amely depolitizálva politizál, a szocialista típusú feladatai közé tartozik a nyílt politizálás, a társadalom „politikai ébrentétének" fenntartása.*

A magyar tájékoztatáspolitikai gyakorlat legfontosabb elvi jellemzői a következők: a párt által meghatározott osztálypolitikát szolgálja; a párt és tömegek kapcsolatát erősítő eszköz; teljességre, hitelességre, megbízhatóságra törekszik; tudatosan különbséget tesz lényeges és kevésbé fontos információk, az általános fejlődési tendenciába illő és

időszerű, átmeneti történések között; nemcsak ismereteket közöl, hanem értelmez, segíti az eligazodást; lehetőség szerint előzetesen, illetve gyorsan informál; egységes rendszerben használja fel a tájékoztatás és az agitáció hagyományos és modern eszközeit.

Ami az elvek gyakorlati alkalmazását illeti, ezen a területen jelentős eredmények születtek és folyamatos fejlődés tapasztalható. Emellett a különböző demokratikus fórumokon jogos kritika is éri tájékoztatásunkat amiatt, hogy nem mindig képes eleget tenni a maga elé tűzött céloknak; például sokszor indokolatlanul nehézkes, az események után „kullog", vagy éppen ellenkezőleg, időben informál, de a háttérmagyarázat szegényes, bizonytalankodó. Megoldatlan még a tájékoztatás kellő differenciálása, vagyis nem veszi eléggé figyelembe, hogy a közvélemény információigénye egy-egy kérdés kapcsán mind terjedelmében, mind mélységében eltérő lehet.

A bíráló észrevételeknek, javaslatoknak van egy kevésbé reális csoportja is. Az például, hogy tájékoztatásunk minden esetben tartson lépést a nagy külföldi hírközlő szervekkel. A gyorsaság valóban fontos követelmény, de a mi felfogásunk szerint sorrendben nem előzheti meg a pontosságot, a megbízhatóságot. Emellett vannak egyéb társadalmi vagy külpolitikai érdekek is. Idő előtti közléssel nem sérthetjük meg bünüldözési vagy külkereskedelmi érdekeinket sem.

Tájékoztatáspolitikánk — amelynek feladatait időről időre legfelsőbb párt- és állami szerveink határozzák meg — azt célozza, hogy minél több, a lényeges kérdéseket érintő információt adjunk hazánk és a világ fontosabb történéseiről, s ezzel is hozzásegítsük közvéleményünket társadalmunknak, valóságunknak és szocialista építőmunkánk külső feltételeinek jobb megismeréséhez. A tájékoztatás

emellett részt vállal a politikai és a világnézeti műveltség elterjesztésében, segíti a szocialista erkölcsi normák általánossá válását, a szocializmus céljaival való érzelmi és értelmi azonosulást.

Propagandánk külföldön

Iránya, a célközeg elhelyezkedése szerint megkülönböztetünk hazai és külföldi propagandát. Az alapvető ideológiák harca szempontjából nézve nem lebecsülendő a belső, a nemzeti keretek között megvalósuló propaganda, szerepe azonban a fejlett szocializmus és a kommunizmus építésének előrehaladásával fokozatosan és relatív értelemben csökken.

Ezzel szemben *fokozódik és belátható ideig növekvő jelentőségre tesz szert az a szerep, amelyet a külföldi propaganda tölt be az eszmék csatájában.* Napjainkban a nemzeti határokon túlra irányított propagandatevékenység a szocialista államok — köztük hazánk — számára is fontos eszközzé vált ideológiai, politikai, gazdasági, kulturális és egyéb céljaik elősegítésére. A korszerű módon kivitelezett külföldi propaganda a legszélesebb tömegek elérésére alkalmas, és tudatos, irányított jellegénél fogva közvetlenül képes szolgálni a társadalmi haladás, a szocializmus érdekeit. Mint minden külső propaganda, a miénk is lényegét tekintve két részből áll: az adott ország, társadalom uralkodó eszméinek terjesztéséből, valamint a vele szembenálló országok, társadalom eszméinek cáfolatából, bírálatából. Propagandatevékenységünk zöme a könyvkiadás, a kiállítások és a tömegtájékoztatási eszközök (sajtó, rádió, televízió) révén valósul meg.

A szocialista ideológia pozícióit erősítik és az ideológiai harc távlatait jelzik azok az új számunkra kedvező lehetőségek, amelyek elsősorban a szo-

cializmus javára történt erőviszonyváltozás következményei. Ez a lényegét tekintve objektív folyamat sok tekintetben felgyorsult a szocialista tábor testvérpártjainak következetes elvi politikája folytán, annak következtében, hogy ezek a pártok alkotó módon vizsgálják a belpolitika és a nemzetközi élet új problémáit, a kommunista és a szocialista építés legaktuálisabb elméleti és gyakorlati kérdéseit, fel tudják tenni, meg tudják oldani népeik és a szocialista országok további egységének, összeforrottságának útján jelentkező kérdéseket.

Kedvező helyzetet teremt ebből a szempontból a tömegeknek a burzsoá ideológiából való növekvő kiábrándulása, s ami ennek a másik oldala: a marxista ideológia terjedése a nem szocialista világban. Akár tetszik az imperialista ideológusoknak, akár nem, a marxizmus jelen van a tőkés világban, és egyre inkább „jelen van" minden fontos kérdés eldöntésében.

A szocializmus külföldi propagandája számára a leglényegesebb ösztönző maga az a politikai-társadalmi valóság, amelyből ez a propaganda táplálkozik. A szocializmus politikai stabilitása, gazdasági és kulturális fejlődése megteremtette — országain belül és kívül is — a propaganda növekvő hatásának legfontosabb feltételét. A szociálpolitika, a közoktatás és a közművelődés területén hozott korábbi intézkedéseink — az általános tankötelezettség, az iskolák kapuinak megnyitása mindenki előtt, a könyvtárak és művelődési házak hálózatának kiépítése, a korszerű tudás megszerzésének sokoldalú segítése, az egészségvédelem, a társadalombiztosítás rendszere stb. — kezdettől fogva jelezték a dolgozó embert középpontba állító szocialista rendszer társadalmi erejét. Mégis, az itt jelentkező fölény csak azóta vált valóságos „problémává" a burzsoázia számára, amióta a szocializmus sikerei a gazdaság, az általános jólét területén is meggyőzően kezdtek jelentkezni.

A gazdasági eredmények, ezen belül is főleg a fejlődés üteme, valamint a szociális vívmányok, a kulturális haladás, a szocialista demokrácia terén elért sikerek — mindezek együttesen alkotják azt az *érvrendszert*, amely a külföldi tömegek tudati meggyőzésének alapját képezi.

Propagandánk hitelességét növeli, hogy azt is bemutatjuk: az eredmények ellenére — amelyekre büszkék vagyunk — a létező szocializmus még nem az az „ideális" társadalom, amely már minden lényeges szociális problémát megoldott; hogy a múltnak még nagyon sok elemét, maradványát hordozza magával; hogy a szocialista társadalmi viszonyok teljes és magasabb szintű kibontakoztatásához, különösen a szocialista társadalmi tudat általánossá válásához még nagyon sok mindent kell megoldanunk, s ehhez, természetesen, a gazdasági-társadalmi és egyéb feltételeket is meg kell teremtenünk. De nem vitatható, hogy ez a társadalmi rendszer máris olyan történelmi utat és tapasztalatot kínál, amelyet igazolt az élet.

Az enyhülés viszonyai különösen kedvezőek a szocializmus valóságának és történelmi igazának felismertetéséhez. A szocialista és a tőkésországok közötti kulturális, idegenforgalmi stb. kapcsolatok csatornáin keresztül a fejlett tőkésországok dolgozói reálisabb ismereteket nyerhetnek a szocialista országokról, mint például a hidegháború légkörében. Ez segít a szocializmusra szórt rágalmak megcáfolásában, és annak felismerésében, hogy a szocializmus és nem a kapitalizmus az a rendszer, amely a dolgozó nép érdekeit képviseli, ez az emberibb, az igazságosabb, az emberek jobb, tartalmasabb életét biztosító társadalmi „modell". Ez segít abban, hogy a tőkésországok dolgozói is hamarabb rátaláljanak a szocializmus útjára.

Mindez tanúsítja: *a nemzetközi ideológiai harc kiterjedése, megélénkülése nem ellentétes a szocia-*

lizmus érdekeivel, eszméivel és gyakorlatával. Nagyot hibáz az, aki az imperializmus ideológiai diverziója láttán magát az ideológiai harcot marasztalja el. A szocialista országok igazuk tudatában vállalni akarják és tudják a békés egymás mellett éléssel együtt járó ideológiai harcot, annak összes konzekvenciáját. A marxizmus—leninizmus terjesztői mind nagyobb tömegeket kívánnak megnyerni a leghaladóbb világnézetnek. Ennek persze semmi köze sincs a „forradalom exportjához", amelyet az ellenforradalom erőszakos terjesztésével együtt határozottan elutasítunk.

Harcban az ideológiai ellenféllel

Talán túl általánosan hangzik, mégis igaz: a szocializmus sikeres építése a burzsoá ideológia és propaganda elleni eredményes harc alapja és feltétele. Tiszta „ellenpropagandát" nem folytathatunk. Ahhoz ugyanis, hogy eredményesen „reagáljunk", nélkülözhetetlen *a megfelelő, valóságos társadalmi háttér, s az ennek alapján folytatott pozitív propaganda, a vitakészség és az offenzivitás, valamint a hatékonyság.*

Minden korszerű állam propagandatevékenységében már jó ideje kialakultak a más országok állampolgárai felé irányított *pozitív propaganda* különféle eszközei és formái. Ez a tevékenység nemzetközileg elfogadott, a kölcsönösség elvére épül és a propaganda tartalma — függetlenül az érdekelt államok viszonyában uralkodó hangulat kisebb változásaitól — mindig pozitív marad, mert kizárólag a kibocsátó ország eredményeinek, hagyományainak, szociális politikájának, életformájának népszerűsítésére vállalkozik. Az ilyen célú folyóiratokat rendszerint a célország nyelvén adják ki, tartalmuk rendkívül sokrétű, grafikai előállításuk gazdag és

már vonzó formájukkal is igyekeznek felkelteni a befogadó érdeklődését. Leggyakrabban térítésmentesen terjesztik. Általában a diplomáciai képviseletek és a hozzájuk csatolt tájékoztatási, kereskedelmi és kulturális központok küldik szét ezeket a folyóiratokat a helyi szerkesztőségekbe, klubokba, olvasótermekbe és más hasonló intézményeknek. Pozitív jellegűek azok a propagandaanyagok is, amelyeket a különböző országok tájékoztatási orgánumai kölcsönösen készítenek egymásnak: a folyóiratok különszámai, a kooprodukciós rádióadások, televíziós programok.

A pozitív propaganda kelet—nyugati viszonylatban újszerű, s egyben sajátságos területe az egyre bővülő idegenforgalom. Mi a tőkés turizmusnak nem csak gazdasági jelentőséget tulajdonítunk: a politikai jelentősége talán még nagyobb számunkra, mint a gazdasági. A nyugati turista ugyanis Magyarországon első kézből szerez információkat, maga lát és hall, s hazatérése után minden bizonnyal kevésbé vezethetik félre a nyugati tájékoztatási szervek hamisításai. (A turizmusnak van egy másik oldala is, amely nem kevésbé jelentős: az a tény, hogy magyar turisták utazhatnak a nyugati országokba, máris lényegesen csökkentette ezeknek az országoknak a „varázsát" közvéleményünkben.) Mindebből kitűnik, hogy a pozitív propaganda — amelyet hazánk is kiterjedten folytat külföldön — egyben „ellenpropaganda" funkciót is betölt: felvértezi a határokon túli közvéleményt a más propagandaközpontokból rázúduló hamisításokkal, torzításokkal szemben.

A „leíró" jellegű pozitív propagandához képest közvetlenebb hatás elérésére törekszik az ideológiai ellenfeleinkkel folytatott vita, *a polémia*, amely történhet szűkebb körben (például tanácskozásokon, szakemberek, tudósok értekezletein) vagy a széles nyilvánosság előtt (a sajtó hasábjain, tévéfórumok

keretében stb.). A vita módszerének a lényege az, hogy saját álláspontunkat, nézeteinket úgy fogalmazzuk meg, hogy szembeállítjuk az idegen és cáfolandó nézetekkel, törekvésekkel. A vita rendkívüli előnye, hogy alkalmat nyújt az ideológiai szembenállás érzékeltetésére, leleplezi az ellenfél szándékait, törekvéseinek osztályjellegét, feltárja az általa sok esetben elködösített valóságos összefüggéseket. A polémiának már *Marx*, *Engels* és *Lenin* is nagy fontosságot tulajdonított az eszméiket eltorzító nézetek elleni harcban, s mesterien alkalmazták is írásaikban ezt a módszert.

A marxisták—leninisták soha nem rendezkedtek be az ellenséges elméletek és állítások egyszerű tagadására, hanem mindig is a maguk igazának, érveinek meggyőző képviseletével próbálták hatástalanítani az eszméjüktől idegen áramlatokat. Még inkább így van ez a szocializmus viszonyai között, ahol a támadó fellépésre minden lehetőségünk megvan. Mi ugyanis minden hamisítással a létező szocializmust a maga teljes valóságában állíthatjuk szembe.

Ahhoz, hogy eredményesen harcolhassunk a burzsoá társadalmi-politikai koncepciók ellen, nem elég szembeállítani velük a marxizmus—leninizmus alapvető tételeit. Ha megelőzzük a burzsoá propagandát az események kommentálásában, felülmúljuk ideológiai ellenfeleinket ezen események mélyrehatóbb elemzésében, csak akkor akadályozhatjuk meg a tendenciózus burzsoá sztereotípiák kialakulását, amelyeknek későbbi szétzúzása a tapasztalatok szerint mindig jóval nehezebb.

A mi ideológiai harcunk, s benne *propagandánk offenzivitása* azonban mégsem szűkíthető le pusztán a kezdeményezésre, a megelőzésre. A támadó fellépés sikere nagyban múlik maguknak a polémia középpontjába kerülő kérdéseknek a helyes megválasztásán, s nem kevésbé az időpont és a „harci

terep" célszerű meghatározásán is. A szocialista országok napjainkban számos nemzetközi kulcskérdésben eröteljes propaganda-offenzívában vannak: ők kezdeményezték és szorgalmazzák a leszerelést, ők indították útjára az európai biztonságért és együttműködésért folyó — Helsinkivel első fázisában máris sikeresen zárult — kampányt, s a szocialista propaganda volt az is, amely „beleasta" a közvélemény tudatába az új tömegpusztító fegyverek, közte a neutronbomba elleni harc szükségességét.

Jelentős szerephez jut az offenzivitás olyankor is, amikor a kezdeményezés valamilyen okból az ideológiai ellenféltől származik, s így tulajdonképpen nem is lehet szó megelőzésről. Ez történt például az emberi jogok kérdésében. Bár egyfajta „válasznak" tekinthető mindaz, amit szocialista demokráciánkról már jóval a nyugati kampány előtt írtunk, mondtunk, propagandánk a koncentrált támadás feltételei közepette is képes volt arra, hogy akcióba lendüljön. Nem értük be a védekezéssel, az ideológiai ellenfél puszta leleplezésével, sem annak bizonygatásával, hogy nálunk a jogok terén mindaz megvan, ami náluk csak „papíron" van meg, hanem „beismertük": nálunk nincsenek meg egyes számonkért „szabadságjogok", nevezetesen a magántulajdonból eredő és a kizsákmányolással összefüggő jogok, sem pedig a szocialista rendszer ellenségeinek „jogai".

Ez a példa is tanúsítja: bármilyen fontos az ellenséges hamisítások leleplezése, a rágalmak megcáfolása, harcunk csak akkor lehet eredményes, ha először *valamiért* csinálunk propagandát, s csak azután valami ellen.

Végül, propagandamunkánk fontos követelménye a *hatékonyság*. Vagyis: sikerül-e hitelesen, sokoldalúan és meggyőzően bemutatnunk a szocializmust, lelepleznünk a kapitalizmust, bizonyítanunk a szo-

cializmus történelmi magasabbrendűségét? De az is ide tartozik, rendelkezünk-e a propaganda folytatásához szükséges anyagi és technikai eszközökkel, mégpedig olyanokkal, amelyek felveszik a versenyt az ellenfél eszközeivel? Átgondolt és rugalmas propagandát folytatunk-e: eljut-e valóban a folyóirat, a rádióműsor, a film, a kiállítás stb. a címzettekhez, azokhoz, akik leginkább ki vannak téve a burzsoá propaganda manipulációs befolyásának; eléggé vonzóak-e anyagaink, tartalmuk, formájuk, kivitelezésük megfelel-e az ő igényeiknek? És még sok hasonló kérdés tartozik ide, melyekkel a szocialista országok — köztük hazánk — külföldi propagandájának szinte nap mint nap szembe kell néznie.

A szocialista országokban a külpolitika és a külföldi propaganda alapvető intézményes összhangja egyfelől garantálja a propaganda elviségét, másfelől alkalmassá teszi a szocialista propagandát a tervszerű és hatékony fellépésre. Az egységes, centralizált irányítás ugyanakkor nem mond ellent annak, hogy a propagandatevékenység a szocialista országokban önálló — esetenként a külpolitikai fellépéstől elszakadó — akciókat is magában foglal.

A szocialista országok külföldi propagandájának hatékonyságát fokozó tényező a testvéri kommunista pártok és az illetékes állami szervek között folyó és egyre bővülő ideológiai együttműködés, melynek része többek közt a propagandához szükséges anyagi-műszaki bázis közös fejlesztése.

A mai nemzetközi ideológiai harcban a régi és az új jelenségek együttesen vannak jelen. Az eszmék világméretű csatája szünet nélkül folyik, alapvető társadalmi funkciója mitsem változott. Egyszersmind azonban módosultak formái, s bizonyos fokig tartalma is. A változás elsősorban a nemzetközi politikai viszonyok átalakulásával, a marxizmus—leninizmus offenzív előrenyomulásával, illet-

ve a burzsoázia mindezekre való reagálásával függ össze. E tényezőket összegezve elmondhatjuk: *az ideológiai harc, s vele a két alapvető társadalmi rendszer küzdelme történetének új szakaszába lép.*

Az ifjúsággal az ifjúságért

Sajátos feladataink adódnak az ifjúság körében végzett ideológiai munka területén, hiszen a fiatalok értelméért, érzelmeiért folytatott harc a kapitalizmus és a szocializmus közötti ideológiai harc egyik legfontosabb területévé válik. Más országok ifjúságának „megnyeréséért" különösen meg kell küzdenünk: előny, hogy az előítéletek, a szülőktől „örökölt" sémák kevésbé hatnak a fiatalokra, ugyanakkor természetes vonásuk a kételkedés mindabban, amiről személyesen nem győződtek meg. Éppen ezért az ifjúság körében — a távlatokat is figyelembe véve — fokozzuk propagandánk aktivitását, szorgalmazzuk a fiatalok utazásait, a különböző országok különböző világnézetű fiataljainak találkozóit, közös rendezvényeit.

Ugyanakkor a mai antikommunizmus jellemző sajátossága, hogy az ifjúságot szemelte ki manipulációja egyik legfontosabb objektumául. Ez összefügg azzal, hogy ma már a társadalmaknak ez a csoportja távolról sem csupán korosztálynak számít. Az ifjúság, amely ma a világ lakosságának több mint felét alkotja, a közélet fontos tényezőjévé vált. Az utóbbi években világszerte fokozódott az ifjúság politikai aktivitása, növekedett szerepe az osztályharcban.

Az ifjúság körében folytatott burzsoá „rétegpropaganda" arra hivatott, hogy a fiatalok előtt lejárassa a szocializmus eszményeit és valóságát, gyöngítse a tudományos szocializmus elméletének és a kommunista mozgalom gyakorlatának vonz-

erejét. Igyekszik építeni az ifjúság tettvágyára, tudásszomjára, újra való törekvéseire, egyidejűleg kihasználja politikai tapasztalatlanságát, érzelmi túlfűtöttségét, időnkénti maximalizmusát és türelmetlenségét, azt, hogy a fiatalok nagy része tudati szempontból még „befogadó", ezáltal fogékony a különféle nézetek és ideológiák iránt, gyakran olyanok iránt is, amelyek ellentétesek közvetlen és jövőbeli érdekeivel.

Sajátságos helyzetet teremt ebből a szempontból az a tény, hogy ifjúságunk számára nem személyes élmény a szocializmus eszméje és gyakorlata megszületésének folyamata, amelynek során kibontakozott az a valóság, az a magasabb rendű társadalmi-gazdasági rendszer, amely ellentmondásaival, hibáival együtt is különb a kapitalizmusnál. A fiatalokat minden időben elsősorban saját koruk társadalma formálja, erényeik és hibáik egyaránt a mindenkori jelenben gyökereznek. A fiatalok számára a szocializmus természetes „életközeg", amelynek vívmányait sokszor nem a múlthoz, hanem saját magához, a benne rejlő lehetőségekhez viszonyítják.

Az antikommunista propaganda mint a jövő hordozóihoz fordul a szocialista országok ifjúságához, ideológiai fegyvertárában központi helyet foglal el a nemzedéki ellentétek, a nacionalizmus és a szovjetellenesség szítása, a „minden ideológiától való elszakadás" (dezideologizálás), az apolitikus és a fogyasztói szemlélet terjesztése. A nacionalista uszítás és a szovjetellenesség a központi motívuma például annak a propagandakampánynak, amely a magyar fiatalok részvétele ellen folyik a szovjetunióbeli közös beruházások építkezésein. A Kommunista Ifjúsági Szövetségnek különösen fontos feladata az efféle kampányok visszaverése. A nacionalista befolyásolás kudarcát a haza és a „tágabb haza" — az emberiség, a nemzetközi forradal-

mi mozgalom, a szocialista világrendszer — fogalmának összekapcsolódása jelenti, amely egyre inkább jellemzi ifjúságunk tudatát. Továbbra is mindent el kell követnünk annak érdekében, hogy ne keveredjék egymással a hazafiság és a nacionalizmus érzése, érthetővé, érzékelhetővé váljék a hazaszeretet és az internacionalizmus, a nemzeti tudat és az osztályszemlélet kapcsolata, elválaszthatatlansága.

Arra kell törekednünk, hogy a felvetődő problémákhoz a lehető leggyorsabban kapcsolódva, elméletileg és politikailag is megalapozott, meggyőző választ adjunk az ifjúság véleményét foglalkoztató kérdésekre. Reális képet kell kialakítanunk a fiatalokban a mai kapitalizmusról, rámutatva arra, hogy ez a társadalmi rendszer az egyes területeken még meglevő fölénye ellenére nem képes megoldani korunk alapvető problémáit, lényegét tekintve emberellenes és a kizsákmányolásra épül, s megtévesztő demokratikus jelszavai csak a kapitalista osztályérdekek leplezését szolgálják. Rendkívül fontos, hogy a fiatalok sajátos társadalmi és tudati viszonyait figyelembe véve, a burzsoá manipuláció hatásának csökkentése érdekében *mi mutassuk be* a valóságos kapitalizmust, és ne hagyatkozzunk a jelszavak, a fráziskent csengő szókapcsolatok puszta ismételgetésére.

Hiteles képet kell adnunk a szocializmusról, mint ami naponta bizonyságot ad arról, hogy fejlődő társadalmi rendszer, dinamikusan halad előre, leküzdve ellentmondásait, hiányosságait, mindazt, ami fékezi előrehaladását. Eredményeink a „leghaladóbb" kapitalizmushoz képest is cáfolhatatlanul jelzik a kizsákmányolástól mentes, értelmes, szabad emberi élet kifejlesztésében meglevő fölényünket, s azt, hogy a szocializmus célja az ember felszabadítása, a legkedvezőbb körülmények megteremtése ahhoz, hogy megvalósíthassa önmagát. Tényekkel

bizonyítsuk: a szocializmus ellentmondásai, közte az ifjúságot időlegesen más társadalmi rétegekkel, korosztályokkal szembeállító problémák nem antagonisztikusak és társadalmunk ezeket az ellentmondásokat az egész nép javára igyekszik feloldani.

A burzsoá propaganda veszélyességét nem szabad lebecsülnünk. Elvünk az, hogy a hazánk ellen irányuló propagandát változatlanul politikánk agitatív erejű képviseletével, eredményeink és gondjaink hiteles bemutatásával, a szocializmus fölényét bizonyító témákban kezdeményezően, offenzív fellépéssel és hatékony eszközökkel kell visszaszorítani. Kiemelkedő jelentőségű a kommunisták és az ifjúkommunisták felkészültsége, fegyelme, éberssége, az információs munka, a szóbeli agitáció fejlesztése. Célunk az, hogy a tömegpolitikai munkát végző széles part-, állami és tömegszervezeti aktivahálózat felkészülten álljon ki érdekeink, politikánk mellett, érvelő módon fejtse ki álláspontunkat, gyorsan reagáljon az idegen nézetekre.

Ha az ifjúságot foglalkoztató fontos kérdésekre propagandánkban valamilyen ok miatt nem adunk megnyugtató választ, akkor számolnunk kell azzal, hogy a megválaszolatlan kérdések hatást gyakorolnak a fiatalok ideológiai-tudati képének alakulására, mégpedig — mivel az ideológiai szférában nincs „légüres tér" — az ellenség érdekeinek megfelelő, negatív irányban. Ezzel szemben a képzettség, a tájékozottság magas foka minden fiatal számára megnyitja a kaput a szükségszerűségeknek és valóságos érdekeinek jobb megismeréséhez, megértéséhez, s ezáltal az ellenséges propaganda talajvesztéséhez vezet. *A legfontosabb, hogy elvi alapon, minden lényeges részletre kiterjedő, logikus, nyílt, vonzó propagandát folytassunk határainkon belül és kívül egyaránt.*

TARTALOM

Gondolatok, nézetek, eszmék 3

Offenzivában a marxizmus—leninizmus 11

Változó doktrinák — azonos cél 26

Az információtól az eszmei diverzióig 39

Ideológiai leszerelést? 53

Támadás kívülről — bomlasztás „belülről" 66

A csata középpontjában: emberi jogaink 79

Pozicióink az eszmék küzdőterén 102

Fiataloknak nemzetközi kérdésekről

Berényi Pál

ESZMÉK CSATÁJA

Ságvári Endre Könyvszerkesztőség · 1980

ISSN 0139—0708
ISBN 963 422 214 5

A KISZ KÖZPONTI BIZOTTSÁGA MEGBÍZÁSÁBÓL KIADJA
AZ IFJÚSÁGI LAPKIADÓ VÁLLALAT
FELELŐS KIADÓ: DR. PETRUS GYÖRGY
A KIADÓI MUNKÁLATOKAT
AZ ILV SÁGVÁRI ENDRE KÖNYVSZERKESZTŐSÉG VÉGEZTE
FELELŐS SZERKESZTŐ: MUZSLAY JÚLIA
MŰSZAKI VEZETŐ: LANTOS KÁLMÁN
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: PÉTERFFY ISTVÁN
KIADVÁNYSZÁM: 80010 KK
MEGJELENT: 7,5 (A/5) IV TERJEDELEMBEN
5000 PÉLDÁNYBAN

IFJÚSÁGI NYOMDA 2975—79.
FELELŐS VEZETŐ: MÉRI GYÖRGY

Ára: 4,50 Ft